

2023/1-4.
LIII. (53.) évfolyam 212-215. szám

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
negyedéves folyóirata

Nyelvünk és Kultúránk

Nyelvünk és Kulturánk

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) folyóirata,
LIII. (53.) évfolyam 212 – 215. szám, 2023/1 – 4. szám

FŐSZERKESZTŐ:

Balázs Géza

IRODAVEZETŐ: Takács Róbert, irodavezeto@mnyknt.hu

GAZDASÁGI ÜGYEK: Asszonyi Krisztina krisztina@asszonyi.hu

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Fancsek Krisztina

CÍMLAPTERV: Dinnyés Attila

NYOMDAI MUNKÁK: KönyvPont nyomda, Budapest

ISSN 0133-2066

Az 1970-ben alapított lap 2013-tól online formában is megjelenik Balázs Géza szerkesztésében (www.mnyknt.hu). Az E-Nyéket a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2013. október 30-án bejegyezte.

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK

Bolyai Műhely Alapítvány

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Magyar Szemiotikai Társaság

PKÜ Kazinczy Műhely

KIADJA:

a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága

Felelős kiadó: dr. Arató Balázs

Cím: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: irodavezeto@mnyknt.hu

Honlap: mnyknt.hu

Támogatók:

Nemzeti Kulturális Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

TARTALOM

Halmai Tamás:	A valóságon kívül (vers)	3
Acsai Roland:	A híd (második szonettkoszorú)	4
Emlékezés		
Demeter Szilárd:	Szöcs Géza 70	12
Málnási Ferenc:	Köszönjük neked, Uram, hogy Ő a miénk volt	14
Balázs Géza:	Sz. Tóth Gyula Tanári noteszei (1–15.), noteszutója	16
Helyzetkép, stratégia		
MNYKNT, PKÜ Kazinczy		
Műhely:	Országjáró anyanyelvi rendezvények (2023)	20
Balázs Géza:	A magyar nyelvstratégia szükséges voltáról	25
Buvári Márta:	Nem kell ápolni a nyelvet? Egy tévébeszélgetés margójára	33
Gráfik Imre:	250 javaslat magyar történelmi filmre	37
Manyszi:	Az év szavai, 2023	41
Molnár Pál:	Magyar Nyelvőr és nyelvi figyelő	43
Zágorec-Csuka Judit:	„Te vagy a lehetőség!” Karikó Katalinról Nobel-díjas tudósról és emberről az Áttörések című önéletrajzi könyve alapján	45
Dénes Ágota:	Valóság-hajlítás, többletvalóság. Gyalogút-konferencia	48
Tassonyi Balázs:	Mezőgyán – Mezőszemere – Hencida: a tehetség mindenhol megtalálható, csak támogatásra szorul	52
Szűts Zoltán:	Átfogó kép az internet kulturális és nyelvi hatásairól	54
Irodalmunk		
H. Tóth István:	Advent idején...	56
Tuba Márta:	Álmodozó szerelem – Gárdonyi Géza első regényének bemutatója	59
Koncz Erik Richárd:	Számadó Ernő, Hímeshátország megálmodója	62
Dénes Ágota:	Petőfi-kultusz Vas és Veszprém vármegyében	65
Szilvási Csaba:	Gyalogolni jó	74

Nyelvünk

H. Tóth István:	Néhány kifejezésünk nyomában	76
Mező Tibor:	A legelső magyar vers 10 legszebb szava	80
Balázs Géza:	Régi szép ünnepneveink	84
Istók Béla:	Az „évszázad mérkőzése” és a magyar helyesírás	86

Nyelvi tájak

Boros Örs:	Kisszántó története	88
Mezei (Engelen) Renáta:	„Kágyiasan”. Nagykágya mint a szentimentális örökség helyszíne	95
Kéri Vivien:	Szalacs, az ezer pince faluja	100
Lipták Vivien:	Krasznabéltek és a svábok története	105
Varga-Göcz Nikolett:	A szilágykrasznai református műemléktemplom	113

HALMAI TAMÁS

A VALÓSÁGON KÍVÜL

Egy pohár víz tudomására hozni
az istenségek elvét. Okokat
elnyúni értelemmé, hogy ami
megtörténik a valóságon kívül,
ne riasszon, se farkasokat, el.
Ritmustalan a szél, ez ilyen évszak,
ez ilyen ember, akin keresztülfú,
ez ilyen szél. Vajha nem rögtönöznénk
érzékleteket! Bálványostul dölne
a tér egy másik tér eszméletébe.
A szájra nem vett nevek ideje.
Magához mását közelebb imádja
az élő, de jönnek a holtak is,
de életet hoznak. Kórus felel
egy szál csöndre. Megillet fényt a fény.
Aztán a rozsda túrt alkalmai.
Szentület közeiben az anyag.
Ahogy a tenger a romolhatatlant
ránk bízza, mint a hitet. Üveg vérzik,
ha seb tekint tükörbe. Üveg gyógyul.
Hallod a bárány esti énekét?
Elrökönyödnek ördögök a jótól
másféle jóhoz. Csak a mind igaz,
befejeződés fokozatait
nem hamisítja, ha új élet sír fel.

ACSAI ROLAND

A HÍD

(második szonettkoszorú)

1.

Megálltam a lassú folyó felett,
míg az óra mutatószárnyakon
elrepült: nem maradt utána nyom,
messzire fújták a téli szelek.

A folyó sötéten tükrözhetett.
Visszatükrözhetette az alakom,
s benéztem rajta, mintha ablakon
kukucsálna be kíváncsi gyerek.

A néma folyónak nem volt szava,
nem mondott semmit, semmit sem üzent,
nem locsogta, hogy „mindig”, vagy „soha”.

Nem mondott nemet, nem mondott igent,
és csak trükközve mutatta a mennyt –
Kaposvárról indultam épp haza.

2.

Kaposvárról indultam épp haza.
Délután volt, még nem estefelé,
és nem tettem úgy, mint ki értené,
hogyan honnan jön ennyi kopár csoda.

Nem bólogatott a sások hada,
mereven bámultak maguk elé,
nem zavarta őket nappal, se éj,
nem zavarta régi, vagy új csata.

Csend volt még akkor, vagy már csend volt,
az égen nem látszott felhőfolt,
és száradni kezdett az út sara.

A folyó alattam lassan folyt,
az idő még akkor nem hajszolt,
fagyos és hideg volt a híd vasa.

3.

Fagyos és hideg volt a híd vasa,
a vonatok jöttek és mentek,
akár az órák meg a percek,
és lányaira gondolt az apa,

azaz én, és jókedvem lett hamar.
Elolvadtak a holt hófoltok,
s velük mindaz, ami nem fontos,
de a lélekben örvényt kavart,

mintha egy folyóban kavarna,
mintha a Kaposban örvényeket,
elolvadtak a didergő derek.

Zöld lett újra vízben az alga,
hínárok lüktettek, mint az erek,
a messzi domboldal ködbeveszett.

4.

A messzi domboldal ködbeveszett,
vele veszték a póré fák is.
Vártam: a híd majd végre átvisz,
merre akarja, ma arra megyek,

és végre a túlparton leszek,
amerre elfutnak a sínek,
túlpártján a folyónak, víznek,
s egy vonat majd velem hazasiet.

Bár tudtam, visszavár Kaposvár,
ha hó esik, vagy ha por száll,
s a víztükör néha megremegett.

És láttam mind a szürke pompát,
mi megcsapott, akár a korbács...
Ködbe vesztek régi idők, helyek.

5.

Ködbe vesztek régi idők, helyek,
és néha kiváltak a ködből,
levált róluk a füst, a göndör,
és tisztán látta őket a szemem.

Láttam, hogy újra ott vagyok veled...
Odalent, a víztükrön öt kör
keletkezett, még hozzá többször,
ahogy ráhullottak a levelek.

Január volt, szilveszter elmúlt,
a fáknak árnya újra megnyúlt,
s a híd alatt egy barna vadkacsa.

A gond fullánkja végre nem szúrt,
és a vonatom még nem indult.
Múlt napoknak eltűnő illata...

6.

Múlt napoknak eltűnő illata
körbevett és mélyen beszívtam.
Úgy éreztem, hogy minden itt van:
az eltűnt éveim kihúlt nyara,

és fiatalságom elmúlt kora.
Hogy a Tisza-parton sört ittam,
nem szomorúan és nem vígan,
míg az éjszakában folyt a Tisza,

és csillagok égtek felettünk,
miket valahogy nem felejtünk,
mert felfogta őket egy szita,

miközben mind felnőttek lettünk...
Aztán az egész tényleg eltűnt,
és hirtelen nem volt más, csak a ma.

7.

És hirtelen nem volt más, csak a ma.
Aztán emberek jöttek-mentek,
részei lettek e szonettnek,
és hibátlan lett már minden hiba.

Majd megszólalt a forgalom zaja.
Kedd volt, egy egyszerű és szimpla
nap, ami mégis olyan ritka –
oly ritka, mint az összes többi nap,

ami elmúlt és ami eljön,
és nem nyitottam ki az ernyőm,
mert az eső aznap már nem esett.

Elpárolgott a saját felhőm,
s vele párolgott nem-felejtőn
a Kapos-folyó, a híd, a hideg.

8.

A Kapos-folyó, a híd, a hideg
elkísért még az állomásra.
A vonatom bent állt, felszálltam,
aztán kerestem egy nyugodt helyet,

ahol írnom, és tűnődni lehet.
Nem volt velem más, csak a táska,
és a valóság látomása
üvegből, ami könnyen megreped,

és nem tudni, hogy ki csinálta,
csak azt sejteni, hogy az élet ez,
a való és annak a mása:

az állomás, a fülke, a meleg,
az út meg az ajtó, ami sziszeg,
a lemenő nap, meg a pára.

9.

A lemenő nap, meg a pára
eltűnt. Felértem Budapestre,
miként ha délről jönne fecske,
és itthon várt a ház magánya.

Rád gondoltam és Kaposvárra,
meg a kis hídra, az üresre,
ami nélkülem oly üres lett,
és tán visszatértemet várta.

De az élet nem ilyen bonyolult,
az est sötétje más alakra hullt,
akit arra vitt épp a lába.

Talán még emlékezik rám az út,
még akkor is, ha már éjbe borult
a domboldal sok szürke fája.

10.

A domboldal sok szürke fája
néhány éve még az apósomat
üdvözölte, aztán az alkonyat,
a végső, őt is megtalálta,

és végül elszakadt a pánya,
messzire vágattak mind a lovak,
hallottuk doboló patájukat:
a fonált elvágta a párka.

Újra nyár jött és nyílt a mályva,
és álltak a madarak párba
(mi énekel nappal, este elül),

és virágot őrzött a váza...
Belesimult a híd a tájba,
és én, ahogy ott álltam egyedül.

11.

És én, ahogy ott álltam egyedül,
én is belesimultam abba
az egyszeri, halk alkonyatba,
és nem hallotta hangomat a fül,

és nem írhatták azt le már betűk,
ma sem írhatják le, mert csorba
marad a jelentés a sorban,
és elvesztik a tárgyak az erőt.

Hisz nem szívják be azt a levegőt,
amit én tegnap vagy tegnapelőtt.
Lesz majd másik holnap és más ma,

lesz majd ágy és lesz puha párna,
és születnek majd újabb csecsemők,
lesz fagyott fű, s oldalt a pálya.

12.

A fagyott fű, s oldalt a pálya
eszembe jut azóta sokszor.
Emléke fülemben dorombol,
mint a macska, csend van utána

(szobám, akárha lenne zárda),
az a csend, ami most megint szól,
de jól van minden, most megint jól,
virradjak keddre vagy szerdára.

Egyébként ma tényleg egy szerda van,
és itt ülök, és írom ezt magam
a jövőnek majd olvasásra.

Kávét ittam, megmostam a fogam,
de az emlékezés odarohan,
hol az állomás állt, a sárga.

13.

Hol az állomás állt, a sárga,
ott ma reggel is vesznek pár jegyet
az utazók, csak már én nem veszek.
A kezükben ott a bankkártya,

a kijelzőn az útnak ára,
és lecsökkennek az egyenlegek.
Majd a lábuk a peronra kimegy,
és felkészülnek az utazásra,

míg a jelen a sarkukban liheg,
és a múlt csupán távoli sziget –
a sebes idő meg nem sebesül.

Igen, talán én még ebben hiszek,
és ne kérdezd meg tőlem, hogy minek,
mert az idő itt marad: elrepül.

14.

Mert az idő itt marad, elrepül,
eltelt a várakozás ideje,
ami annyi mindennel volt tele.
A várakozást, azt sokra becsüld:

pont azért, mert sok időbe került,
pont olyan sokba, mint megírni ezt,
amit tagoltak az írásjelek,
meg a szívdobogás itt, belül.

Tagolták a megérkező napok,
egyikük borult volt, másik napos,
a különbségektől különleges.

És érezhettem azt, hogy itt vagyok,
és nem felejttem el, mert nem lehet:
megálltam a lassú folyó felett.

15.
Mesterszonett

Megálltam a lassú folyó felett,
Kaposvárról indultam épp haza.
Fagyos és hideg volt a híd vasa,
a messzi domboldal ködbeveszett.

Ködbe veszték régi idők, helyek:
múlt napoknak eltűnő illata.
És hirtelen nem volt más, csak a ma,
a Kapos-folyó, a híd, a hideg,

a lemenő nap, meg a pára,
a domboldal sok szürke fája,
és én, ahogy ott álltam egyedül,

a fagyott fű, s oldalt a pálya,
hol az állomás állt, a sárga...
Mert az idő itt marad: elrepül.

Megjegyzés: Acsai Roland kaposvári ihletettséggű versével nyílik meg 2024. április 19-én Kaposváron, a Takáts Gyula-emplékházban az MNYKNT és a PKÜ Kazinczy Műhely által szervezett A magyar nyelv hete Somogyban rendezvénysorozat.

DEMETER SZILÁRD

SZÖCS GÉZA 70

Hogy ki volt Szöcs Géza, azt tudjuk. Tudjuk? Nem tudjuk. Sok Szöcs Géza létezett, mindenkinek volt egy Gézája. Géza maga is többféleképpen jelent meg, mikor hogy hozta kedve. Ha éppen úgy, akkor magyarként, máskor kinaiként, vagy delfinként, vagy hattyúként, aki indiánként tért vissza Amerikából, jött, mert segítenie kellett Segesvárnál Bem apónak, és így tovább a véges-végtelenségig. Képes volt egyszerre lenni Attila hun király és az Attiláról filmet forgató hollywoodi produkció producere. Hogy ki volt Szöcs Géza, azt nem tudjuk tehát, de nem is a mi dolgunk tudni, éppen elég volt sejteni, hogy ő legalább tudja, mikor és miért vált alakot.

Ami miatt ma itt vagyunk, az a válasz előkészítése a holt költő tízpontos kérdésére: ki lesz Szöcs Géza?

Erre nem tudok felelni, mert nem lehet. Ezt csak a boldog Öregisten tudja és a mellette szivarozó Szöcs Géza.

Szöcs Géza

Egyet viszont tudok. Géza feladatot hagyott ránk még a múlt század nyolcvanas éveiben, idézem:

„TIÉTEK TOVÁBBI SORSOM SZÁLLODÁJA.
 Jó szívvel vagy kénytelen-kelletlen rátok hagyott vagyonom fejében
 kérni is szeretnék valamit tőletek: ha ettetek, fiúk,
 és ittatok és szeretettek: ugye beszélni sőt pofázni is fogtok helyettem?
 amit én biztosan elmondtam volna: ugye azt nem hagyjátok torkotokban megkesere-
 redni? ahogy abban a versben írtam volna.
 MÍG ELHURCOLNAK ENGEM
 A KÓMA CSATTOGÓ LOVASSZEKERÉN
 RÁTOK MARAD MINT HAGYATÉKOM
 AMIT ELMONDTAM
 S AMIT NEM MONDTAM EL
 ÉN.”

Ezért vagyunk ma itt. Hogy emlékeztessük magunkat, utódainkat arra, hogy feladatunk van: újra és újra el kell mondanunk azt, amit a Géza elmondott, és el kell mondanunk azt is, amit a költő nem mondott el.

Lehetetlen küldetés, mert nem vagyunk Szócs Géza. Utoljára talán az Úr szabott ki ránk ekkora feladatot, amikor lelket lehelt az emberanyagba.

De a lehetetlen nem azt jelenti, hogy meg sem kell próbálni. Sőt, Géza élettanítása szerint a lehetetlen azt jelenti, hogy van valami, ami miatt érdemes reggel fölkelni, enni, inni, szeretni – és pofázni.

Azért vagyunk ma itt, mert ez az a hely, ahol nem keseredhet meg torkunkban a szó.

És azért nem keseredhet meg, mert volt egy Szócs Gézánk. Van egy Szócs Gézánk. És léssen Gézánk!

Isten minket így segítjen!

*(Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott emlékestén, 2023. november 9-én.
 Első közlés: <https://helyorseg.ma/rovat/szempont/demeter-szilard-szocs-geza-70>)*

MÁLNÁSI FERENC

KÖSZÖNJÜK NEKED, URAM, HOGY Ő A MIÉNK VOLT

GRÉTSY LÁSZLÓ (1932. FEBRUÁR 13.–2024. JANUÁR 21.) A MAGYARSÁG NYELVÉSZ PROFESSZORA, NYELVMŰVELÉSÜNK LEGENDÁS ALAKJA EMLÉKÉRE

Grétsy László *A szavak ösvényén* (Tinta, Budapest 2011.) című könyvének előszavában szerepel: „számomra egytől egyig becses szavak, szóalakok..., utatokra bocsátalak benneteket. Mutassátok meg magatokat az olvasóknak! Kössetek velük tartós barátságot, kedveltségüket meg velük magatokat, gondolkoztassátok el, egyúttal pedig gyönyörködtessétek, derítsétek jókedvre őket!” Grétsy tanár úr meghalt, de becses szavai tovább élnek.

Grétsy László

Igazi gyönyörűség kézbe venni, olvasgatni, feladatait megoldani, beszélgetés közben felidézni egy-egy odaillő szót, kifejezést, tréfás kérdést, diákjaimnak is kiválogatni néhányat, közösen játszani, megtalálni a megoldást, esetleg az unokáknak is játszótársá lenni. Még egyetemi hallgatóként olvastam Platón tanácsát: „hagyd, hogy játszva tanuljon a gyermek!” Majd Kosztolányi Dezső: *A játék* című versét is megismertem, s megragadt bennem egy nyelvvelő cikkének mondata is: „Minden gyermek született szófacsaró, versfaragó és költő.” Egy kínai közmondás is utamba került: „Amit olvasok, azt elfelejtem, amit látok, arra emlékezem, amit csinálok azt tudom!” Nos,

a játzó-alkotó gyermek, diák, az „istenek-adta: a játék” (Varga Balázs) segítségével anyanyelvét is szívesebben tanulja. Grétsy László számára is „*a játék*” nyelvi játékot jelent, olyan önként és kedvvel, örömmel végzett cselekvést, amelynek tárgya, eszköze az anyanyelv.”

Mit is találunk ebben a játéktól duzzadó nagykönyvben (Grétsy László nyelvi játékok nagykönyvében, Tinta, Budapest, 2012)? Íme a választék: Betűk, hangok játécai (bűvös négyzetek, alliteráló közmondások, betűvesztés, betűtoldó játékok, betűcserebe-re, eszperente, játékos magán- és mássalhangzók), Betű- és képtalányok (betűtalányok, tematikus betűrejtvények, dédanyáink, napjaink rébuszai), A betűjátékok fejedelme, az anagramma (névanagrammák, ország, város, fiú leány..., anagrammarejtvények), Szótagok, szavak játécai, rejtvényei (építkezés szótagokkal, egyjelentésű szavak, poliszémia hálójában, valódi és állellentétek, szinonimák, szóegyenletek), Egyéb klasszikus játékok – palindrom, intarzia, Játékok, bűvészkedések versekkel rímekkel (rímes furcsa játék, cento, haiku, pantun-lánc, halandzsaversek, rejtvényes kancsalságok, sanda rímek, kecskerímek, rímes varázslatok), Nyelvtörők, találósdik, játékos viccek, Nyelvi játékok (nép- és helynevek, nyelvtani játékok, nyelvtanozás közben, képzők, jelek játécai, játékos szóalkotás, szólásmondások), Betűhálók rabságában (scrable, szudoku, táblás nyelvi játékok), Egyéb nyelvi játékok, csecsebecsék (játékok a római számokkal, kenguru, csacsipacsi, kétnyelvű szövegek, titkos nyelv – titkos írás, keresztnévi [v][i]gzságok, játék a visszhanggal).

Grétsy László meséli: „Vagy húsz éve a budai várkerület egy kis utcájában Horváth Gyulával, az akkoriban ismert színésszel beszélgettem. Egyszer csak arra jön felénk egy öt-hatéves forma, vagány külsejű legényke, rámered a művész vastag fekete bajuszára, majd kibuggyan belőle a kérdés: – Bácsi, neked *szájöldököd* van?” A kötet előszavában a szerző külön említi: „a különféle nyelvi játékok, feladványok kiváló pedagógusaink szakavatott magyarázatai révén a nyelvművelésnek és az anyanyelvi ismereterjesztésnek tevélegesen részévé válhatnak. Így például a betűjátékok között a hang és a betű viszonyának megértéséhez nyújthatnak segítséget; a helyesírással is kapcsolatos játékok már eleve a helyesírási ismeretek megszilárdítására is szolgálnak; a betű-, szó- és képtalányok a nyelvi fantáziát, találékonyságot fejlesztik, ezenkívül a szójelentéstani ismeretek terjesztésének hasznos eszközei...” Magyartanárként is szívből ajánlom *Nyelvi játékaink nagykönyvét* minden pedagógusnak!

Drága Professzor Úr! Most, amikor a Úristen lezárta az Ön „önként és kedvvel vállalt cselekvését, amelynek tárgya, eszköze az anyanyelv...”, ahogy vallotta könyvének utószavában, sok-sok tanítványának nevében is ígérjük, vállaljuk, hogy mindent megteszünk anyanyelvünk megszerettetésére, nyelvérzékünk fejlesztésére, tovább megyünk az Ön mutatta úton.... Ámen! Szent Ágoston szavaival búcsúzunk: „Köszönjük neked, Uram, hogy Ő a miénk volt, és az is marad, mert aki szerettei szívében él, nem halt meg, csak távol van...”

BALÁZS GÉZA

SZ. TÓTH GYULA TANÁRI NOTESZEI (1–15.), NOTESZUTÓJA

Nyilvános blogom (világhálós naplóm) egyik mintája Korzenszky Richárd atyának a Tihanyi kalendáriumban évente közreadott naplója. A másik: Sz. Tóth Gyula Tanári notesz-sorozata. Az első-második kötet 2008-ban jelent meg s azóta évkihagyás nélkül sorakoznak az egyenként átlagosan 220–260 oldalas kötetetek: 1–2. Tanári notesz (2008), 3. Tanári notesz (2009), 4. (ettől kezdve már alcímmel) Teremtő találkozások (2010), 5. Manó a hegy mögött (2011), 6. Szamárbőrünk (2012), 7. Rózsák békéje (2013), 8. A virtuális valósága (2014), 9. Zászlós idők (2015), Ima a vonaton (2016), Partiumtól Normandiáig (2017), 12. A megbillent Éden (2018), 13. Fénylesen (2019), 14. Egyensúlyzavarok (2020), 15. Átszabások évada (2021), Tanári noteszútó: A szellem gyógyvilága (2022), Pásztázó üzenőfüzér. Barangolás szövegmélekek között (2022).

Sz. Tóth Gyula

Sz. Tóth Gyula tanár, a Zsolnai pedagógiai módszer képviselője, az összekapcsolódó gyerek-, valamint a tudás- és erkölcsközpontú tanítási módszerek elkötelezettje. Nevében az Sz. életútjának jeles helyeit tartalmazza: Szigetvár (ott született), Szeged (1972-ben ott végzett francia–oroszip szakon), Szekszárd (ott tanított a Garay Gimnáziumban).

ziumban). (Én már Zuglóban – régi neve Szugló – ismertem meg.) A Zsolnai Józsefet köszöntő könyv kapcsán ismerkedtem meg vele, kiderült, három utcával lakik arrébb. Figyelemmel kísérte napilapos nyelvi publicisztikáimat, reagált rájuk – a naplójában is. Egy betegség következtében korán nyugdíjba vonult, felesége javasolta neki – terápiás céllal – a naplórírást. Mellette rendszeresen úszik a Széchenyiben, műveli kis zuglói szőlőjét (kertjét), boldogan „unokázik”. Igazi nyitott, befogadó, de elkötelezetten értékközpontú, a világra nyitott és érzékeny értelmiségi magatartás az övé. Vagyis határozott értékrendje van, ez részben francia nyelvi műveltségéből, irodalomszeretéből, pedagógiai tapasztalatából következik. S attól is értelmiségi, hogy folyamatosan gondolkodik, töpreng, elemez és véleményt mond, mindennapi világunkról, értékrendünkről, a legkisebb atrocitásoktól kezdve a nagy politikai eseményekig, és: cselekszik (kulturáltan felszólal). Véleményével nem biztos, hogy mindenki egyetért, de az értelmiségnek nem is az a feladata, hogy mindenkivel egyetértsen. Ritka jó tulajdonsága (franciás hatás?), hogy senkit nem sért, így a vele akár ellentétes véleményen lévők sem bántódhatnak meg.

Érezhetően fáj neki, hogy pusztul az értelmiségi lét: csökkennek a fórumok, fogynak a közösségek, egyes szerkesztőségek, ha egyáltalán válaszolnak egy beküldött írásra, olykor tiszteletlenül teszik, s többnyire nem fizetnek az írásokért (s ha már tiszteletdíjat sem fizetnek, tiszteletpéldányt sem küldenek). Fáj az is, hogy – bár megvan minden tudományos háttere, sőt kisdoktoriája is, a PhD-fokozatot formailag nem tudta teljesíteni (nem járt doktori iskolába). Tudott volna még tanítani, de csak hitegették. Ettől függetlenül belül és maga körül pedáns rendet teremtett. Reggel a Széchenyiben kezd, azután dolgozik: olvas, ír, franciát tanít (az egész embert tanítja, nem csak a nyelvet), recenzeál, levelezik, ápolja kertjét (szőlőjét), unokázik.

Közös bennünk az is, hogy ő is igyekszik a legkülönbébb értékteremtő egyéniségeket összekapcsolni. A szombathelyi irodalomtörténészt a debreceni olasz filológussal, a turizmuskutatót a kulturális attaséval, a partiumi lapot az egrivel és a kaposvárival, és persze engem is bevont a körbe, valamennyi írásomról, könyvemről írt, értesített másokat.

A naplórírás tehát terápiaként indult, de gazdag 15 évet teremtett a számára. Első naplójának megjelenése óta sokszor meghívták beszélgetésekre; s voltak olyan lapok, amelyek rendszeresen várták tanulmányait, recenzióit. Ő pedig fáradhatatlanul dolgozott, utazott, konferenciázott.

Több naplóbejegyzésemben reagáltam munkásságára (ahogy ő is az enyéme). Értékeltem rendszeretét, pedantériáját. Talán elmosolyodtam, amikor azt olvastam, hogy a szomszédjának rendkívül cizellált, udvarias levelet ír arról, hogy vasárnap ebéd után nem illik füvet nyírni (a válasz sem marad el); a másiknál macskaügyben interpellál (a macska a kertjébe piszkít, sőt a könyvein is átmászkal). Azért mosolyogtam, mert annyira nem szokás manapság már kulturáltan rendezni a mindennapos ügyeket. Többször hiányolta a civil beleszólást: miért nem szólalunk föl jogaink érdekében (pl.

a Széchenyiben, ahol gyakori az üzemzavar, mégis évente emelik a jegyek árát, és akkor sem csökkentik, ha például több medence nem üzemel). Megértem persze, kicsit én is így gondolkodom. De én már sokszor nem emelek szót. Nem helyes. Három utcával arrébb lakom, pontosan tudom, hogy egy kertvárosban az emberek mi mindennel igyekeznek egymásnak „programot” szervezni: nyáron valamelyik oldalról mindig építkeznek, csiszolnak (flexelnek), értelemszerűen hétvégén nyírnak fűvet, zajonganak, letarolják az előkertet...

Nyilván franciás műveltségéből fakadt, hogy érzékenyen figyelte a nyelvi jelenségeket. Írja is: „Foglalkozásom okán a magyar és a francia beszédre különösen érzékeny vagyok.”

Naplóit rendszerint egyetlen éjjel végigolvasom. Érdekes kicsit más szemszögből visszatekinteni az elmúlt évre. Hogy mi az, ami mindkettőnket bosszantott, s mi az, aminek (egymástól függetlenül, de ezek szerint mégis együtt) örültünk. Az is érdekes, hogy mi az, amit én észre sem vettem, vagy mi az, amit észrevettem, de elfelejtettem. A napló arra jó, hogy reflektáljuk és emlékezzünk. De az ember másik nagyon fontos tulajdonsága a felejtés. Felejtés nélkül valószínűleg mindannyian hamar a bolondokházában találnánk magunkat. A naplóolvasás kíváncsiság is. Mert mi folyamatosan összehasonlítunk. Hogy él egy hozzánk hasonló nyugdíjas kolléga? Mindennapjait a rendszeres úszás mellett, az olvasmányok, az írás, a meghívások, a barátságok, az unokák nevelgetése, no meg a kis zuglói kert ápolása tölti ki. Mindezt keretezik az élet apró és nagyobb eseményei. Egy jellemző történet: két kis unokájával (5 és 10 évesek) futni mentek a kerület nyilvános sportpályájára, majd a pálya szélén labdázta. Erre odament az őr: itt labdázni tilos. Ha értelmiségünk hisztérikus válfaját képviselnék, akkor ő ott én meg itt cifrát mondanánk. A tanár úr fegyelmezetten tudomásul vette, később visszament az őrhöz, és tájékozódott. (A jó pedagógus nem hisztérikus, tájékozódik.) Majd levelet írt az önkormányzatnak. Hogy lehet az, hogy egy olimpián által vezetett sporttelepen tilos egy kerületi lakosnak és unokáinak a pálya szélén labdázni? Ahol és amikor senkit se zavarnak. Abszurd. A kerület lapjai tele vannak azzal, hogy az önkormányzat mennyit áldoz testedzésre: úszójegytől nyitott pályákig. Konkrétan ez a sportpálya: nyitott. S vajon ha van egy abnormális sportvezető, aki megtiltja a labdázást, akkor miért nem működik a civil kurázi: az őr miért nem mondja, kedves nagyapa, ott az épület mögött labdázzanak, ott nem látja ez a marha főnök. Vagy egyszerűen miért nem foglaljuk el mi, civilek a pályát? Odamegyünk, futunk, labdázunk, focizunk. Kihívják ránk a rendőrséget? Fegyveres öröket állít majd a sportvezető és az önkormányzat a nyitott pálya bejáratához? Sajnos nincs vége ezeknek az ügyeknek. Pedig éppen ideje, hogy vége legyen.

Tizenöt éven át minden nyáron menetrendszerűen megérkezett Sz. Tóth Gyula Tanári notesze, és ezt én rendszerint azonnal egyetlen éjszaka végigolvastam. Naplót olvasni jó, így voltam Takáts Gyula 1985–1988 közötti dranglaji (kaposvári) naplójával. Jó emlékezni, más ember szemüvegén át végiggondolni az elmúlt időt. Jó dia-

lógusban lenni. Sz. Tóth Gyula érzékeny ember, tanár, a szó legnemesebb értelmében pedagógus.

2022. karácsonyán megérkeztek – ma már tudom - utolsó kötetei. Ő jobban tudta, pontosan lezárta címekkel is, azt írta az utolsó kötetre: noteszútó. Valamit érezhettem, gyorsan reagáltam rá a naplómban:

„Tanárságom ideje lejárt, a gondolkodásé nem” jelszóval Sz. Tóth Gyula immár a 15. közéleti tanári noteszét adja közre. Igaz, a legutolsó könyv már Tanári noteszútó, s azt is olvasom benne: „A tanár lassan becsukja a noteszt...” Noteszútkönyvnek is nevezi, műfaja: emlékező próza. Egy közéleti ember, közíró közösségi közleményei. (Hogy ez ma már mennyire nem szokás.) Mindig érdekes, ahogy kortársunk elemzően reflektál a mindennapi eseményekre. Most Sz. Tóth Gyula három könyve is a kezemben: a 14. és a 15. notesz (Hungarovox 2021, 2022), valamint egy válogatás folyóiratokban már megjelent tanulmányaiból, kritikáiból (Pásztázó üzenőfüzér. Barangolás szövegemlékek között, Hungarovox, 2022). Örök témák, szállóige-szerű megfogalmazásban:

- Az idő múlása nem ok a felejtésre (Trianon)
- Médiaháború: A tévék szórják a rosszat a rosszról. A szerelem, a szeretet a filmekre való. (Vagy oda sem, tenném hozzá.) Látványcivilizáció.
- Történelemháború: Szobrok sorsa. Térden állva... Cancel culture, ellehetetlenítés kultúrája.
- Tudományháború: A tudomány várat épít. Mi hát a tudomány? „A tudomány az, amit én művelek.” Az irodalomtörénészek, ítések minősítésével kezdődnek a bajok.
- Társadalomháború: Társadalomtól való elvonulás. Nihilisták. Neomarxizmus és afrobolsevikok.
- Házháború: Folytatásos házregény. Mennyit bír ki egy ház? Se jog, se kultúra.
- Kertháború: Káoszról – rendet. Nem hallja a csendet?
- Infóháború: Aki nem beszél, az pergeti a képet. Kütyösödik a világ.
- Nyelvháború: Francia nevek a tévében. Franciaországban törvényt hoztak az akcentuson alapuló diszkriminációra. Tűzzel, vassal demokráciát.

Írja egy helyen, hogy Balázs Gézát és Hamvas Bélát olvasok. Köszönöm, Gyula tanár úr! Jó egészséget, békés, boldog ünnepeket kívánok! Írtam akkor. Megköszönte... Legközelebb már a felesége írt. Sz. Tóth Gyula tanár úr, kedves, jó barátom, 2023. március 9-én elhunyt. Az MNYKT egy nagyszerű tagját veszítette el. Távozása fájdalmas veszteség. Az egyik utolsó valódi magyar értelmiségi könyvei külön polcon sorakoznak nálam.

MNYKNT, PKÜ KAZINCZY MŰHELY

ORSZÁGJÁRÓ ANYANYELVI RENDEZVÉNYEK (2023)

Magyar nyelv hete

A 2023. évi magyar nyelv hete megnyitóján a Nemzeti Színházban (2023. április 26-án) Balázs Géza bejelentette, hogy a Petőfi Kulturális Ügynökség útjára indítja az anyanyelvi piknik sorozatát, ami a fővárostól a legkisebb faluig járja a magyarlakta területek. A megnyitóünnepségen a Színház- és Filmművészeti Egyetem II. éves zenés színművész osztálya bemutatta a Vidnyánszky Attila rendezte Petőfi 200 című produkciót.

Anyanyelvi piknik

Az anyanyelvi piknik 2023-ban végigjárta az országot: Budapest, Sátoraljaújhely, Kapolcs, Berettyóújfalú, Aranyosapáti, Ragály, Zamárdi, Kiscsösz, Nagyvárád.

Az Aggteleki-karszton fekvő 600 fős (de valójában csak 400 lakosú) Ragály településen csaknem ötvenen voltak kíváncsiak – a falu apraja, nagyja: kicsinyek és

Anyanyelvi piknik a 13. Élő magyaróra táborban, Sátoraljaújhelyen

nagyok – a szeptember 22-én a Balassa-kastélyban megrendezett anyanyelvi piknikre. A rendezvényen megjelent az általános iskola összes tanára, igazgatója, a polgármester, alpolgármester. Meghallgatták Balázs Géza rövid előadását a magyar nyelv humo-

ráról, majd lelkesen részt vettek a Széplaki Erzsébet és Terdikné Takács Szilvia által vezetett nyelvi próbán. A jó hangulatú piknik helyi pogácsával, üdítővel, és persze jutalomkönyvekkel zárult.

2023. november 3-án az ország egyik legkisebb falvába, a Veszprém megyei Kiscsőszre látogatott el a piknik. Kiscsősz az Élő Forrás hagyományőrző egyesület tette fel (vissza) a térképre: néprajzi, népművészeti, néptáncos tevékenységük összekapcsolódik a falumentéssel. Az anyanyelvi piknik a kultúrapajta vendége volt – az eseményre a környékbeli falvakból sokan összegyűltek. A vendégeket Kovács Norbert (Cimbi) polgármester köszöntötte. A csöglei általános iskolások Petőfi, Nagy László, Weöres Sándor, Károlyi Amy és Ágh István versekkel léptek fel. A szereplők: Horváth Mária, Kövi Dóra, Kovács Benedek, Dukai Dorina, Kovács Borbála, Szabó Mátyás, Kövi Ramóna. A verseket Dénes Ágota tanárnő válogatta. Az iskolások versműsora után elkezdődött az anyanyelvi piknik. Balázs Géza, Minya Károly és Pölcz Ádám vezetésével folyt az „élménynyelvtanóra”, kiemelten a Kahoot internetes tesztprogram segítségével a játékos, tanító anyanyelvi teszt. A játék lényege, hogy a résztvevők mobiltelefonokon belépnek a Kahoot-alkalmazásba, majd a teremben (pajtában) kivetített kérdésekre a lehető leghamarabb kell kiválasztaniuk a helyes választ. A program rögtön összesíti az eredményeket (helyes-helytelen válasz, gyorsaság), és megjeleníti a kivetítőn. A Pölcz Ádám vezette Kahoot-játék minden korosztályt bevont. Az internetes anyanyelvi játék minden korosztályt megmozgatott. Minden résztvevő kapott könyvajándékot. A piknik uzsonnával, valamint Boka Gábor képmutogató vásári komédiás vidám műsorával folytatódott.

2024-ben a előzetesen a következő helyeken várják az anyanyelvi pikniket: Devcser, Lendva (Szlovénia), Szenna, Kaposvár, Szőlősgyőrök, Kőröshegy, Tihany (anyanyelvi liget), Széphalom, Bakonszeg, Gyüre, Paptamási (Románia).

Lőrincze Péter ajándéka az adai könyvtárnak

Lőrincze Lajos hagyatékából egy 1746-os szótárt adományozott Lőrincze Lajos fia, Lőrincze Péter a szerbiai adai könyvtárnak. Itt született Szarvas Gábor a Magyar Nyelvőr alapítója. Balázs Géza a Magyar Nyelvőr mai felelős szerkesztője az 1970-ben indult Szarvas Gábor emlékünnepek dokumentumát, a Magyar Nyelvőr új számain, valamint a 150 éves Magyar Nyelvőr történetéről szóló könyvét ajándékozta a könyvtárnak 2023. április 25-én, az idei magyar nyelv hete alkalmából.

A magyar nyelv napja

November 13-a a magyar nyelv napja. Előestéjén a Nemzeti Színházban három fontos bejelentésre került sor. Sátoraljaújhely városa fölvette „A magyar nyelv városa” címet, hárman megkapták a frissen alapított Magyar tanárdíjat, valamint nyelvstratégiai témában együttműködési megállapodást kötött a Magyarországi Kutató Intézet és a Petőfi Kulturális Ügynökség.

Magyartanárdíjasok

A 2023. évi magyartanárdíjasok: Széplaki Erzsébet, dr. Hauber Károly, dr. Adamik Tamás professzor, aki felesége, Adamikné Jászó Anna nevében vette át a díjat.

A Magyartanárdíj 2023. évi kitüntetettjeinek bemutatása itt: <https://e-nyelvmagazin.hu/2023/11/14/magyartanardijak-2023/>

A 2023. évi magyartanárdíjasok: középen Széplaki Erzsébet, mellette balról dr. Hauber Károly, jobbról dr. Adamik Tamás (aki felesége nevében vette át az életműdíjat). Bal oldalon Kásler Miklós, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója, jobbról Demeter Szilárd, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója

24. Kossuth-szónokverseny

Az ünnepség után elkezdődött a 24. Kárpát-medencei szónokverseny: 21 döntőbe jutott résztvevővel. „A vita azért van, hogy meghallgassunk egy embert, akinek nem az a véleménye, mint nekünk. És ez a legfontosabb kulcs egyrészt ahhoz, hogy a szólás-szabadságot érvényesítsük, másrészt ahhoz, hogy gondolkodjunk. Ha mindig mindenki egyetértene, akkor nem lenne fejlődés” – fogalmazta meg az idei Kossuth-szónokverseny győztese. Miért hasznos megtanulnunk vitatkozni? Milyen egy jól felépített érvelés? Erről is szó volt a Kossuth vs. Petőfi – Újrátöltve címmel rendezett szónokversenyen. A november 11-én a Nemzeti Színházban tartott döntőn 21 fiatal vitatkozott jelenkorunk problémáiról. Az összeállításból az is kiderül, hogy miként lehet 21. századivá tenni egy szónokversenyt, milyen motivációkkal vág bele egy versenyző a felkészülésbe és milyen szempontokat vesz figyelembe a zsűri a legjobbak kiválasztásánál.

A 24. szónokverseny résztvevői a Nemzeti Színházban

Összefoglaló videó: <https://youtu.be/TbuAvJMxW5w>

Részletes tudósítás, és a 24. Kárpát-medencei Kossuth-szónokverseny eredmény-hirdetése itt: <https://mnyknt.hu/magyar-nyelv-napja-a-nemzeti-szinhazban/>

A magyar nyelv városa

Egy település jellemzőit gyakran foglalják jelmondatba írók, költők, újságírók, s ezek közül némelyik marketingcélokat is szolgálhat. Így lett Győr a vizek városa, Debrecen a virágok városa vagy Sopron a leghűségesebb város. Névfelidező metaforikus szókapcsolatokat is szívesen alkotnak: cívis város (Debrecen), fekete város (Lőcse), Körös-parti Párizs (Nagyvárad), a királyok városa (Székesfehérvár). (1994–2003 között az akkori ifjúsági minisztérium testülete évente kiválasztotta A nemzet sportvárosa kitüntető címre érdemes városokat Váctól Szombathelyig.) Az Európai Unió egy-egy évre különböző városoknak ítéli oda az Európa kulturális fővárosa címet. 2010-ben Pécs, 2023-ban Veszprém is megkapta ezt a rangos kitüntetést. Arra nem mernék vállalkozni, hogy kitaláljam, mely településünk lehet a magyar kultúra (fő)városa, mert magyar kultúra mindenhol van, ahol magyarok élnek; s ebben rangsort állítani nem lenne illendő. Viszont van egy városunk, amely joggal kiérdemelte A magyar nyelv városa címet. Hogy miért? Egy történelmi elképzelés szerint arról a tájról, a Bodrogközéből szerveződött a honfoglalás, s ha ez így van, akkor a magyar nyelv Kárpát-medencei elterjedése is. A régióban van Vizsoly és Gönc, ahol az 1590-es vizsolyi biblia megszületett, amely óriási hatással volt kibontakozó irodalmi nyelvünkre. Az északke-

leti nyelvjárás irodalmi és köznyelvünk alapja. Innen szervezte Kazinczy Ferenc 1806-tól haláláig, 1831-ig, tehát 25 éven át a nagyhatású, és más népeknek-nyelveknek is mintául szolgáló klasszikus magyar nyelvújítást. 1886-ban hivatalosan is a Kazinczy által adott Széphalom lett a korábbi Kisbányácska neve, ez az írói névadás szép példája. Ezzel talán már fel is lebbentettem a fátylat. A magyar nyelv városa leginkább az északkeleti régióhoz, nyelvjárástípushoz tartozó Sátoraljaújhely lehet, az egykori Zemplén vármegye székhelye. Ennek levéltárában dolgozott egy ideig Kazinczy Ferenc. Sátoraljaújhellyel közigazgatásilag egységnek számít a néhány kilométerre fekvő Széphalom, amelyet egykor a magyar nyelv és irodalom központjává tett Kazinczy.

Továbbiak: <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/2023/10/ez-a-telepules-a-magyar-nyelv-varosa>

2023. november 11-én a Nemzeti Színházban Demeter Szilárd, a PIM főigazgatója adta át Szamosvölgyi Péternek, Sátoraljaújhely polgármesterének az új településnévtáblát. Második képünkön a helyszínen Szamosvölgyi Péter és Nyiri Péter, A Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója.

BALÁZS GÉZA

A MAGYAR NYELVSTRATÉGIA SZÜKSÉGES VOLTÁRÓL

(RÉSZLETEK A KOMMENTÁR CÍMŰ FOLYÓIRATBAN MEGJELENT ÍRÁSBÓL)

A világ a mi képzetünk, tartják egyes filozófusok. Az ember mint személyiség fogalmak, s a fogalmakat tükröző, megvalósító szavak révén léteznek. A nyelv segítségével értelmezi a világot és önmagát. Ezért a nyelvi kultúra sérülése a létezés, az önmegélés, a személyiség beszűkülését hozza magával. Gondolkodásunk alapja mindig egy meghatározott nyelv, mindenkinek az anyanyelve (másként: reflexnyelv), ezért az anyanyelv elsajátítása, kiművelése alapvető társadalmi feladat. Hiszen a nyelvi kultúra teszi lehetővé a kollektív tapasztalatok elsajátítását, hasznosítását. Ezért – ha van, akkor – a nemzetstratégia legfontosabb eleme: a nyelvstratégia kell, hogy legyen: „a magyarság esetében az anyanyelv erős identifikáló, identitásvédő szerepkört tölt be, a magyar nyelv védelme ennek megfelelően széleskörű támogatói összefogást igényel” írja Hódi Sándor vajdasági magyar pszichológus (Hódi 2014: 15). A nyelvi kultúra sérülése nagyon sok szintű lehet. Külső hatások, erőltetett kétnyelvűség, nyelvi diszkrimináció, de belső hatások is, amelyek nyelvi rendszerbomláshoz (Ágoston Mihály, vajdasági nyelvész kifejezése, 1990) vezetnek.

Maga az Akadémia is nyelvi gondolatból jött létre. „A Magyar Tudományos Akadémiát a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre” (maig érvényes 1994. évi XL. akadémiai törvény; Balázs 2005: 15). Induláskor minden megvolt, ami egy nyelvstratégiához szükséges. Teleki József, az Akadémia első elnöke 1821-ben megjelentette A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és szóllásmódok által című könyvét (Teleki 1988). Összhangba hozta az ortológia és a neológia eredményeit, a nyelvhasználat célszerűségére törekedett.

A Magyar Nyelvőr köréhez tartozó Rubinyi Mózes 1905-ben egy „országos nyelvművelő hivatal” felállítását kezdeményezte, s elképzelése mellé állt az akkori Magyar Nyelvőr is:

„Igazi nyelvművelés csak ott fejlődhetik helyes irányban, ahol igazi nyelvtudomány van. Kellő nyelvtudományi alapok nélkül a nyelvművelő ábrándok a szappanbuborékhoz hasonlatosak: szertelen ragyogással tűnnek fel, hirtelen nagyra nőnek és hirtelen pukkannak szét a semmiségbe. íme a modern nyelvtudomány főszékhelyén: a németeknél támadnak a leggyümölcsözőbb nyelvművelési gondolatok.”

1935-ben jelent meg Zolnai Gyula röpirata: Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására? címmel. A röpirat a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 1932-ben indult nyelvművelő programját támogatta, főleg a folyamatos magyar nyelvteremtés-nyelv-

újítás, különösen a műszóalkotás elhanyagolására, a félig-fordításokra (*elektromérnök*), az idegen szavak divatjára és vég nélküli kiterjedésére (pl. minden *probléma*) híva föl a figyelmet. Egyik (túlzó, de megbocsátható) következtetése:

„nincs a világnak még egy művelt nemzete, amely annyi száz meg száz fogalom nevét váltogatná eredeti szavai mellett szükségtelen idegenekkel, amely oly kevéssé ragaszkodnék saját eredeti szókincséhez, s amely oly közömbösen nézne ennek pusztulását, idegen szókkal való folytonos kicserélődését, mint a magyar teszi” (Zolnai 1935: 54).

Bár ma még minden rendben levőnek látszik, vannak bizonyos tünetek, amelyekre oda kell figyelni. Ilyen a globalizáció, a kultúrák sűrűlődája, keveredése, a multikulturalizmus, az új nyelvi technológiák, a nyelvpolitikai korlátozások (a nyelv manipulációk, hatalmi nyelvi törekvések, politikai korrektségnek nevezett tabusítási reflexek, a kisebbségben lévők nyelvi helyzete), a terjedő „lexusok” és „fóbiák”, szövegértési, kifejezési, (helyes)írási nehézségek.

Ne feledjük: külső-belső nyelv- és névpolitikai küzdelem folyik a magyar nyelvért és a magyar nyelv ellen. Az összmagyar szó- és írásbeliség szakadozik, szétfejlődik, ha nem vigyázunk: széthullik. A magyar szaknyelvek többsége elangolosodik, a jogi-hivatali szaknyelvek túlbujánoznak, elbürokratizálódnak, dehumanizálódnak, a határon túli magyar szaknyelvek szétretegződnek, ami magával rántja a magyar köznyelvet is. A marosvásárhelyi magyar orvos nem érti meg a budapestit, de a beregszászi magyar autószerelő sem a veszprémit. Nem csak magyar probléma a túlbonyolított (bürokratizálódó), a hétköznapi emberektől elidegenülő nyelvhasználat. Egy alkotmánybíró véleménye: a jogszabályok nyelvének érthetlensége ma már a demokráciát fenyegeti. Mindenki tapasztalja egy hitel- vagy biztosítási szerződés kapcsán. Az elmúlt évek kedvelt internetes humora lett az „együgyű ügyfél”, aki naivságokat, evidenciákat és butaságot kérdez. Biztos, hogy az emberekkel van a baj? Hiszen, aki manapság akár csak egy bútort akart összeszerelni használati utasítás alapján, vagy a mobiltelefon szerződését megérteni, annak több órát kell rászánnia a túlbonyolított és érthetetlen nyelvű szövegek megfejtésére. Az utóbbi időszak hitelválsága is összekapcsolódott a hitelszerződések szövegének túlbonyolítottágával. Nemhiába egyre több a kommunikációs, nyelvi vita, sőt bírósági ügy, ahol a nyelvész szakértő segítségét kéri, holott csak egyszerűbben és világosabban kellene fogalmazni.

Nem készültünk föl rá, és most sincs stratégiánk az informatikai világ új, a kultúrára, nyelvre, viselkedésünkre gyakorolt hatásával szemben. Pedig az informatika új nyelvi világot, új nyelvi létmódot hoz létre. Az emberiség eleinte csak szóbeliségben élt, majd feltalálta az írásbeliséget, most pedig a technológiák által „manipulált” szóbeliséget és az élőbeszédre emlékeztető írásbeliséget. Nézzük csak meg a fiatalok csetelését, msn-ezését és ímélejt. Ezzel önmagában nincs semmi baj, bár kérdés, hogy mit kezd a nagymama egy ilyen üzenettel:

„haliiii meg vaok cska sok volt a melom :)) asetom hogy még a régi számom van e meg neked mert már elofizus vaok, hehe okéééi”

Sőt a magyardolgozatokban is felbukkan ez az írásmód. Már legalább a hatvanas évektől tapasztalni, hogy a nyilvános és a magánéleti viselkedésformák, beszédmodok összeérnek. Mostantól az írásmódok is. Magánhelyesírás (spontán írásmód) a magyardolgozatokban, a közösségi médiában és a vállalati belső levelezésben...

Az elmúlt csaknem félezer évben a magyar nyelv alapvetően összetartó fejlődést mutatott: létrejött a köznyelv, az irodalmi nyelv; ez volt identitásunk, fejlődésünk és sokszor autonómiánk záloga. Az elmúlt időszakban azonban ellentétes, széttartó mozgás indult el. Már az ötvenes években óvatosan szóba került az elidegenedő „mozgalmi” nyelv, a hatvanas években az irodalomban megjelenő „tragárság”, majd pedig az „ifjúsági” nyelv, a szleng. Ez utóbbit sokan az egyennyelv (központosított nyelv) elleni lázadásként fogták fel. De mi volt ez a rendszerváltás utáni társadalmi szétretegződéshez, valamint a bulvár- és világhálós hatásokhoz képest? Ezek a társadalmi jelenségek a nyelvben hangtani, nyelvtani, szókészletteni és persze nyelvhasználati változásokat indítottak el. A nyelvészek pedig adósak maradtak a válasszal, a cselekvési programmal (stratégiával).

Pedig a nyelvi gondok halmozódnak. És itt nem pusztán apró nyelvi-nyelvtani jelenségekről van szó, olyanokról, mint a suksükölés, a nákolás vagy az ikes igék rendszertelen használata. Buda Béla pszichológusnak is feltűnt a magyar kultúrában az élőbeszéd feltűnően hibás volta:

„a magyar verbális kommunikáció igénytelen, alacsony tudatossági szinten folyik, a hibák, zagyvaságok iránt túl toleráns”. Az iskola „minden szintjén elhanyagolja az értelmes beszéd megtanítását, gyakoroltatását. [...] Nagyon valószínű, hogy a kommunikációs nehézségek összefüggésben vannak az emberi kapcsolatok, családok, csoportok lelki gondjaival, a magyar önazonosság problémáival, a társas magatartás dilemmáival és konfliktusaival. [...] talán a kommunikációs zavarokban gyökerezik a magyar kultúra sokféle mentális zavara...” (Buda 1996: 7, 15)

És erre a bizonytalan kommunikációs és nyelvi alapra érkezett a rendszerváltozás utáni évtizedben a sokszor arrogáns és üres posztmodern diskurzus, melynek nyelvi következménye a szándékosan homályos nyelvezet, a kvázitudományos szócséplés (Sokal–Brickmont 2008). Ezek társulva „parazita eszmékkel” (radikális feminizmus, társadalmi konstruktivizmus, kulturális és morális relativizmus, áldozatiság kultúrája, identitáspolitika, genderideológia, transzszélsőségesség) tartalmi, nyelvi figyelmeztetésekhez, a megbeszélés, a vita lehetetlenné válásához, végső soron a konstruktív nyelvhasználat feladásához vezetnek. Szinte vallásként (mantraként) szolgál a sokfé-

leség, a befogadás, a méltányosság. Lassan senki nem meri elmondani a véleményét, mert fél, hogy a politikai korrektség jegyében kiközösítik. Egy újabb szemantikai fordalom zajlik, mely kísértetiesen hasonlít az Orwell által vizionált (disztópiának nevezett) megtisztított és totális ellenőrzés alá vont nyelvvel, az újbeszéllel.

S mindez átlépve az akadémiai berkeket, valamint nyugat felől az országhatárokat, elkezdett terjedni a társadalomban. „Az egyetemek a politikai korrektség gondolatrendőrsége és a társadalmi igazság-harcosok kiképzőterepeiként szolgálnak” (Saad 2022: 127). Diplomás fiatalok képtelenek a vitatkozásra, mivel soha nem találkoztak ellenvéleménnyel. Nemzedéknyi fiatal kerül ki az iskolapadból, hogy nem tudja a helyén kezelni az ellenvéleményeket, nem ismeri az emberi interakciók teljes spektrumát... (Saad 2022: 133).

A magyar nyelv helyzetét határokon túl további jelenség súlyosbítja. Sok helyen nem lehetséges és nincs is teljes körűen biztosítva az anyanyelvi használat, előrehaladt a szórványosodás (másik, szemléletes képpel: a szivacsosodás), egyre erőteljesebb a nyelvfeladás. Hódi Sándor (2014: 24) víziója a „kentaúr-személyiség”, amely csak deréktől lefelé gondolkodik anyanyelvén, deréktől felfelé pedig a környezet nyelvén: „A nyelvhasználat teljes körű szabadságának a hiánya, az anyanyelven való ismeretszerzés és gondolkodás háttérbe szorítása önbizalom nélküli, lesütött szemű embereké a kisebbségeket szerte a világon.”

A magyar nyelv művelés, a nyelv művelő mozgalmak eredménye, hogy a 19. század elején a magyar nyelvet modernizálták, alkalmassá tették a tudomány, a szakterületek, a politika, a publicisztika és persze az irodalom anyanyelvi művelésére. Ezzel egyértelműen segítették a polgárosulást, a modernizációt. A sikeres nyelvi modernizációt elősegítette, hogy a „nyelvi gondolat” szorosan összefonódott a „nemzeti gondattal” és áthatotta az egész nemzetet. Nemcsak a humán, hanem a természettudományos és műszaki értelmiség, nemcsak a polgárság, hanem az arisztokrácia és a parasztság köreiben is meggyökerezett a nyelvi tudatosság. Ennek következtében Magyarországon a nyelvi kérdések iránti figyelem különleges, máig tartó nyelvi érzékenység alakult ki.

Stratégiára azért van szükség, mert sok jó szándékú törekvésről tudunk, de ezek egymástól függetlenül, szétszórva, olykor egymást közömbösítve jelennek meg. Sok területre igaz, hogy egyszerre van jelen a fölösleges párhuzamosság, a pazarlás, viszont nagyon sok terület gazdátlan. Egy példa: értelmiségiek, orvosok, mérnökök gyakran megkérdezik tőlem, hogy van-e az Akadémiának egy olyan bizottsága, amely az új szavakat szorgalmazza és elterjeszti. Nincs. Kazinczy óta nincs.

„Terv nélkül cselekedni botorság. Nem cselekedni viszont mulasztás” mondta egy konferencián Glatz Ferenc (2004: 1), az MTA utolsó olyan elnöke, aki a nyelvstratégia alapvető szerepet szánt, és tudatos nemzet- és nyelvstratégiai programot hirdetett.

A nyelvstratégia tudatos cselekvési program (a problémák kijelölése és az orvoslást jelentő feladatok meghatározása). Milyen témaköröket foglal magába a nyelvstratégia?

„Külső” feladata a magyar nyelv presztízsének emelése a világban. Állami feladat, szerencsés esetben tudományos emberek és közösségek segítségével. Egy nyelvstratégiában kiemelt szempont az egész nemzetet szimbolizáló, összetartó nyelvi etalon kérdése – ezt őrizni, védeni, gondozni kell. Valahogy úgy, mint egyéb értékeinket: a természetet, a szellemi és anyagi örökséget. Vigyáznunk kell arra, hogy fennmaradjon egy működőképes magyar nyelvi norma, egy kiemelt mintanorma (esetleg medianorma). Ezen kívül természetesen sokféle „használati norma” létezhet. A nyelvstratégia igényes nyelvi normájának eszméje nincs ellentétben a helyi, kisközösségi normákkal, a szlenggel, az sms- vagy csetnyelvvvel, a nyelvjárásokkal. Ezeket a nyelvváltozatokat nyilván békén kell hagyni. Legföljebb a nyelvjárások kapcsán van szükség némi „nyelvjárásművelésre”. Erre is csak azért, mert a nyelvjárásokról kétszáz éve hajtogatják, hogy ki fognak pusztulni, ezért az „elavultság” bélyege tapadt rájuk; ráadásul száz éve a kabarékban a nyelvjárási beszédet csúfolják is: tehát szégyenérzetet kelt egyes emberekben. Észre kell venni (jó ideje hangoztatom): a nyelvjárások élnek! És élni fognak mindaddig, ameddig az emberek közösségekben akarnak élni. A kis közösségek kis kultúrákat alkotnak, a kis kultúrák helyi, táji nyelvi jellemzője a nyelvjárás. Azért élnek a magyar nyelvjárások, mert vannak kisközösségek. És pontosan addig fognak élni, ameddig a kisközösségek.

Egy tagolt, modern társadalomban szükség van a zavarmentes kommunikációra. Ez a fajta kommunikáció a családokban, kisközösségekben és az iskolában formálódik. Nem minden megy önmagától. Történelmi okok miatt a magyar nyelvben a verbális érintés (megszólítás) konfliktusos. Ezzel kapcsolatban ajánlások szükségesek (például a megszólításformákra). Mindezek felszíni jelenségek, a grammatikaiak bonyolultabbak.

Nemzetközi felméréseknek kellett bennünket arra figyelmeztetni, hogy baj van a szövegértéssel? Mintha nem tudtuk volna magunktól is? Csak meg kell kérdezni a tanárokat! Csak el kell beszélgetni a gyerekekkel (és most már a felnőttekkel is) olvasmányaikról, vagy megkérni őket, hogy írják le a karácsonyi emlékeiket, vagy egyszerűen határozzanak meg egy fogalmat (forradalom, erkölcs, hit, szerelem). Ha azt gondoljuk, hogy csak a kevésbé iskolázott ember fog bukdácsolni, akkor kérjük tudós professzoroktól, akadémikusoktól magyar nyelvű, ismeretterjesztő leírását saját kutatásuk legfontosabb eredményeinek, vagy kérjük meg őket, hogy öt percben foglalják össze kutatásaik lényegét. Meg fogunk döbbsenni.

Nincs megegyezés a magyar nyelvtan oktatásában sem. Egyszer egy sokmilliárdos „kísérleti” program képviselői azt hangoztatták, hogy a gyerekeknek nem kell fogalmakat oktatni, a gyerekeknek maguknak kell fölfedezniük a nyelvi kategóriákat, sőt a helyesírást sem (!) kell oktatni (Romániában be is vezettek ilyen jellegű nyelvtanoktatást), azután jön egy másik program, hogy igenis szükség van az alapvető fogalmak, kidolgozott nyelvi módszerek megtanulására, sőt a helyesírás alapvető szabályainak megismerésére. Én egyébként az utóbbi csoporthoz tartozom.

Az anyanyelvi ismeretek, a nyílt kommunikáció a záloga az idegennyelv-tanulásnak, és -tudásnak is. Részben anyanyelvi okok miatt is katasztrofális a magyarok idegennyelv-tudása. Miért csodálkozunk ezen? Ha valaki nem tud az anyanyelven verbális kapcsolatot teremteni, nem tud fogalmakat meghatározni, akkor hogyan várjuk el tőle, hogy ezt idegen nyelven tegye... És erre a bizonytalan alapra ráépült a világ egy legbonyolultabb nyelvvizsga-rendszere. Csoda, ha az egyetemisták harminc százalékának nyelvvizsga híján beragadt a diplomája?

Az értetlenkedők azt szokták mondani, hogy olyan „butasággal”, mint a nyelvművelés, máshol nem foglalkoznak. Éppen ezért megírtuk és megjelentettük az Európai nyelvművelés és az Európai helyesírások című könyvet (Balázs–Dede 2008, 2009). Sok tucat nyelvi kultúrát bemutattunk. Természetesen mindenhol van nyelvművelés, csak másként nevezik, de pontosan olyan dolgokkal foglalkozik, mint a helyesírás, beszédoktatás, retorika, a média nyelvének helyzete, idegen szavak problémája, nyelvi változások. Amiről mi is beszélünk. Ez tehát nem valamiféle magyar sajátosság. Franciaországban nemcsak anyanyelvi törvény, folyamatos terminológiaújító bizottság létezik, hanem közvetlenül az államfő által kinevezett anyanyelvi biztos. Létezik a lengyel nyelvet védő törvény. Észtországnak, Lettországnak anyanyelvvédő (és –terjesztő) törvénybe foglalt nyelvstratégiája van.

Nem érdemes gúnyolódni a nyelvművelésen, inkább csak az esetleges hibáit, túlkapásait kell kijavítani, és sokkal hatékonyabban kell művelni. Ahogy arra nagyszerű példát mutattak eleink, a közelmúltból például Lőrincze Lajos. A nyelvművelés túlkapásait pedig maguk a nyelvművelők is kritizálják. Például Zolnai Béla (1940) A műkedvelő Purista lelki alkata című esszéjében, majd Szepes Gyula (1986) folytatja a Nyelvi babonák című könyvében.

Magyar nyelvstratégiára is szükség van (Balázs 2001). Glatz Ferenc (2004: II) ezt így indokolta: „a magyar nyelv korszerűsítésének, művelésének kérdése nem egyszerűen magyar nemzeti tradíció... Az anyanyelv megőrzésének, korszerűsítésének, ha úgy tetszik, szókinszbeli és nyelvi gondolkodásbeli továbbfejlesztésének kérdése szociális kérdés is. Emberi életminőség kérdése is.”

Több mint 100 évvel az 1905-ös terv, egy országos nyelvművelő hivatal létrehozása után 2014-ben – részben javaslatomra – létrejött a Magyar Nyelvstratégiai Intézet. Sajnálatos, hogy vezetői alkalmatlanság miatt az egész intézet zátonyra futott, s négy év múlva meg is szüntették, „maradékát” pedig beolvasztotta Nyelvtervezési Kutatóközpont néven a Magyarságkutató Intézet. Eltelt csaknem tíz eredmények nélküli év. A magyar nyelvstratégia ma leginkább egyesületekben folyik: az 1989-ben alapított, korszerűtlen, kontraproduktív kiejtésrendező attitűddel, a nevében is pesszimista és magyartalan Beszélni nehéz!-körökben az Anyanyelvápolók Szövetségében (folyamatos, de 2018 óta automatikus állami támogatással, holott már egyetlen nyelvész sincs a vezetőségben).

Az 1970-ben indult, az összmagyarság nyelvi összefogására alapított Anyanyelvi Konferencia 1994-től mint Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága foglalkozik elsősorban a diaszpórák és a szórványok, újabban azonban az anyaországra is kitekintő nyelvművelő tevékenységgel.

2000-ben néhány nyelvész magánkezdeményezéséből létrehozta a magyar nyelvstratégiai kutatócsoportot, 2006-ban (pályázati támogatással) az ingyenes, állandó közszolgáltatást (nyelvi tanácsadást) is ellátó Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát. Ez utóbbi ma már több honlapot működtet: e-nyelv, e-nyelvmagazin.hu, valamint a szomagyarito.hu-t – a szómagyarítás közösségi oldalát. Máshol államilag támogatott akadémiák, intézetek látnak el ilyen feladatot. Főleg megyei támogatásból 2008-ban Széphalomban felépült a magyar nyelv múzeuma, 2013-ban pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum tagintézményévé vált a sátoraljaiújhelyi Kazinczy Múzeummal együtt. 2021-ben pedig létrejött a Petőfi Kulturális Ügynökség Kazinczy Műhelye, amely tudatosan vállalja egy korszerű magyar nyelvi program megvalósítását.

Nem elég olykor-olykor ünnepnap hangoztatni, hogy a magyar nyelv megmaradásunk záloga. Folyamatos cselekvésre, Lőrincze Lajos kifejezése nyomán (nagyon) pozitív nyelvművelésre, a nyelvben való otthonra találásra, lubickolásra, nyelvi örömforrásra van szükség. És tervezésre. Egy korszerű nyelvstratégia ezt akarja elérni a bölcsődétől az idősothonig.

Irodalom

- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. MTA, Budapest.
- Balázs Géza 2005. „*A magyar nyelv elé mozdításáról...*” *Vitairat a nyelvművelésért*. Akadémiai, Budapest.
- Balázs Géza 2022. *A Magyar Nyelvőr viharos története (1872–2022)*. MNYKNT–IKU, Budapest.
- Balázs Géza – Dede Éva szerk. 2008. *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Inter Kht.–PRAE.HU, Budapest.
- Balázs Géza – Dede Éva szerk. 2009. *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*. Inter Kht.–PRAE.HU, Budapest.
- Buda Béla 1996. A magyar kommunikáció jellegzetességei. 5–15. In: Lipták Katalin (szerk.): *Ahogy I*. Marczibányi Téri Művelődési Központ, Budapest.
- Czopf Áron 2023. *Fogalomkórház*. 2. Elérés: <http://kommentar.info.hu/cikk/2023/2/fogalomkorhaz>
- Glatz Ferenc 2004. Anyanyelv a változó világban I–XII. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője I*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Herder, Johann Gottfried (1791) *Werke*, Band III/1, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Herausgegeben von Wolfgang Pross, Carl Hanser Verlag, München, 2002.

- Herman József – Imre Samu 1987. Nyelvi változás – nyelvi tervezés Magyarországon. *Magyar Tudomány* 7–8: 513–531.
- Hódi Sándor 2014. *Nyelvstratégia – nemzetstratégia*. (Stratégiai füzetek 10.) Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Óbuda.
- Rubinyi Mózes 1905. Országos nyelvemlék hivatal. *Magyar Nyelvőr* 75–80.
- Saad, Gad 2022. *A parazita elme. Hogyan pusztítják a fertőző eszmék a józan észet?* MCC Press, Budapest.
- Sokal, Alan – Jean Bricmont 2008. *Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal*. Második, javított kiadás. Typotex, Budapest.
- Szepesy Gyula 1986. *Nyelvi babonák című könyvében*. Gondolat, Budapest.
- Teleki József 1988. *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Versegly Ferenc 1805. *A Tiszta Magyarság avvagy A' Csinos Magyar Beszédre És Helyes Írásra Vezérlő Értekezések*. Eggenberger, Pest.
- Zolnai Béla 1940. A működvelő Purista lelki alkata. *Szellem és Élet könyvtára*. Új sorozat, 14. szám. Szeged, 1940.
- Zolnai Gyula 1935. Van-e szükség nyelvemlékünk irányítására? *Nyelvemlék füzetek* 2. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Az teljes írás itt olvasható: <http://kommentar.info.hu/uploads/2023/3/1701854380.pdf>

BUVÁRI MÁRTA

NEM KELL ÁPOLNI A NYELVET? EGY TÉVÉBESZÉLGETÉS MARGÓJÁRA

A magyar nyelv napja alkalmából az M5 *Ez itt a kérdés* című műsorában is a magyar nyelvről beszélgettek. Gulyás István így vezette be a beszélgetést: „Bár a magyar nyelv közel 180 éve hivatalos nyelv, egyre több a számunkra érthetetlen szleng szó, és egyre többet használunk idegen szavakat mindennapjainkban. De hogyan védhetjük meg a magyar nyelvet az idegen hatásoktól?... Milyen lesz a magyar beszéd 200 év múlva?” (Hallomás alapján nem biztos, hogy egészen pontosan idéztem.)

Nem akarom ismertetni az egész műsort, csak arra térek ki, amin – divatos, de kifejező szóval – *kiakadtam*. Az egyik részvevő, Lackfi János költő azt válaszolta, hogy a nyelvet nem ápolni, védeni kell, hanem színesen használni, „sisteregetni”. Példaként említette, hogy eleink hadakoztak a német szavak ellen, most meg, ha valaki azt mondja: eszcájg vagy spájz, az bámulatos polgári műveltségnek hat. – Tévedés. Ezek a szavak most is csúnyák, csak éppen jellemzik azt a kort ill. társadalmi réteget. – Az irodalomban ez megengedhető eszköz. De jó, hogy már *kamrát* és *evőeszközt* mondunk. És mennyi hasonló, konyha- és iparosnyelvi szó maradt! Nem azért csúnyák, mert németek, hanem azért, mert nem illenek a magyar hangzásba. Éppen annyira, mint a dizájn, a fájl, a workshop stb. Vannak mások, amelyek szintén német eredetűek, de semmi baj sincs velük. Nem nagyon szép, de nagyon kifejező a *muszáj*. A *muss sein* 'kell lenni' kifejezésből származik, de magyarul sokkal nyomatékosabb, mint a *kell*. Hasonló a *persze*. A latin *per se* 'magáért' szerkezetből származik, de magyarul olyan sajátos szó lett belőle, amelynek jelentésárnyalatát semmi más nem pótolja.

Manapság nem divat hadakozni az idegen szavak ellen. Aki ezt teszi, azt puristának bélyegzik, és a cimkézéstől mindenki fél. Azzal érvelnek, hogy nem a szókinca a lényeg. De igen, az is.

A magyar nyelv egyik lényeges vonása, hogy toldó. (Ragozónak mondják, de a ragok már a mondattá fűzés eszközei, de a szavak maguk is így keletkeztek, keletkeznek.) A rövid összszavak (gyökök) részben egy-egy hang kicserélésével, részben képző vagy egy másik szó hozzáragasztásával elágaznak, szóbokrokat alkotnak. Ezért saját szókincsünk összetart. Ha egy ily módon keletkezett vadonatúj szót először hallunk, rögtön értjük, legalább nagyjából. Ha viszont idegenből vesszük át a szót, semmit sem értünk, annak a szónak nincs kapcsolata a előzetesen ismert valósággal. A magyar szó magáért beszél. Értelmes lett volna például a cukkinit zöldtök néven forgalomba hozni. Az olasz eredetiben egyébként megvan az összefüggés a két termény neve közt: *zucca* = tök, *zucchina* 'tököcske' – mert ezt általában kisebbre hagyják nőni. A *cukkini* (*zucchini*) többes számú alak. A *brokkoli* (*broccoli*) szintén. Ez zöld karfiol (vagy zöldfiol) lehetne, a *lime* pedig zöldcitrom.

Nem tagadhatjuk, hogy részben azért gazdag a szókincsünk, mert mindig tanultunk más nemzetektől szavakat. De nemcsak ezért, hanem mert maga a nemzet sok néprészből olvadt össze, és mindegyik rész hozta magával szavait is. Azzal nincs baj ha egy addig ismeretlen fogalommal együtt befogadjuk a nevét – feltéve, hogy beleillik nyelvünk hangzásába (vagy megmagyarosítjuk). Ezzel gyarapszik szókincsünk. Persze, a fenti okokból jobb, ha alkalmas magyar elnevezést találunk. Az olyan idegen szavak viszont kifejezetten károsak, amelyek jó magyar szavakat szorítanak ki. Nem műveltség, hanem sznobizmus, ha valaki szempont helyett minduntalan aspektust, hagyomány helyett tradíciót mond. Nem minden szó *kincs*.

Különbséget kell tenni jövevényszó és idegen szó között. A jövevényszavakat magunkhoz igazítottuk, észre sem vesszük, hogy nem mi alkottuk őket. Az idegen szavak megtartották idegenszerűségüket, például a latin szavak jellegzetes előképzőjüket, végződésüket, ha használjuk is, külön rekeszben tartjuk őket tudatunkban. Vendégszavaknak is nevezhetjük az ilyeneket, de a vendégnek idővel illik távoznia.

A fiatalok ma rengeteg angol szót használnak, mert az a „cool”, a „trendi”. (Ez is elhangzott az említett műsorban.) Antalné Szabó Ágnes, az Anyanyelvpedagógia főszerkesztője azt mondta: *úgy kell a magyart tanítani, hogy a tanulók büszkék legyenek anyanyelvükre*. Ez a lényeg. Aki büszke az anyanyelvére, az nem idegen szavakkal tömi tele beszédét, hanem igyekszik a magyar szókincsből minél kifejezőbben válogatni. (Ugyanő mondta azt is, hogy majd kikopnak a fenti szavak is, mint az ő diákkorában (és az enyémben) használt klassz. Ezek talán igen, mások pedig nem.

Van mire büszkének lennünk. Írók, költők ódákat zengtek a magyar nyelvről – egy kis kötet meg is jelent ilyen versekből (Koszorú 1994). Természettudósok sikereiket magyar anyanyelvüknek tulajdonítják, a magyarral ismerkedő idegenek is csodálatukat fejezték ki, legutóbb pedig Matolcsy György közgazdásztól olvastam ilyen nyilatkozatot: „A magyar nyelv csúcstermék, minél többet tudunk belső szellemi kincseiről, annál jobban képesek leszünk azokból társadalmi és gazdasági eredményeket előállítani.” Könyvében két egész fejezetet szentel ennek a felismerésnek (Matolcsy 2023).

Mi a magyar nyelv különlegessége a gyökökre építkező toldó–ragozó rendszeren és a gazdag szókincsen kívül?

Mindenekelőtt a logikája (vö. Balázs 1996, 1997, 2000):

A nagyobbtól a kisebb felé halad: év–hónap–nap; családnév–személynév; város–utca–házszám. A számniveink is logikusak: magyarul *huszonöt* – németül *fünfundzwanzig*, azaz *öt és húsz*; magyarul *kilencvennyolc* – franciául *quatrevingt-dixhuit* azaz *négyszerhúsz-tizennyolc*.

A szórend nem nyelvtanilag kötött, hanem értelemfüggő. Ez árnyalt, lényegre törő kifejezést tesz lehetővé.

Nincs nyelvtani nem.

Nincsenek a főnévnek ún. *esetei* - azaz helyzetüktől függő alakváltozatai, hanem rengeteg önálló jelentésű rag és névutó van, amelyek nagyon pontosan jelölik a kü-

lönféle körülményeket. (Ezeket tévesen nevezik a nyelvtanok esetragoknak, ugyanis az indoeurópai nyelvekben a mi ragjainknak és névutóinknak előljárók felelnek meg, és részben ezek vonzatai az esetek.)

Névszó is lehet állítmány.

Közeli kapcsolatban van a természettel. Rengeteg hangutánzó–hangulatfestő szavunk van, és erősen képekben, hasonlatokban gondolkodunk. Szinte észre sem vesszük, milyen gyakran használunk szólásokat. Sok szólásunkban a történelmünk rejtezik. Pl. *Nem hajt a tatár, több is veszett Mohácsnál, nem enged a negyvennyolcból.* (Annak már semmi értelme, hogy *nem enged a huszonegyből.*)

Aczél Petra a vitában szóba hozta többek között a szólástévesztéseket. Erre Lackfi János azt mondta, hogy a szólástévesztés a következő körben a szólás. Ha ahelyett, hogy *vaj van a fején*, mindenki azt mondja, hogy *vaj van a füle mögött*, akkor az a szólás. Ebben is tévedett. A *vaj van a fején* szólás azon az anekdotán alapul, hogy egy gyerek vajat lopott, és a kalapja alá rejtette, de a vaj a napon megolvadt, és lecsurgott. A kalap alá lehet vajat rejtetni, de a fül mögé hogyan? A *dió* sem lehet *nehéz*, csak *kemény*. A lónak pedig nem *túrós* a háta (mitől lenne?), hanem *túros*. Ha a képszerűség nincs meg, nincs értelme a szólásnak.

A műsor részvevői valamennyien szeretik az anyanyelvüket. A költő azért, mert bőséges, jól alakítható anyag, Blankó Miklós azért, mert kultúránk hordozója, Aczél Petra azért, mert nagyon különleges nyelv. Szerethetjük egyszerűen csak azért, mert a mienk. De ami a mienk, arra igenis vigyázni kell; ha élőlény – márpedig a nyelv olyasmi, úgy is mondjuk, hogy *élő nyelv* –, akkor felelősséggel tartozunk érte, gondozni kell, nem hagyhatjuk elvadulni, elgazosodni.

A nyelvművelés, nyelvstratégia elméletéhez és gyakorlatához ajánlott szakirodalom

Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.

Balázs Géza 1997. A média nyelvhasználatának kritikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 274–82.

Balázs Géza 1997. A sajtónyelv szociokultúrája. *Valóság* 7: 51–7.

Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.

BalázsGéza 1999. Szociálpszichológia és nyelvpolitika. *Magyar Nyelv* XCV: 467–472.

Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok. A–Z*, Budapest.

Balázs Géza 2000. *Médianyelv. Az igényes sajtó/média nyelve*. Magyar Rádió, Budapest, 2000.

- Balázs Géza 2000. *Médianorma. A nyilvános megszólalás esztétikája*. Magyar Rádió, Budapest.
- Buvári Márta 2008. *Értékelvű nyelvművelés*. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest.
- Buvári Márta – H. Tóth Tibor 2016. *Nyelvhelyességi kisokos – a nyelvi eszmény jegyében*. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Budapest.
- Fazakas Emese szerk. 1997. *A napilapok nyelvéről. AESZ-füzetek 3*. Kolozsvár. *Koszorú. Száz vers az anyanyelvről*. Anyanyelvapolók Szövetsége, 1994.
- Matolcsy György 2003. *Magyar jövőkép és stratégia 2010–2030*. Pallas Athéné Könyvkiadó.
- N. Császi Ildikó – Cs. Nagy Lajos 2020. „A nyelv csak élve tündököl”. Az erdélyi Implom József középiskolai helyesírási verseny tollbamondásai, feladatlapjai. *AESZ-füzetek 17*. Sepsiszentgyörgy.

A 7. partiumi szabadegyetem résztvevői Újkígyóson Harangzó Imre néprajzkutatónál

GRÁFIK IMRE

250 JAVASLAT MAGYAR TÖRTÉNELMI FILMRE

Szerény küllemű, vékonyka kiadvány került a kezembe a közelmúltban. A címe annál inkább figyelmet fölkeltő: *250 javaslat magyar történelmi filmre*. A filmötleteket írták, összeállították: Deák-Sárosi László, PhD, filmesztéta, költő; Gáspár Ferenc, író; Jenei Miklós, történelemtanár; Szabó Győző magyar-olasz szakos tanár.

Előjáróban megemlítem, hogy a „250 javaslat magyar történelmi filmre” című kiadvány könyvbemutatója 2022. február 17-én volt az Uránia kávézóban, ahol a szerzők mellett megszólalt Jelenczki István filmrendező, Tari János filmrendező, egyetemi docens, valamint Véghegyi Balázs költő, az Üveghegy Kiadó vezetője, az est házigazdája. Időközben az OSZK-ban is volt könyvbemutató, s a világhálón követhető hírek alapján remélhető, hogy minél többen kézbe veszik a kiadványt.

A gyors reagálások köréből csak egyre utalunk, miszerint sok erdélyi téma található a *250 javaslat magyar történelmi filmre* c. könyvben. Ez azonban természetes, hiszen nincs magyar történelem Erdély és a Székelyföld története nélkül. (Vö. <https://www.erdely.ma/250-javaslat-magyar-tortenelmi-filmre> – Letöltve 2022. május 31.)

Nemcsak film-szakmai körökben, de a szélesebb társadalmi érdeklődés területén is vissza-visszatérő kérdés: miért nem látható több magyar történelmi film a moziban, televízióban? Nem véletlenül olvasható a kis könyvecske hátsó borítóján a Bevezetőt is kezdő mondat: „Az utóbbi években számos író, újságíró, közéleti személyiség fogalmazta meg, hogy kevés történelmi film készül Magyarországon, és amelyek elkészülnek, azok többsége nem a történelmi hitelességet és nem a nemzeti öntudatot erősíti.” (6. oldal)

A helyzet illusztrálására talán elég csak az utóbbi évek egyik jelentős visszhangot kapott kísérletével kapcsolatban, a közelmúltban elhunyt Jankovics Marcellre hivatkozni. A Magyarságkutató Intézet „mentorálása” által készített, nagy vitát kiváltó, pozsonyi csatát feldolgozó animáció kapcsán fogalmazta meg egy – több internetes portálon (például https://hvg.hu/kultura/20210222_Jankovics_Marcell_a_pozsonyi_csatafilmrol_Ilyet_nem_szabad_csinalni – Letöltve 2022. május 31.) is elérhető – interjúban a véleményét: „A jó szándékot értékelem, de a kivitelezés igénytelensége, a befektetett rettenetes mennyiségű, hiábavaló munka látványa lehangoló. Nem fog-

nak örülni annak, hogy ezt mondom, de... Valakinek ki kell mondania, hogy ez nagyon rossz irány. Ilyet nem szabad csinálni.”

Nem véletlenül idéztem föl Jankovics Marcell véleményét, ugyanis a Bevezetőben azt is olvashatjuk, hogy; bár

„A rendszerváltás óta nagyjából 120 történelmi jellegű film készült, összesen pedig körülbelül 600, tehát nem elsősorban a mennyis gyártást illetően is vannak biztató jelek. [...] néhány olyan film is elkészült, és sikerrel be is mutatták, amelyet a korábbi években hiába vártunk: A Magyar Passió, az egyházi rendek 1950-es durva feloszlatajáról, illetve a Toldi animációs filmsorozat Arany János elbeszélő költeménye alapján. (Melyet, mint köztudott Jankovics Marcell rendezett. – Gr. I.) A hírek pedig további filmtervekről is szólnak: sorozat az Aranybulláról, illetve a Hunyadiakról.”

Tekintsünk el tehát a konkrét fiasoktól és a magyar történelmi filmekkel szemben széles körben megfogalmazódó igény szempontjából lapozzunk bele a kis kötetbe. A szerzők: Deák-Sárosi László (103), Gáspár Ferenc (17), Jenei Miklós (120) és Szabó Győző (10), mint javaslatot közreadók, tehát összesen 250 többségében eredeti filmes ötletet, mintegy 15-20 százalékban filmes adaptációt foglaltak egybe. Az ötletadók neve alatt sorszámmal (s egyfajta történelmi kronológia szerint) és címmel jelölt filmes témák mindegyikéhez rövid tartalmi leírás tartozik.

A szerencsés olvasó, aki kézbe veheti a (sajnos nem tudjuk hány példányban) megjelent összeállítást, ki-ki a maga érdeklődése szerint válogathat, illetve alkothat véleményt arra nézve, hogy szívesen látná-e a moziban, televízióban a javasolt téma filmes megfogalmazását.

Igy volt ezzel a jelen ismertetés írója is. Ilyenformán akár önkényesnek tűnhet, hogy mely javaslatokat emelem ki, illetve hozom föl példaként. Szinte bárhol föllapozva a kötetet, talál az ember elgondolkodtató, megfontolandó javaslatot. S ha már említésre került a pozsonyi csata, nem meglepő, hogy a témának szerepel a javaslatok között (9. oldal) egy élőszerplős filmváltozata is (*A pozsonyi csata, 907...* (DSL).

Tanulságos a *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi* című filmes javaslat (15. oldal):

„II. Rákóczi Ferenc nem csupán a fegyverrel bánt jól, de kiváló diplomata is volt. A szabadságharc bukása előtti és utáni időszakból az ő diplomáciai erőfeszítéseit mutatja be, amelyek nem az ő képességei és kapcsolatai miatt nem jártak sikerrel, hanem azokat a nemzetközi érdekek akadályozták. (DSL)”

Megjegyzem, hogy II. Rákóczi Ferencet baráti és kollegiális köreimben többen tartanak a legnagyobb magyarnak, mint aki a nemzet ügyéért teljes magánvagyonát fölládozta.

Találhatók azonban kevésbé ismert történelmi eseményekkel és személyekkel összefüggő filmötletek is, mint például *A magyar Anjouk nagymamája. A szüzséből* (37. oldal) megtudhatjuk, hogy

„Árpádházi Mária kislánként került idegen környezetbe, mert feleségül adták Sánta Károly nápolyi királyhoz. Őt fiút szült és templomot épített, Santa Maria Donnaregina néven. Ott van eltemetve, és abban a templomban láthatóak valószínűleg a legkorábbi falfestmények, amik fent maradtak István királyról, Szent Erzsébetről és más fontos magyar uralkodókról. A filmen megelevenedhetnek a templom freskói. Mária V. István lánya volt, és személyesen támogatta unokájának, a mi Károly Róbertünknek magyar királlyá választását. (GF)”

Aligha tagadhatom, nem véletlen, hogy néprajzkutatóként néhány témán megakadt a szemem. Így *A fok (sorozat)* c. javaslaton (49. oldal), melynek célja:

„A foggazdálkodás bemutatása, virágzásán és pusztulásán keresztül. A víz szerepe a középkori gazdálkodásban, életmódban. A fok birtoklása a megélhetést jelenti, de számtalan feladatot ad. Egy jobbágycsalád nemzedékről nemzedékre hagyományozza át a szinte ’vízmérnöki’ tudást. A történelem azonban nem áll meg. hadak jönnek és mennek, a gazdálkodás átalakul, a minél gyorsabb haszon lesz a cél, az elavultnak tartott módszer veszélybe kerül. A folyószabályozások korát éljük, a család azonban a végsőkig ragaszkodik a fok és ezzel a hagyományos életmód és erkölcsi világ megmentéséhez. (JM)”

Hasonlóképpen voltam a *Kocs és Bécs* c. javaslattal (52–53. oldal), mely film

„a középkori Magyarország technikai csúcsteljesítményének, a kocsinak és készítőinek állít emléket. Kocs község szekérszövő mesterei egyre könnyebb és gyorsabb szekereket gyártottak. Hamarosan bővíteni kell a vállalkozást, még sebesebb és tartósabb alkalmatosságra lesz szükség. Mátyás Bécs ostromára készül, siker esetén megnövekedik a postaforgalom. (JM)”

Folytatva a mustrát, az sem lepett meg, hogy olvashatók olyan javaslatok is, melyek korábban már megvalósult (és a maga korában sikeres) filmek újabb elkészítését vetik föl. Ilyen például az *Egri csillagok* is, melynek indoklása (60. oldal) elfogadható:

„A film a klasszikus történetet dolgozza fel, hasonló szempontok szerint, de az új technikai, filmnyelvi lehetőségek felhasználásával. A nemzeti identitás részévé vált nagy műveket 30 évenként érdemes újraforgatni, (afféle ’emlékeztető oltásként’) hogy az új generációk figyelmét újból és újból a klasszikusok felé fordítsák. (JM)”

Szinte természetes és törvényszerű, hogy nem hiányozhatnak a magyar zenei géniuszok sem a javaslatok köréből. Olvasmányélményem alapján egyet tudok érteni az *Allegro barbaro* c. film javaslattal. „A Bartók Béla életéről és alkotásairól forgatandó életrajzi játékfilm Temesi Ferenc ’Bartók’ című regényének cselekményszálait követi, képileg pe-

dig a zeneszerzőről készült művészi dokumentumfilmek (köztük Gaál István 'Az éjszaka zenéje' etűdje és a 'Gyökerek') hangulatát idézi.” – olvasható Szabó Győző életrajzi filmek és adaptációk fejezetcím alatt felsorolt 10 javaslata között (85. oldal).

Folytathatnám a szemlézést és a példák sorolását, de nem teszem, mégpedig abban bízva, hogy e – remélhetően - figyelmet fölkelő ismertetést olvasva sokan mások, kiváltképp a filmkészítéssel bármilyen kapcsolatban állók is kézbe veszik a könyvecskét.

A kis kötet végén a további tájékozódást segítő *Ajánlott válogatott szakirodalom, interjúk, kerekasztal-beszélgetések* elérhetősége található (87–97. oldal). Ebből kiderül, hogy a filmesztéta Deák-Sárosi László már 2006 óta folyamatosan foglalkozik a magyar filmekkel, a filmművészet kérdéseivel. Filmelméleti és filmelemző munkáival találkozhattak az olvasók. Itt jegyzem meg, hogy szerencsés az alkotói csoport összeállása. Az író Gáspár Ferenc történelmi regényeit és ifjúságai regényeit sokan szívesen olvassák. Jenei Miklós történelemtanár és Szabó Győző magyar–olasz szakos tanár, jól fel tudták mérni az évek során, hogy milyen történelmi témák érdeklik a diákokat, és hogyan lehetne hozzájuk még közelebb vinni a nemzeti emlékezet kincsesládáját.

A filmes javaslatokat egybegyűjtő szerzők annak reményében tették közzé ötleteiket, hogy azok hasznos kezdeményezői lehetnek a megvalósulásnak. Mint írják:

„Mivel e kiadvány szerzői nem képviselnek semmiféle intézményt vagy gyártó céget, ezért nem rendelkeznek a szerintük értékes, adaptálható művek megfilmesítési jogával, a jogtulajdonosokkal nem egyeztettek. Ez a kiadvány egyfajta irodalomtörténeti és filmtörténeti ismeretterjesztő munka akar lenni, a lehetőségek felvillantásával. Amennyiben a finanszírozás és a gyártás részéről van nyitottság ezen javaslatok iránt, a megállapodást ők megkötethetik a jogtulajdonosokkal. A javaslattevők nem ragaszkodnak ahhoz, hogy az összes ötletet maguk dolgozzák ki forgatókönyvként, kivéve azokat a témákat, amelyek félkész vagy kész állapotban vannak, illetve az ötlet összetettsége szerzői jogi vonatkozásokat érint. A kezdeményezéshez bárki tevőlegesen és kreatívan csatlakozhat, és reméljük, hogy a javaslataink is értő fülekre találnak az érintett filmes személyeknél és intézményeknél.” (6–7. oldal)

Végezetül az ismertetés írója komolyan vette a szerzők biztatását és néprajzkutatóként, a magam részéről a folyóvízzel és a kocsiszekérrel kapcsolatos ötletek révén nem hallgathatom el, s ennyi szubjektivitás engedtessek meg, hogy örömmel venném, ha a legenda *komáromi szekeresszékéről* is készülne egy hiteles, de több mint dokumentumfilm, inkább jól megfogalmazott forgatókönyv alapján egy élőszereplős játékfilm.

(250 javaslat magyar történelmi filmre. A filmötleteket írták, összeállították: Deák-Sárosi László, PhD, filmesztéta, költő; Gáspár Ferenc, író; Jenei Miklós, történelemtanár; Szabó Győző magyar–olasz szakos tanár. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta. 2022. 97 p.)

AZ ÉV SZAVAI, 2023

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport 2010 óta választja ki az év szavait. Íme a 2023. év listája magyarázatokkal:

Az év szava: chatGPT

Az év szava kétségtelenül a 2022 végén a mesterséges intelligencia megfogható, világnk valamennyi alrendszerébe berobbant chatGPT (kiejtve: csetdzsípití), vagyis emberi kérésre szöveget létrehozó algoritmus. Megdermedtek a tanárok: akkor mostantól hogyan tudják megkülönböztetni, hogy tanuló vagy gép írta-e a szöveget, és vajon szükség lesz-e a munkájukra? Megörültek a tanulók, hogy mostantól már nem kell házi feladatot írni. Elgondolkoztak a filozófusok, hogy vajon a mesterséges intelligencia okosabbá teszi-e, vagy éppen kiváltja az embert. A hírek szerint a chatGPT írt már miniszternek kiállításmegnyitót, megírták vele Az ember tragédiája 16. színét, kevert új kólaízt, gyártott már jogszabályt, amit „csont nélkül” elfogadtak, s valószínűleg nem kérdés, hogy sok iskolai és tudományos dolgozatnak is ő a szerzője. Mi is megkérdeztük tőle: hogyan nevezzük magyarul? Javaslati: BeszélgetőMester, CsevegőMester, a GPT-t pedig generatív próbálkozású transzformátornak nevezte. Még ilyen magyarázatokkal találkoztunk: szöveggép, szövegtenyésztő, szöveggeneráló, robotszövegíró, automatikus szöveglétrehozó, szöveggeneráló program. Azt is megkérdeztük tőle, hogy szerinte mi lenne az év szava 2023-ban. Azt válaszolta, hogy a tudása csak 2022-ig terjed. Lehet, hogy a közmondás a jövőben azt tartja majd, hogy „géptestben géplélek?” (Szűts Zoltán)

Az év antiszava: lombkoronasétány

A lombkoronasétány az új magyar narancs? Hogyan kerül az eredetileg trópusi őserdőben található, Costa Ricából származó turisztikai attrakció a magyar Alföldre? 2023 márciusában robbant a hír: az Alföldön, Nyírmártonfalván EU-támogatásból lombkoronasétány létesült, miközben a körülötte lévő erdőt kivágták. Kiderült, hogy Európában, ahol egyelőre még nincsenek trópusi őserdők, egyre több a lombkoronasétány. Pont olyan, mint a magyar narancs: „Kicsit sárga, kicsit savanyú, de a miénk!” – mondhatnánk Pelikán elvtárssal. 2023-ban Európában a lombkoronasétány leginkább a felelőtlen pályázat és pénzégetés jelképe. (Pölcz Ádám)

Az év ifjúsági szava: pacek

Ha valami nagyon jó, menő, vagány, tetszik, az lehet kúl, tök király vagy pacek. „Arabos a pacekom”, éneklí Azahriah 3korty című slágerében. PSG Ogli 7 tiktoker szerint

a lényeg a pacek stíl, a legjobb pacekot kell mindig hozni, és a vendégei pacekjáról is gondoskodik. Egy Z generációs vallomása pedig: „Attól, hogy az Instám pacek, a lelkem még lehet romokban”. Ha valakinek pacekba nyomjuk, azt jelenti, hogy az arcába, a képébe vágjuk. A pacek alapjelentése tehát: arc. A pacek szó régi, de újra és újra felkapja az ifjúság. A pacek minden valószínűség szerint a valamivel jobban ismert pacák szavunkkal áll rokonságban. A pacek formára A magyar tolvajnyelv szótára című, 1924-ben megjelent kötetben találjuk az első adatot. Etimológiai szótáraink szerint e két szó közös eredetű, mindkettő a pacef ~ parcef hangzású jiddis szóból származik, amelynek jelentése arc, férfi lehetett. Nyelvünkben alighanem szóhasadással különült el egymástól a pacák és a pacek alak. A pacákhoz a férfi, a pacekhoz az arc jelentés rögzült. (Minya Károly)

Az év irodalmi szava: hazaszótár

Mindenkinek van egy saját, fejben tartott szótára, melynek lapjain anya és apa, a testvérek, a rokonok, a szerelmek, a gyerekek, a szülőhely, a szülő- és anyaföld, az anyanyelv, az első szavak, lépések, iskolák, alkotások szerepelnek, s melyek értelemszerűen összekapcsolnak bennünket életünk leginkább meghatározó személyeivel, közösségeivel, megtartó hagyományával. Az író szerint a hazaszótár: szövegfűzér bűvópatakszerűen vissza-visszatérő motívumokkal, idézetekkel, amelyek kapaszkodónak bizonyulnak a nehéz pillanatokban, gondolatszegény időszakokban. A kifejezés Demeter Szilárd 2023-ban megjelent esszékötetének címéből származik: A valahol szabadsága: Rendhagyó hazaszótár. Mindenkinek fontos őriznie és gondoznia a kertjét, nyelvét, hazaszótárát. (Balázs Géza)

Információ: iroda@e-nyelv.hu

Az év szava kiválasztásában együttműködött: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Petőfi Kulturális Ügynökség Kazinczy Műhely

MOLNÁR PÁL

MAGYAR NYELVŐR ÉS NYELVI FIGYELŐ

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportban foglalkozunk a neologizmusokkal, nyelvi figyelőt működtetünk, és például most a Magyar Nyelvőrben adjuk közre folyamatosan az új magyar szavakat és kifejezéseket – tudatja Balázs Géza professzor.

Jégre metszett kép nem sokáig ép – figyelmeztet a magyar szólás. Hasonló jelentésű tatár bölcsesség: Ami jégre lett írva, nem marad meg sokáig. Magyar szólások és közmondások párhuzamai a török nyelvben címmel írt tanulmányt Pacsai Imre nyíregyházi főiskolai tanár a Magyar Nyelvőr legfrissebb: 2023 április-júniusi számában. A több mint másfél évszázada megalapított folyóirat főszerkesztőjét, Balázs Gézát, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, valamint a Partiumi Keresztény Egyetem professzorát kérdezte a Gondola.

Balázs Géza előadása bálványosi szabadegyetemen

– Professzor úr, szemet vet valamire – mondjuk mi. A baskírok hasonló szólása tükröfordításban: ráveti a szemét. Miért gazdagítja a magyar nyelvtudományt, ha a török nyelvekről világosabb kép tárul elénk?

– Az összehasonlító szóléskutatás két dologra deríthet fényt: az egyik, hogy a képekben való (metaforikus) gondolkodás mennyire univerzális, minden emberre kiterjedő,

a másik, hogy azonbelül vannak szűkebb, kulturális kapcsolatok. A téma legismertebb magyarországi kutatója Paczolay Gyula tanár úr, tőle tudható meg számos frazeológiai elemünk párhuzama. A nyíregyházi Pacsai Imre tanár úr írásában arra mutat rá, hogy egyes török és magyar frazeológiai kifejezések, közmondások nem kapcsolódnak sem az antik kulturális, sem pedig a bibliai örökséghez, hanem egy másik, fontos, keleti irányt jeleznek.

– Petőfi Sándor egy táncost a lábászok lábásának nevezett, mert a férfi lábujjhegyen is tudott táncolni, ahogyan ma csak a balettáncosnők képesek. A lábász szavunkkal Büky László szegedi professor emeritus lép be a tudományos közéletbe Lábász című elemzésével. Miért kell a nyelvújítás szóleleményeivel megostromolnunk a közérdeklődést?

– Büky László tanár úr kiváló etimológiákkal (szótörténetekkel) gazdagítja a nyelvtudományt. Nemrégiben adtuk ki Dolgok, tárgyak, személyek (Régi magyar szavak magyarázatai) című könyvét. A Magyar Nyelvőr Szó- és szólásmagyarázatok rovatában most a lábász (földmérő) szó magyarázatát adja. Talán nem ez a legérdekesebb és leginkább tanulságos nyelvújítási szó, de például Petőfi egy táncost is a lábászok lábásának nevezett. A szó története nem volt kinyomozva, nem szerepel a szótárakban. Ma alig foglalkoznak a nyelvészek etimológiával, mert a szakma nem tartja sokra, nem értékeli ezt a filológiai, művelődéstörténeti-nyelvtörténeti munkálkodást. Én viszont igen, ezért közöltük ugyanebben a lapszámában első kézből, a szombathelyi nyelvújító biológus Balogh Lajostól az özönnövény és özönállat szavak sikeres történetét.

– Arcoskodik – ez a szó új a nyelvünkben: nagyképűsködik, hivalkodik, hetvenkedik, nagyzol, henceg, fennhéjázik, játssza az eszét jelentéssel. Mennyire mutatják nyelvünk életképességét a folyamatosan támadó új szavak: alvásturizmus, e-hulladék, kamattámogatott, tiktokker és a többi?

– A magyar nyelvben megjelenő újítások (neologizmusok) gyűjtése és értékelése különösebben nem foglalkoztatja a hivatásos nyelvészeket. Ezért mi egy társas szövetségben, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportban foglalkozunk a kérdéssel, nyelvi figyelőt működtetünk, és például most a Magyar Nyelvőrben adjuk közre folyamatosan az új magyar szavakat és kifejezéseket. Mi elsősorban dokumentálunk, az értékelés további feladat. Az új szavak jelzik az életmód változását, és azt mutatják, hogy van törekvés a szómagyarításra, az újításra, leginkább a szóösszetételek alkotására, de a szóképzés is mint „magyarosabb” jellemző létezik, sőt a nekem nagyon tetsző humor is tetten érhető.

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

„TE VAGY A LEHETŐSÉG!”

KARIKÓ KATALINRÓL NOBEL-DÍJAS TUDÓSRÓL ÉS EMBERRŐL AZ *ÁTTÖRÉSEK* CÍMŰ ÖNÉLETRAJZI KÖNYVE ALAPJÁN

„Vajon ki az, akinek éppen most lenne szüksége egy kis szerencsére vagy egy kis segítségre, támogatásra? Mi, az, amit elmulasztunk, pedig nem szabadna?”

A hentes lánya

Nemrég olvastam Karikó Katalin *Áttörések. Életem és a tudomány* című önéletrajzi könyvét. A műve alapján a következő gondolatok fogalmazódtak meg bennem Karikó Katalinról mint tudósról és emberről. Első fejezetének címe: A hentes lánya. Szerény körülmények közül indult el a tudomány világába, de teli hivatástudattal, lelkesedéssel, áldozatos munkával, és eljutott a legnagyobb magaslatokig: 2023. decemberében átvehette a legrangosabb tudományos elismerést, az orvosi-életteni Nobel-díjat XVI. Károly Gusztáv svéd királytól. A Nobel-díjat az mRNS-alapú vakcinák kifejlesztését megalapozó felfedezésért kapta megosztva Drew Weissman amerikai mikrobiológussal együtt. Ő az első Nobel-díjas magyar nő, ugyanakkor a harmadik magyar állampolgár (Szent-Györgyi Albert és Kertész Imre) után, aki megkapta a Nobel-díjat. A világ magyarsága szurkolt neki, köztük én is. Amikor a tévé közvetítette a Nobel-díj átadását, hullottak a könnyeim. Hogy miért? Mert megérdemelte, saját maga járta ki azt az utat. Voltak »magvetői«, ahogy ő írja a könyvében, vagyis tanárai, akik elindították a tudományos pályán.

Karikó Katalint arra tanították a szülei, hogy a kemény munka az élet velejárója. Voltak támogatói: nővére, férje, aki végig hitt benne és a tudományos munkájában, és a leánya, aki »minden hullámból kihúzta és bátorította«. És voltak munkatársai, kutatók, akikkel együtt dolgozott. De, legfőképpen köszönheti önmagának, saját kitartásának, makaességének is, hiszen, ahogy könyvében írta: »Soha nem szabad feladni! Te vagy a lehetőség. Te vagy a mag.« Bízott önmagában, táplálta azt, amit önmagában talált, akkor is, sőt akkor különösen, ha senki más nem támogatta... Egy helyen el is mondta: „Köszönetet mondok mindazoknak, akik annyi éven át próbálták megnehezíteni az életemet. Nélkülük nem lennék itt.”

Karikó Katalin mint nő, mint feleség, mint anya, mint leánya szüleinek, mint egy magyar tudós Amerikában sokféle szerepet vállalt fel. Mint vidéken élő gyermek lehetősége volt a természet közegében élni, közvetlen közletről megfigyelni a növényeket, állatokat. Az önéletrajzában visszatekintet a gyermekkorára. A helybeli idős »szappanfőző asszony« volt az első biokémikus, akivel valaha találkozott. Édesapjára és édesanyjára így emlékezett: »Apukám nem volt az eszmék embere, inkább – természetéből

fakadóan – végtelenül egyszerű, lényeglátó ember volt. Anyukám ugyan a nyolcadik osztály elvégzése után már nem járt iskolába, de éles eszű volt, remek humorérzékkel megáldva.” Meghatározó szempont, hogy milyen családi légkörből lépett a világra: „Apukámnak úgy tűnt, hogy a kommunisták hatalomátvétele után minden közönsége-sebb lett. Ez nem tetszett neki. Az is bántotta, hogy a párt elvette az egyszerű emberek tulajdonát. Bár neki magának nem volt semmije, amit elvehettek volna...” Karikó Katalin volt az, aki már általános iskolás korában a kémiaszakkör tagjaival együtt levelet írt a nagy tudósnak, Szent-Györgyi Abertnek az USA-ba, aki válaszolt is a kisújszállási lelkes tanulóknak, és a *The Living State* című könyvét ajándékozta nekik. Erre Karikó Katalin így emlékezik: „Ekkor már nincs kétségem: ez a nagy tudós hozzám beszél. A tudomány művelője.” Akkor még aligha sejthette, hogy 2023-ban Szent-Györgyi Albertet követve ő kapta meg a Nobel-díjat. Tudományos pályája Szent Györgyi Albertéhoz hasonlítható.

A negatív élményeket pozitívrá fordítani

Karikó Katalin életrajzi műve a sorsáról szól, *Kertész Imre a Sorstalanság* című művéért kapta meg a Nobel-díjat. Határon túli magyarként, Szlovéniából nézve a párhuzamokat, szerintem mégis van egyfajta szinkronicitása az immár három Nobel-díjas magyar tudós tevékenységének, még akkor is, ha más korban és lehetőségek közt éltek, hiszen becsületesen végezték a munkájukat, és nem menekültek el a sorsuk elől. Hittek abban, hogy

a negatív élményeket, szakmai kudarcokat pozitívrá lehet fordítani. És sikerült is nekik. Karikó Katalinnak meg kellett küzdenie, hogy bejusson a tudomány világába. Az 1970-es években érdeklődő, ambiciózus lányként megérkezett a szegedi József Attila Tudományegyetem biológiai szakára. „Nem éreztem magamat okosnak. Itt nem. Úgy tűnt, hogy a többi biológus diák sokkal könnyebben megtanul dolgokat, mint én. Megint nekiduráltam magamat, és még keményebben kezdtem dolgozni.” Angolórákra is járt, mert a kisvárosban korábban erre nem volt lehetősége. Megszerezte a doktori címét is, de nem léptették elő. Közben megszületett a kislánya. 1978-ban az MTA-ösztöndíjasaként került a Szegedi Biológiai Kutatóközpontba. Itt kezdett

el vírusokkal, valamint RNS-molekulással foglalkozni. 1985-ben létszámcsökkenés miatt elküldték a kutatóközpontból. Ekkor döntött úgy, hogy férjével és kislányával külföldön folytatja kutatásait. Először Suhadolnik amerikai biokémikus philadelphiai Temple University biokémiai tanszékének a laboratóriumában kapott lehetőséget. Sokat publikálhatott, de kereste a lehetőségeket más kutatóközpontokban is. 1989–2013 között a Pennsylvanai Egyetemen folytatta kutatásait. Majd japán kollégájával, Hiromi Muramatsual a mainzi BioNTechet, Európa legnagyobb magántulajdonban levő biotechnológiai vállalatát választották, mert ott már készítettek szintetikus mRNS-terápiás célra. Beindították a BioNTech módosított mRNS-programját, Karikó a cég alelnöke lett. Munkája visszahozta Európába. A szintetikus mRNS-technológia alapján a világon elsőként elkészült Pfizer-BioNTech-vakcina nekik köszönhető. Aztán eljött a kovidjárvány, majd az elismerés, és a Nobel-díj. Önletrajzi könyvében olvasható: «Már munkám elején eldöntöttem, hogy nem tulajdonítok különösebb jelentőséget az elismeréseknek, mert csak és kizárólag a teljesítmény számít, semmi más.»

Mi lett volna, ha...

Karikó Katalint a munkája tette fölvilágosult és kivételes emberré. Miért? A könyvében erre is megtaláljuk a választ: »Általában nem foglalkozom a „Mi lett volna, ha...” kezdetű kérdésekkel. Ettől függetlenül léteznek efféle kérdések. Mi lett volna, ha a magyar kormány vagy tanárain, akiket Kisújszálláson ismertem, nem törődtek volna azzal, hogy egy hentes makacs lánya továbbtanulhasson?« Karikó Katalin meg is adja választ: »ahhoz, hogy ez így legyen, nagyon sok mindennek kellett megvalósulnia. Nagyon sok szerencse is közbejárt. Mindez elgondolkodtat és egyszersmind felelőssé tesz mások iránt: vajon ki az, akinek éppen most lenne szüksége egy kis szerencsére vagy egy kis segítségre, támogatásra? Mi, az, amit elmulasztunk, pedig nem szabadna?« A külföldre vándorló magyarok sikerét mégis leginkább abban látja, hogy az új hazájában jellemzően mindenkinek keményebben meg kell dolgoznia az eredményekért.

Karikó Katalin kitartó volt. Nem adta fel az álmait, tanulással, a tudás megszerzésével, szorgalmas kutatással egy vidéki kisvárosból is el tudott jutni a nagyvilágba; 2022-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja lett, 2023-ban pedig átvette a Nobel-díjat.

DÉNES ÁGOTA

VALÓSÁGHAJLÍTÁS, TÖBBLETVALÓSÁG. GYALOGÚT-KONFERENCIA

Valósághajlítás, többletvalóság címmel rendezett főleg fiatal kutatóknak, egyetemistáknak konferenciát, 2023. március 24–25-én a Bolyai Önképző Műhely a Magyar Szemiotikai Társasággal és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságával karöltve. A társadalmi és értelmiségi felelősség körébe sorolható „transzdiszciplináris” konferenciáikra számos szakterületről és helyről érkeznek előadók. A rendezvény lehetőséget adott arra, hogy a résztvevők betekintést nyerjenek egymás kutatási területébe, érdeklődési körébe, az adott témáról alkotott elképzelésébe.

A Gyalogút-konferenciát követő 2. zamárdi szabadegyetem résztvevői

A „valósághajlítás” szót 2022 nyarán dobta be a köztudatba Gelencsér András, a Pannon Egyetem rektora arra utalva, hogy a környezeti problémákból adódó civilizációs összeomlás elkerülhetetlen, ha magatartásunkat a „valósághajlítás” jellemzi, azaz nem veszünk tudomást az objektív világról. Más részről a valósághajlítás jellemez minden

emberi befogadást. A konferencián pszichológiai, antropológiai, irodalmi, történeti, művészet- és médiaelméleti példákkal jellemezték a valóság-hajlítást

Balázs Géza egyetemi tanár (SZFE, PKE) az illúzió és a delúzió fogalmát a valóság-hajlítás egy-egy lehetséges megjelenési formájaként értelmezte. Az illúzió (érezcsalódás) olyan pszichológiai jelenség, amelynek során félreértelmezhetjük a valóságból érkező ingereket. A delúzió (téveszme, hamis vélekedés) retorikai fogalom, amely a külső valóságra vonatkozóan pontatlan következtetésekre épít. Gál Adél (referens, oktató, Beregszász) arra kereste a választ, hogy egy Luca-napi néphagyományokat felelevenítő, kultúráközvetítő foglalkozás szerepének megítélése hogyan és miért módosulhatott az egyház felfogásában. Hujber Szabolcs (adjunktus, EKKE, Eger) az online újságok, magazinok, hírportálok címadási szokásait ismertette. A szalagcímek jelentőségét már az 1800-as években felismerték. A lapkiadók úgy érthettek el nagyobb példányszámú eladást, ha figyelemfelkeltő mondatokkal rábírták az embereket az olvasásra. Az online médiában is hasonló a célja a hangzatos címeknek. A webes kereskedelmi lappiac a hirdetőkből él, az internetes hirdetők pedig azoknál a lapoknál fognak hirdetni, ahol látják, hogy a termékük a lehető legtöbb emberhez jut el. A clickbait (szenciacióhajhász, kattintásvadász) címet az különbözteti meg a figyelemfelkeltő címtől, hogy az előbbi kizárólag a kattintásszám növelésére törekszik. Az utóbbinak is célja a magas olvasószám elérése, de ezen kívül más céljai is vannak: aktuális, közérdekű történetek közlése, tényfeltárás, ismeretterjesztés, szórakoztatás.

Juhász Zoltán András (történész, PhD-hallgató, Budapest, Héreg) a magyar társadalom romantikus parasztsággképét mint „valóság-hajlítást” vizsgálta. Bemutatta hogyan formálódott a „magyar paraszt” és a „magyar gazda” fogalma az évszázadok során és mindez hogyan jelent meg a művészet, a média, a politika és a nép nyelvén. Kovács Kristóf (helyszínelő, kurátor, kiállításrendező, Budapest) szerint a film díszleteivel, jeleneteivel, helyszíneivel képes rekonstruálni egy adott időszakot. Az 1987 és 1999 között forgatott teleregény (Szomszédok) ikonikus főszereplőjének (Szikszay Etus) kerámiái valójában Szilágyi Mária keramikus alkotásai. A film alkotói a képzőművész hagyatékát életszerű elemekkel átszőtt, ugyanakkor egy elképzelt környezetbe, a televízió képernyőjére helyezték át.

Nagy Dániel (szemiotikus, tanár, Budapest) a „fikció” és a „valóság” rendkívül összetett viszonyát, a fikció kulturális-társadalmi funkcióját mutatta be. „Valóság-hajlítás”-e a fikció? Az egyértelműnek tűnő válasz azonban további problémákat vet fel. A fikció radikálisan elkülönül a valóságtól, koronként, kultúránként, társadalmi rétegenként eltérő értelmezési lehetőséget nyújt. Skrobák Eszter (pszichológus, PhD-hallgató, Budapest) azt tekintette át, hogy a megtévesztés különböző formái, azok megítélése, és következményei miként jelennek meg jelentős nemzeti operáinkban (Bánk Bán, Hunyadi László, A kékszakállú herceg vára, Hány János stb.). Az operákban bemutatott személy vagy közösség sorsa a belső vívódásainkra, személyközi konfliktusainkra megoldási mintákkal is szolgálhatnak, illetve tanulságot közvetíthetnek.

Rácz Márk (politológus, történész, jogász) az 1945 és 1989 közötti marxizmus-leninizmus oktatásában megjelenő ideológiai valóságajlítást mutatta be. A II. világháború után 1948-ig még demokratikus keretek között folyt az oktatásügy átalakítása. A „fordulat évében”, a hatalom birtokába jutott politikai erők nem túrték tovább az iskolai nevelés ideológiai, vallási pluralizmusát. Az első szocialista tanterveket a maximalizmus, a kötött tanítási rend, a marxizmus–leninizmus túlméretezett, ugyanakkor alacsony színvonalú oktatása, dogmatizmus jellemezte. A marxizmus–leninizmusnak nevezett ideológiát mint egyfajta „államvallást” kényszerítették rá az emberekre. Az óvodától az egyetemig olyan tanokként sulykolták a fejekbe, amelyek minden kérdésre választ adnak.

A képzőművészeti blokkban Tertsch Dóra (középiskolai tanuló, Budapest) a valóságajlítást egy sajátos formájával, az álmokkal foglalkozott. A fiatal művész valóságtól elrugaszkodó, szavakkal nehezen kifejezhető álmait a képek által közvetített, egyfajta alternatív valóságot hoznak létre. Várhelyi Csilla (festőművész, tanár, Pécel) Bukta Imre: „Műveljük kertjeinket!” című kiállításáról osztotta meg gondolatait. A kortárs festőművész a magyar képzőművészet legnagyobb hatású, nemzetközi viszonylatban is ismert alakja. Tárlatával a fővárosban élőknek a „Másik Magyarországot”, a vidéki életet akarta bemutatni. A párhuzamos valóság elmés, humoros, olykor gúnyos megörökítése vonzó esztétikai élményben részesíti a befogadót. Icsa Vivien (tervezőgrafikus, egyetemi hallgató, Budapest) az általa tervezett *Téridő* című könyvében keresztül mutatta be, hogy a tervezőgrafikán belül milyen vizuális módszerekkel lehet egy adott témát több irányból megközelíteni. A könyvben egyszerre van jelen a tudományos és a spirituális időfogalom magyarázat, ami alapján változik az illusztrációs és tipográfiai világ is.

Vesszős Balázs (angoltanár, adjunktus, Berettyóújfalú, Nyíregyháza) az online kommunikációban előforduló félreértést olyan kommunikációs akadályként értelmezte, amely kihat a személyközi kommunikáció minden egyes mozzanatára. Vikár Míra (egyetemi hallgató, Budapest) a pszichológiai szakirodalomban használatos „elhárító mechanizmusokat” tekintette „valóságajlításnak”. Az énvédő mechanizmusok tudatalan lelki működések. Céljuk megakadályozni az „én”-t negatívan érintő, az önértékelést fenyegető, szorongáshoz, stresszhez vezető felismeréseket. Miközben az énképet jótékonyan védik a hibáival való szembesüléstől, eltorzíthatják a valóság megfelelő érzékelését. Zmák Tamás (történelemtanár, Budapest) *Valóság és ámitás, ámitás és valóság* című előadásának kiindulópontja az az általánosan elterjedt nézet, mely szerint az 1918–19-es forradalmi kormányok mögött a szabadkőműves páholyok álltak. Ebből adódik a kérdés: az oktatáspolitikát is a szabadkőművesek alakították? Az előadó elsősorban személyügyi téren és programpontok tekintetében hívta fel a figyelmet az átfedésekre a hazai páholyok és forradalmi kormányok oktatáspolitikája között.

Öt egyetemi hallgató érkezett a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem többnyelvűség és multikulturalitás MA szakáról. Balázs Géza nagyváradi médiaszemináriumának hallgatói főleg az álhírgyártást, -terjesztést és -értelmezést járták körül. Pápai Erika példákkal illusztrálta, hogyan lehet a demokratikus „független” egyéniségből

a modern technológiák és álhírek következtében „függő”. Balázs Emőke bemutatta, hogyan lehet utánajárni egy csodaszernek hirdetett átverésnek. Badar Ivett a 2002. szeptember 11-i New York-i ikertornyok elleni támadás kapcsán született összeesküvés-elméleteket mutatta be – köztük például egy dél-amerikai regényt, amely húsz évvel korábban megközelítő pontossággal írta le a később bekövetkező eseményeket. Napjaink becsapós álhírgyártását elemezte Oláh Karola (a világ legjobb mesterlövészének esete Ukrajnában) és Pap Nóra (hogyan halt meg Petőfi Sándor). Balázs Géza összefoglalójában kiemelte, hogy az álhírgyártás leginkább üzleti kérdés (célja a minél nagyobb közönség bevonása), ám emellett komoly erkölcsi aggályokat vet fel (elértékteleníti az újságírói szakmát), egyes esetekben bűncselekmény is lehet (időskorúak átverése); és minden szempontból gyengíti, rombolja a társadalmat, mert felszámolja a bizalmat. Az előadások írott változata kötetben is megjelenik – benne a nagyváradi hallgatók írásai. Őt hallgatóknak szerencsére jutott ideje a Budapesttel való ismerkedésre is.

A konferencia előadásai elérték az ötletadó Filep Tamás által megfogalmazott célt: ugyanaz a problémakör (valósághajlítás, többletvalóság) más-más tudományterület felől megközelítve közös gondolkodásra készítette a résztvevő közösséget.

A transzdiszciplináris konferenciák sorozata 2023. szeptemberében a zamárdi szabadegyetemen, majd pedig 2024 márciusában Budapesten folytatódik: a következő téma „Bábel” lesz.

TASSONYI BALÁZS

MEZŐGYÁN – MEZŐSZEMERE – HENCIDA: A TEHETSÉG MINDENHOL MEGTALÁLHATÓ, CSAK TÁMOGATÁSRA SZORUL

Írásom a falvakról, az ott élők szociális helyzetéről, kitörési lehetőségekről szól. Azért választottam ezt a témát, mert egyrészt nagy hatással volt rám az egyik egyetemi órán bemutatott film Mezőszemeréről és Bukta Imréről (Másik Magyarország – Töredékek egy falu életéből, rendező: Nagy Dénes, 2013), másrészt a rokonságban és az életem különböző szakaszaiban is találok ezzel kapcsolatos emléket, kötődést. Kezdem azzal az állítással, hogy egy vállalkozónak, akár művésznek egy faluban, mikrokörnyezeti szempontból könnyebb érvényesülni, míg a kiterjesztett, nagyobb szociális térben gondolkodva szinte lehetetlen. Két példát hoznék, hogy állításo-mat egyszerre megerősítsem és cáfoljam is. Megerősítésképp Gyenge Jánost emlí-teném, akiről húsz ember kivételével senki sem tudja, hogy kicsoda. Gyenge János Mezőgyánban (Békés vármegye) lakott és mint utóbb kiderült, alkotott. Miért utóbb? Azért, mert a fiú fiatalon öngyilkosságot követett el, s mikor szülei búcsúlevelét után kutattak, a fiók mélyén egy halom verset találtak, melyeket egyáltalán nem tudtak értelmezni. Jó keresztény állampolgárok révén a papot keresték meg a problémával, aki szintén nem sokat tudott hozzászólni a témához, így került kacifántos úton az én kezembe pár műve. Be kell valljam, nem csodálkozom a szülők reakcióin, ugyanis verseiben a következő sorok olvashatóak:

„Garázdálkodó gyomor árkolta ráncintarzia,
Karikás kialvatlan szemek démona”

„Az öngyújtó fényledérkedésében”

„A koponyámról a szósav lemarta...”

Képeket képekre halmoz alig követhető módon. A valós kérdés azonban az, hogy milyen módon jutott ilyen tudáshoz, szókincshez, és ez mit okozott. Előbbire nincs egyértelmű válaszunk, ellenben az utóbbi feltevésre már lehet következtetni. Az ő elméjével, gondolataival egyedül maradt. Nem találta a közegét, nem találta a helyét a világban, így nem volt mit kezdjen ezzel a sok speciális, de ugyanakkor rendkívül terhelő információ-tömeggel. Végzetes következménye lett. Egy olyan falu, ahol az emberek több, mint 70 százaléka valamilyen tudatmódosítószert fogyaszt, megfojtja önmagában az ilyen labilis embert, így maga az érték, amit teremt, az esetek többségében az enyészetté lesz. Ellenpélda erre Bukta Imre, aki Mezőszemerén (Borsod-Abaúj-Zemplén

vármegye) él és hihetetlen sikereket ért el. MMA-tag lett, Kossuth- és Munkácsy-díjas művész, de ami minket érint, hogy a Mezőszemerei Civil Egyesület alapítója. Sőt, egy bizonyos Bukta Jánosné, akiről nem sikerült kiderítenem, hogy milyen rokonságban áll, ha áll Bukta Imrével, egy Mezőszemere és Egerfarmos Községek a Tehetségekért nevű Közalapítványt vezet. Ebből azt akarom kihozni, hogy nem elég, hogy kitört abból a közegből, de visszanyúlt, és küzd azért, hogy a szülőfaluja ne tartson abba az irányba, mint például Hencida.

Merthogy Hencidán (Hajdú-Bihar vármegye), ahogy a helyiek fogalmazznak, utcák tűnnek el. Ezen azt értik, hogy az ottlakók vagy elhagyják otthonaikat, elmennek úgy, hogy többé vissza sem néznek, vagy egyszerűen kihálnak, és vagy nincs örökös, vagy ha van, akkor nem akar foglalkozni azzal az ingatlannal. Ezután az ottmaradt ingatlanokba a bevándorló lakosság lassan beköltözik, és felemészti. Az idők során egyre inkább romokká válnak ezek az utcák.

Összességében elhivatottság, szerencse és megfelelő megközelítés kell ahhoz, hogy Bukta Imréhez hasonlóan valaki elérhesse, hogy valamiféle felfelé tendáló irányt mutasson egy ilyen helyzetben egy falu. Hiszen a tehetség mindenhol megtalálható, csak támogatásra és gondozásra szorul, amit Gyenge János egyáltalán nem kapott meg.

SZÜTS ZOLTÁN

ÁTFOGÓ KÉP AZ INTERNET KULTURÁLIS ÉS NYELVI HATÁSAIRÓL

Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár az internetes kommunikáció egyik kiemelkedő kutatója Magyarországon. Könnyű dolga van a recenzensnek, amikor a munkásságát szeretné ismertetni, elég csak a balazsgeza.hu oldalt felkeresni, amelyet a szerző maga szerkeszt és frissít. Az oldalt böngészve három dolog is feltűnik. Az első, hogy Balázs Géza rendkívül jól szervezett, számon tartja a publikációit, a reflexiókat, tartalmat szabadon bocsátja rendelkezésre, archiválja az utókornak. A második, hogy Balázs Géza a nyelvészet szemüvegén keresztül számos jelenséget közelít meg, de egyértelmű, hogy a digitalizáció és az ezzel összekapcsolt hálózatosodás a kedvence. A harmadik észrevétel pedig, hogy Balázs Géza rengeteget ír, munkásságát számos szinten fejti ki, a tehetséggondozástól egészen az akadémiai igényű monográfiákig. A most megjelent, a Ludovika Egyetemi Kiadó által gondozott *Az internet népe* az utóbbi kategóriában tartozik. (Néhány további fontosabb, a téma tartozó munkája az irodalomjegyzékben található.)

A nemrég megjelent *Az internet népe* című kötet célja, hogy átfogó képet adjon az internet kulturális és nyelvi hatásairól. A kötet kiemelt témái a következők: az internetes kommunikáció sajátosságai, az internetes nyelv újdonságai, az internetes írásbeliség és a beszélt nyelv kapcsolata, az online nyelvi változatok, az internetes néphagyomány és mémek, az internetes közösségek és identitások, az internetes kommunikáció társadalmi hatásai.

A munka rendkívül strukturált, négy nagy részből áll, belső szerkezete azonban már sokkal inkább az online világ hipertextuális logikáját követi, hiszen szövege nem egybefüggő, a fejezetekbe olvasmánybetétek, táblázatok, ábrák (mit ábrák, infografikák!), példák, és idézetek vannak beszúrva. A szöveg különböző betűméretekkel és típusokkal operál. Ennek is jelentősége van, már-már mágikus. Egy budapesti social média képzésen például az egyik résztvevő a rendkívüli mértékű ismeretátadás után is elégedetlen maradt, és számon kérte rajtam, hogy a legfontosabbat miért nem mondtam el nekik. Milyen betűtípussal és mérettel kell írni a Facebook cardokat.

Nem tartom túlzásnak a munkát Ted Nelson *Computer Lib: You Can and Must Understand Computers Now / Dream Machines: New Freedoms through Computer Screens – A Minority Report*, Hugo's Book Service, 1974; rev.ed, Redmund, WA: Tempus Books/Microsoft Press, 1987 alkotásához hasonlítani. Balázs Géza számos esetben a kora elé fut, gondolatkísérleteket villant fel, hagyományos értelemben tudományos tényekkel nem támaszt alá, de mégis iskolát teremt. Ötvözi a nyelvészet, a kommunikáció, a filozófia és a szociológia tudományát. (...)

Összegezve elmondható, hogy Balázs Géza könyve fontos olvasmány kutatók és érdeklődők számára is, egyben, de szakaszonként is olvasható, olyasféle online városi séta kalauzként.

Irodalom

- Balázs Géza 2001. *„Miért jobb a sör a nőknél? Kocsmafizológia, aszfalköltészet, internetfolklor.* Fekete Sas.
- Balázs Géza 2003. „Minden házfalat cseréljeteK sms-falra!” Sms-fal mint elektronikus graffiti. *Magyar Nyelvőr* 144–159.
- Balázs Géza 2004. Az internetkorszak kommunikációja. 109–128. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője II.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Balázs Géza 2004. Választási sms-ek folklorisztikai-szövegtani vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 36–53.
- Balázs Géza 2005. Az internetkorszak kommunikációja. 25–57. In: Balázs Géza – Bódi Zoltán (szerk.): *Az internetkorszak kommunikációja.* Gondolat/Infónia, Budapest.
- Balázs Géza 2005. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 2. 129–150.
- Balázs Géza 2006. Az sms-folklor – a minimálfolklor nyelvi képe. I. rész. *Magyar Nyelvőr* 4. 439–456.
- Balázs Géza 2007. Az sms-folklor – a minimálfolklor nyelvi képe. II. rész. *Magyar Nyelvőr* 1. 48–62.
- Balázs Géza 2009. Az informatika hatása a nyelvre. 23–42. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe.* Tinta, Budapest.
- Balázs Géza 2011. *Sms-nyelv és -folklor.* Magyar Szemiotikai Társaság-Inter Kft.–PRAE.HU, Budapest.
- Balázs Géza 2023. *Az internet népe.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.

A recenzió teljes terjedelmében az Ethnographia folyóiratban jelenik meg.

H. TÓTH ISTVÁN

ADVENT IDEJÉN...

Erősen feltételezem, hogy az András napját követő naptári és életviteli időszakot advent néven ismerjük valamennyien. Valóban a lelki megcsendesedés és érzékeny, egészséges befelé fordulással járó önvizsgálat idejét éljük meg várakozón ez idő tájt? De mi is ez a várakozás, másképp: advent? Az advent a nagyjából Szent Andrástól karácsonyig számított négyhetes időszak. Az ádvent kiejtés is gyakori, a szó jelentése Úrjövét. A keresztény kultúrkörben a karácsony a december 25-e előtti negyedik vasárnap, másképp: Szent András apostol napjához, tehát a november 30-ához legközelebb eső vasárnap, veszi kezdetét a várakozás, az advent. A karácsonyi ünnepek tehát advent első napjával kezdődik és vízkeresztig, azaz január 6-áig tart. Advent első vasárnapja egyúttal az egyházi év kezdetét is jelenti. Advent eredete a Krisztus utáni 4. századig nyúlik vissza. Az advent szó jelentése eljövétel. A latin adventus Domini kifejezésből származik, ami annyit tesz: az Úr eljövetele. A karácsonyt megelőző várakozás az eljövételben éri el jutalmát. Régebben egyes vidékeken kisbőjtnek nevezték ezt az időszakot, ugyanis a nagybőjt a hamvazószerdától a Jézus feltámadásig ívelő időszak.

A katolikus egyházban advent liturgikus színe a lila, amelyik a bűnbánatot, a szent fegyelmet és összeszedettséget jelképezi. Advent harmadik vasárnapján, így is nevezük: örömvasárnapon – ez a gaudete vasárnap – az Úr eljövételének közelségét ünnepeljük; e nap liturgikus színe legtöbb helyen a rózsaszín. Az egész adventi időszakban dísztelen a templomi oltár, az orgona szerepe az énekek kíséretére korlátozódik. Elterjedt szokás az adventi hétköznapokon hajnali misét tartani, ez a *rorate*.

Magyarországon az egész középkorban az év kezdetét karácsonytól, azaz december 25-től számították. A január 1-jei évkezdet a Gergely-féle naptárreform (1582-ben volt) óta vált általánossá, véglegessé XI. Ince pápa tette 1691-ben. Az egyházi év advent első napjával kezdődik. Az ünnepek most is szervesen kötődnek egymáshoz: elsőként az advent, a várakozás és a karácsony, a születés öröme árad szét bennünk.

Aki ismeri a szokást, az tudja, hogy az advent idején csíráztatott búza, hajtattott hagyma zöldje nemcsak termékenységjelző, hanem az ízek tárát is frissítő.

Advent hajnalaiban sivalkodástól hangosak a falusi udvarok, mondják: „nekiszaladt a koca a késnek”. E téli napok idején a disznóölés az időjárás tartósan hidegre fordulásától veszi kezdetét. Közben gondoljunk a friss hó, a szalma, a fa lángjánál pörkölt disznó szagára, azután a disznóölés estjére készített hurka, kolbász, pecsenye, krumpli illatára!

Adventre – egyébként csupán a 19–20. század óta – szokás koszorút készíteni. Az adventi koszorú őst 1839-ben Johann H. Wichern német evangélikus lelkész alkotta meg: egy felfüggesztett szekérkeréken 23 gyertyát helyezett el, amelyek közül mindennap eggyel többet gyújtott meg karácsonyig. Ma az adventi koszorú általában

fenyőágból készített kör alakú koszorú, ezt négy gyertyával díszítjük. A gyertyák színe katolikus körökben lila, kivétel a harmadik vasárnapra jutó gyertya, mert ez rózsaszín. A gyertyákat vasárnaponként (vagy előző szombat este) gyűjtják meg, alkalmanként eggyel többet. A világító gyertyák számának növekedése jelképezi a növekvő fényt, amelyet Isten Jézusban a várakozóknak ad karácsonykor. Az adventi koszorún mind a négy gyertya egyszerre ég az utolsó vasárnapon. Valamennyi gyertya egy-egy fogalmat jelképez, ezek: hit, remény, öröm, szeretet.

Szokások, hagyományok, ünnepváró hangulatunk mélyítése lehet a célunk advent négy hetében. Emlékezünk ezekre a kifejezésekre: advent, betlehem, jászol? És máris elénk sorakoznak a hagyományos ételek, az ünnepi terítékek.

Ki ne hagyjuk adventi emlékezéseink sorából a Kárpát-medence egyik legbecsebb adventi-karácsonyi népszokását, ami nem más, mint a betlehemezés! A népi alkoskodások közül a betlehemes játékok a legismertebb és legelterjedtebb karácsonyi szokások közé tartozó, több szereplővel előadott dramatizált játékok.

A Kárpát-medencében élő magyarság köreiből az általános elterjedtségüknek köszönhetően ismertek a betlehemes játékok, nagyon sok helyen ma is gyakorolják. Talán saját falunk, községünk, városunk, avagy kistájunk egyes vidékein ma is dívik ez a karácsonyváró, többnyire a serdülő ifjúság előadásában élő hagyományörzés?

A betlehemes játéknak a Kárpát-medencében még most is egy-egy településen, egy-egy közösségben több változata is él, élhet, a változatok kevésbé különböznek egymástól. Ukrajnában, a Kárpátalja régióban a II. Rákóczi-főiskola kiváló néprajzkutató docense, Kész Margit kezdeményezte az ottani, a kárpátaljai betlehemezők évenkénti seregszemléjét. Ugye, hogy nagyszerű hagyományörzés ez is – ez idő tájt is?

Közben-közben verseljünk is, ki nem hagyva nyolcévszázados magyar költészetünkben az ismeretlen szerzőjű alkotásokat sem!

Advent, advent,
gyertya ég,
egy, kettő,
három, négy,
Kisjézuska,
üdvözlégy!

Mécs László: Adventkor

Jézusunk, adj erőt, hogy ékesen járjunk
Illendő ruhában, méltóképpen várjunk!
Add, hogy kerüljünk a bünt, sötétséget
S ama jobb hazában megláthassunk Téged!

Kassák Lajos: Advent van

Advent van, s átjárja lelkem
a szeretet és az emlékezés.
Rájövök ismét-tán ezredszer-,
hogy szépen élni gyakran túl kevés.
Szeretni szóban és tettekben,
hinni, remélni szüntelen.
Táplálni kell mosollyal, öleléssel,
hogy emléked hibátlan legyen. (...)

Ady Endre: Az úr érkezése

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Nem harsonával,
Hanem jött néma, igaz öleléssel,
Nem jött szép, tüzes nappalon,
De háborús éjjel.

És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjúságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.

Pilinszky János: Advent (részletek)

Advent a várakozás megszentelése. Rokona annak a gyönyörű gondolatnak, hogy meg kell tanulnunk vágyakozni az után, ami a miénk. Gyerekkorunkban éltünk így. Vágyakoztunk arra, ami biztosan megjött. (...) Aki valóban tud várni, abban megszületik az a mélységes türelem, amely szépségében és jelentésében semmivel se kevesebb annál, amire vár.

Legyen megszentelő, egészséges én-képépítő, a lelkünket megerősítő várakozásunk a karácsony megérkezését, a Kisded eljövetelét várva-váró időnk az ideai adventi várakozás is!

TUBA MÁRTA

ÁLMODOZÓ SZERELEM – GÁRDONYI GÉZA ELSŐ REGÉNYÉNEK BEMUTATÓJA

2023. szeptember 18-án a Devecseri Kastélykönyvtár és Művelődési Központ lovagtermében rendezte meg a Gárdonyi Géza Emléktársaság a kötet formájában kiadott Álmodozó szerelem című Gárdonyi-regény bemutatóját. A meghívottakat Bognárné Simon Katalin, az emléktársaság elnöke és M. Mester Katalin, elnökségi tag üdvözölte. Ferenczy Gábor polgármester megnyitójában elmondta, hogy Devecser második alkalommal indult a Miskolci Egyetem Marketing és Turizmus Intézete szakmai támogatásával meghirdetett Városmarketing Gyémánt Díjért, és a Fel nagy örömmre! című pályázattal 2023-ban sikerült elnyerniük. Bognárné Simon Katalin megnyitó szavaiban kiemelte, hogy az Álmodozó szerelem könyvet az író születésének 160. évfordulójára jelentették meg, és most az első kiadás első országos bemutatójára kerül sor. Gárdonyi Géza pályakezdő íróként Devecserben vetette papírra a regényt. A szövegkiadást Keller Péter, az író dédunokája kezdeményezte, Balázs Géza nyelvészprofesszor írt a könyvhöz előszót, Cs. Varga István irodalomtörténész professzor utószót. Ők hárman lesznek az elemző beszélgetés résztvevői.

Ezután az egybegyűlt vendégek a devecseri kórus műsorát hallgatták meg. Németh Ernő, az emléktársaság elnökségi tagja felidézte a 2015. decemberi első könyvbemutatót, amelyen két elhatározás született: a társaság létrehozása és Cs. Varga István egyetemi tanár köszöntése a Boldogasszony Anyánk régi himnuszunkkal. Az emléktársaság már megalakult, de ez alkalommal a Mária-himnusz is felhangzott a kórus és a közönség együttes előadásában.

A kötetbemutató beszélgetést moderátori szerepét Balázs Géza egyetemi tanár vállalta.

B. G.: Az irodalomtörténészek tudtak a mű létezéséről, miért éppen most került sor a kiadásra? Gárdonyi ott van a magyar kultúrában, nem méltatlan minősítés-e (egyéb-ként egy egri irodalomtörténésztől), hogy Gárdonyi első regénye „felejthető”?

Keller Péter: Az emléktársaság a Szőlőgyörökön megrendezett Göre Gábor konferenciát egy kötet kiadásával zárta le, ezért gondoltuk, hogy 2023-ban Gárdonyi Géza születésének 160. évfordulóját is egy könyv kiadásával lenne méltó ünnepelni. Gárdonyi úgy fogalmazott, hogy nem meri kiadni a szöveget, de Balázs Géza szerkesztői tevékenységével ez az akadály elhárult.

B. G.: Idén nemcsak születési évfordulója van az írónak, majdnem napra pontosan 140 éve, augusztus 29-én Devecserben zárta le a regény kéziratát. Miért nem került eddig elő?

Cs. Varga István: Talán nem tartotta világirodalmi szintűnek. Tudjuk, hogy Gárdonyi a világirodalomban is tájékozott volt, Cervantes Don Quijotóját tartotta a zsebében. Első regényét az életmű ismeretében olvassuk, és kijelenthetjük, hogy Gárdonyi humora Arany Jánoséval vetekszik, Gárdonyit a Somogy megyei pantheonban Csokonai és Berzsenyi mellé helyezhetjük.

B. G.: Milyen olvasói élményetek kapcsolódik az Álmodozó szerelemhez?

Keller Péter: A regény érdekessége egyrészt a főhős fiatalember, Pajándi Sándor visszaemlékezése, vallomása diákéveiről, segédtanítói időszakáról. Másrészt az az életbölcesség, miszerint nem lehet remeteként élni, a csalódások ellenére vissza kell menni a társadalomba, ketten kell élni, családban kell élni – ez Gárdonyi későbbi regényeinek mondanivalója.

Cs. Varga István: Az élvezetes szöveg, valamint a kegyelem, a megbocsátás szerepe. Bródy Sándor is elismerte Gárdonyi kereszténységét egy nyílt levélben. Az Álmodozó szerelem Németh László utolsó nagy regényéhez, az Irgalomhoz is hasonlítható, noha ebből a pályakezdő írásból még nem lehetett tudni, hogy Gárdonyi születik, hogy megkapja-e a tehetség kegyelmét.

B. G.: Ha nem teljesedett volna ki a Gárdonyi-életmű, akkor a regény eltűnik?

Cs. Varga István: Akkor valami olyasmi történt volna, mintha Vörösmarty csak a Zalán futását, Goethe csak a Werthert írta volna meg.

B. G.: Az 1886-os regény a felfutó hírlapirodalom szappanoperája. Kalandos, fordultatos, több szálon párhuzamosan futó cselekménnyel, tömör, filmszerűen megírt, párbeszédes jelenetekkel. Melyik a kulcsmozzanata a regénynek?

Keller Péter: Az indítás: a sárospataki diákévek, a barátságok köttetése.

Cs. Varga István: A szent, a hős és a szörnyeteg típusa. Az ember végtelen jóra és rosszra is képes, ebben Gárdonyi Jókait mintázza. De mi a célja vele? Meg kell felelni az utókornak, az ifjúságot a kegyelemre kell nevelni. Egy házasságot nem az minősít, hogy milyen külső-belső erők rángatják, hanem hogy milyenek sem tudják széttepni. Itt fénylik fel a szakralitás a regényben.

A beszélgetést játék szakította meg: Balázs Géza a szöveghez fűzött 173 magyarázó jegyzetéből kért szójelentéseket a közönségtől.

B. G.: Hogyan ajánlanátok a regényt?

Cs. Varga István: Benne van Gárdonyi emberképe. A megszentelődéshez kell az akarat és kell a kegyelem. Az ember „agyagedénybe zárt istensugár”. A regény keresztény, nemzetek feletti értékrendű.

Keller Péter: Ha valaki rejtvényt szeretne fejteni, vagy meg szeretné tudni, mit jelent a megbocsátás, olvassa el! Köszönetet mondok Tömösközi Péternek is, aki a nyomdai előkészítést végezte.

A könyvbemutatót a három beszélgetőtárs köszönete zárta: az irodalom erősíti a közösségeket – jelentették ki egybehangzóan, a hallgatósághoz fordulva.

Irodalom

Balázs Géza 2021. Gárdonyi Géza nyelvi öröksége. 152–158. In: „*A nemzeti szalóny és más*”. *Válogatás a Göre Gábor Humorkonferenciák előadásából*. Szerk. és kiadó: Keller Péter.

Balázs Géza 2023. Gárdonyi első regénye (előszó és szöveggondozás). 5–10. In: Gárdonyi Géza: *Álmodozó szerelem (regény)*. Kiadja: Gárdonyi Géza dédunokája, Keller Péter.

Balázs Géza 2021. Az irodalmárok felelőtlensége Gárdonyi Géza és Fekete István kapcsán. 229–232. In: „*A nemzeti szalóny és más*”. *Válogatás a Göre Gábor Humorkonferenciák előadásából*. Szerk. és kiadó: Keller Péter.

Balázs Géza 2023. Gárdonyi első regénye. *Kortárs* 12. 102–105.

Balázs Géza 2024. Az irodalmárok felelőtlensége. Gárdonyi Géza és Fekete István életműve kapcsán. In: *Szélárnyékban. Művészetkritikai írások*. MNYKNT–IKU, Budapest.

Balázs Géza 2024. Gárdonyi Géza nyelvi öröksége. In: *Szélárnyékban. Művészetkritikai írások*. MNYKNT–IKU, Budapest.

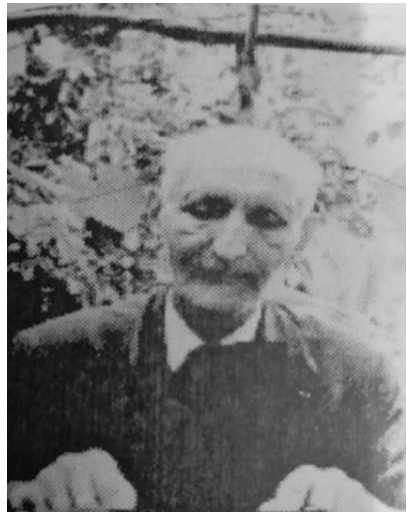
KONCZ ERIK RICHÁRD

SZÁMADÓ ERNŐ, HÍMESHÁTORSZÁG MEGÁLMODÓJA

Érkeserű nem keserű

Ahogy a fenyőfa sem őshonos az Érmelléken, úgy volt Budapest szülőtte is idegen e tájon, Számadó Ernőt (Budapest, 1907. december 11. – Érkeserű, 1983. március 30.) az itt élők mégis földijükként ismerték és tisztelték. Széles karimájú kalapjával, csokornyakkendőjével és sétabotjával gyakran megfordult e vidék több településén is.

Küzdelmes élet várt az 1907 decemberében megszületett kisfiúra és édesanyjára is, mivel Scheligo András, a szigorú nagyapa (Marburg, Stájerország) kitagadta az anyát és törvénytelen gyermekét. 1912-ben édesanyja férjhez ment szülővárosába, így kerültek Békésre. Ernő a vakációban Kondoroson és Bánompusztán pásztorkodott, ahol népdalokat és népmeséket is hallgatott. A második világháború forgatagában egy vándorszínész-társulattal Érkeserűbe érkezett. Itt ismerte meg a szép özvegy Buday Gyuláné Fekete Sárrikát. Megszerette a tájat, s az általa Himeshátszigetnek elnevezett Budaytanyán, szerettei körében újra magára talált. Ahogy a székelyhídi származású Tuduka Oszkár írja: „*Érkeserű nem keserűséget hoz, hanem az újramegtalálás vigaszát. Benne él a maga teremtette mesében, a valótlan valóban*”.

Számadó Ernő

Számadó Ernő verseiben a sajátos hangulatokat, a magányt kereste. Az Érmelléket még senki nem énekelte meg ilyen szépen. Költészetére egyaránt jellemző a népies dallamforma, a szín- és fényhatások iránti érzékenység és a szokatlan jelzők halmozása. Tájéleíró versei muzsikálnak, plasztikusak, impresszionista hatásúak.

Az 50-es években már országszerte ismert költő lett, versei megjelentek számos korabeli folyóiratban: *Előre, Fáklya, Utunk, Szatmári Hírlap, Művelődés, Pionír, Napsugár*.

A *Csodálatos miskapipa* mesekötete Bukarestben jelent meg 1950-ben. Gyakran kapott meghívásokat gimnáziumokba (Székelyhíd, Nagyvárad, Nagykároly), ahol saját verseit adhatta elő. A nagykárolyi Számadó-esten, 1957-ben szavalta el *Én az ifjúság költője* vagyok című versét. Talán ez volt az a vers, ami megpecsételte további sorsát. 1958 júniusában Érmihályfalván tartóztatták le államellenes összeesküvés vádjával: a Sass Kálmán-féle csoport hatodrendű vádlottja volt. Életfogytiglani büntetést kapott hazaárulásért, amit 25 évre csökkentettek. Az ország legsúlyosabb börtöneiben rabos-

kodott, itt születtek legszebb szerelmes versei Sárikához. Az embertelen bánásmódot jól jellemzi, hogy fogolytársai előtt kivizsgálói így gúnyolták: „*Seligó se rigó, szürke veréb Számadó.*” Hat és fél év után amnesztiával szabadult, s a meggyötört költő újra Hímeshátszigeten talált menedékre felesége szerető gondoskodása mellett.

Érkeserű mesebácsi

Érkeserű „mesebácsi” lett, aki nemcsak a falut járva mesélt, hanem írásaiban is megörökítette a „*láperdők szigetén*”, az „*árvalányhajás nagy puszták kellős közepén*” fekvő települést. Több, az Érmelléket bemutató néprajzi és természetrajzi tanulmány szerzője (*Pásztorművészet, Régi érmelléki halászat, Búcsú a darvaktól stb.*). Versei, néprajzi cikkei, láperdei meséi újból megjelenhettek, de a kegyetlen évek s a nemzetiségeket elnyomó politika miatti fájdalom az érzékeny lelkű költőt gyakran sodorta depresszióba, letargiába. 1977-ben elveszítette szeretett Sárikáját, s ezután már nem talált önmagára. Élete utolsó napjaiban nevelt lányuk ápolta. 1983-ban az érkeserűi református temetőben helyezték örök nyugalomba. Számadó Ernő síremlékét, csónak alakú fejfával, az érkeserűi református temetőben 1993-ban állították fel.

A helyi iskola 1997-ben vette fel a nevét. A Számadó Ernő Művelődési Egyesület pedig Számadó-napokat, szavaló-és mesemondóversenyeket rendez tiszteletére. Ezekről a versenyekről nekem is vannak emlékeim, mivelhogy én is részt vettem rajtuk. A mesemondó versenyeket az 1–4. osztályosoknak, a szavalóversenyeket 5–8. osztályosoknak rendezték.

Mi sem bizonyította a verseny fontosságát, hogy a környéken híres személyeket, tanítókat, tanfelügyelőket ültettek a zsűriszékre. Nagy örömmel töltött el, hogy nekem lehetőségem volt mindkét versenyen megmértessem magam. Már első osztályos koromban elindultam a versenyen, de nem a tanítónőm készített fel, hanem az édesanyám, aki ugyancsak tanítónő. Óriási sikert értem el, hiszen harmadik helyezést értem el. Attól a naptól fogva kezdtek érdekelni a szavaló- és a mesemondó versenyek. Második osztályos koromban már nem volt kérdés, hogy részt veszek a mesemondóversenyen és többször értem el helyezést.

Hímeshátsziget megálmodója

Számadó Ernő versei is új kiadásokat is megértek Gavrucza Tibor jóvoltából. Az érmelléki faluban 2011-ben szobrot állítottak Hímeshátsziget megálmodójának, így örökítve meg az utókor számára a lápvilág dalnokát, akinek a környező mocsarak, lápok bűvös világa ihlette gyermekmeséit. Később a régi csónakfejfát felújították, az ötlet a 2013-ban zajló Számadó-napok idején született. A felújítás kiötlője és anyagi támogatója a nagyváradi Jakabffy László nyugalmazott építész volt, aki a költő sírjánál állva elmondta: évtizedekkel ezelőtt sokat tartózkodott Érkeserűben, ám valahogy mindig elmaradt az ismerkedési lehetőség Számadó Ernővel: „*Nem fordítunk kellő figyelmet*

Számadó Ernő emlékkiállítás

a körülöttünk élőkre, pótolhatatlan dolgokat mulasztva ezzel életünkől”. Boros József érmihályfalvi magyartanár, aki Keszérűben kezdte pályáját, személyesen ismerte a költőt, meseíró: *„gyöngyszem volt az Érmellék ékszerdobozában”* fogalmazott megemlékező beszédében az új kopjafaavatón Boros. *„Nem az a lényeg, Ernő bátyám – és ezt te értenéd leginkább –, milyen drága koszorúkat hoztunk, vagy nem hoztunk a fejfádra. Inkább az, hogy itt állunk a nagyszombati sirató esőben és emlékezzünk”* fűzte hozzá a tanár.

Számadó legismertebb kötetei: *Arccal borulok a földre, Fonóka mesék, Segíts meg, emberségem, A csodálatos miskapipa, Fenyőfa a lápon, A csend beszéde, És mégis győzünk, Mesehalom, Megkell a búzának érni, Májusfa.*

Irodalom

Sóki Béla: *Érmellék 100 híressége.* Scola Nostra Egyesület, Székelyhid, 2009.

DÉNES ÁGOTA

PETŐFI-KULTUSZ VAS ÉS VESZPRÉM VÁRMEGYÉBEN

A *kultusz* tágabb értelemben valamely önmagán túlmutató eszme, esemény, személy, szimbólum vagy ideál megidézésére és dicsőítésére szolgáló rítusok és ceremóniák összessége. A kultusz az adott közösség identitásának és összetartásának erősítését szolgálja. Ez az igény hívja életre és tartja életben (Zeidler 2012: 7–8; a nyelvkultuszhoz lásd Balázs 2020, kultúrafelfogásokhoz: Balázs 2021: 210, a kulturális nyelvészeti nézőponthoz: Balázs 2022: 19). Az írói kultuszok társadalmi gyakorlata általában a nemzetet létrehozó és fenntartó emlékezetszocializációs eljárások közé tartozik; valamely magyar író kultusza egyben a nemzethez mint emlékezetközösséghez történő szocializálás gyakorlata is (Takáts 2005: 25).

Petőfit tragikusan rövid élete, költészetének sokszínűsége, társadalmi-politikai szerepvállalása egyaránt alkalmassá tette, hogy kultusz tárgyává váljon. Petőfi a dicsőséges-tragikus nemzeti sors szimbólumává vált, március 15. emblematis alakja lett, a körülötte kialakult kultusz napjainkig él. (A Petőfi-fák kultusztáról lásd: Balázs 2023.)

Selmectől Ostffyasszonyfáig

1838 tavaszán a tehetős Petrovics család az árvíz és a „hitetlen emberek” csalása miatt elszegényedett (Dienes 1961: 56). Petrovics Sándor a megváltozott életkörülmények ellenére, édesanyja kérésére augusztus 31-én beiratkozott a selmeci evangélikus líceumba. A család hanyatlását követte a fiú tanulmányi eredményének és magatartásának romlása. Az első félévben magyar történelemből megbukott, bizonyítványát hátrahagyva 1939 tavaszán a Pesti Magyar Színháznál „házi statisztának” állt. A családi legendárium szerint itt látta meg őt Salkovics Mihály, az egyik „hitetlen” rokon és vitte magával Székesfehérvárra. Néhány nap múlva Salkovics továbbküldte Petőfit Ostffyasszonyfára testvérehez, a jómódú tagosító földmérnök Salkovics Péterhez (Osztoivits 2022: 26–29).

Boldog nyár 1939

Petőfi gyalogszerrel, május 6–7-e táján érkezett a kemenesaljai faluba. A házigazda különböző feladatokkal bízta meg a fiatalembert: házitanítóskodott az elemi iskolába készülő József fia mellett, valamint jó képességét, szép írását és rajztudását észrevéve a mérnöki irodában is hasznát vette. Tehetségét látva kilátásba helyezte, hogy ősztől a soproni evangélikus líceumban taníttatja. Közben a nyári szünetre Sopronból hazatért Salkovics Péter öccse, Károly és unokaöccse, Orlay Petrich Soma. A rokonyere-

kek a gondtalan ifjak életét élték, bebarangolták a környéket, kisvadakra vadásztak. Fürödni jártak a Rábára, ahol vidám deák társasággal találkoztak, itt ismerkedtek meg az uraiújfalui Szelestey Lászlóval és Döbrentei Gáborral (Molnár: 2001: 197).

Ostffyasszonyfán a mai templom és iskola körüli területen a XVII. századig vár állott, melyet Kígyókőnek neveztek a helybeliek. Ezeket a romokat Petőfi még láthatta és ennek hatására kezdett el foglalkozni a várakkal. Összeírta 60 magyarországi vár nevét, néhánynak a történetét is lejegyezte. Petőfi arról álmodozott, hogy hatalmas várkastélyt épít, melyben Orlayval együtt laknak (Dömötör 1954: 18). Petőfi és Orlay között halálíg tartó barátság szövődött. Amikor Petőfi a segesvári csatamezőre indult, Mezőberényben Orlaynál helyezte biztonságba feleségét és kisfiát. Orlay élete végéig készítette többrészes visszaemlékezését, amely a Petőfi-kutatás fontos forrásnak számít napjainkban is (Balogh 1999a: 6).

Petőfi Salkovics Károlyt előszeretettel ugratta, bosszantotta. A családnak volt egy Ráró nevű agara. Miközben Sándor az udvaron teli torokból kiabálta e nevet, a kert felől egyszerre jött elő a kutya és Károly. Ez Sándornak annyira megtetszett, hogy a későbbiekben többször is megpróbálta elnyújtva kétértelművé tenni a kiáltást. Károlyt viszont zokon vette, s emiatt kettőjük közt feszültség is támadt (Balogh 1999a: 6).

A Róza-versek ihletője

Csáfordi Tóth Róza néven lett ismert az a feltűnő szépségű, szőke hajú, kék szemű, lassan eladósorban lévő leány, akibe Petőfi ezen a nyáron beleszeretett.

Petőfi életének több eseményéhez hasonlóan, ostffyasszonyfai tartózkodását is számos rejtély övezi. Ezek közé tartozik Csáfordi Tóth Róza nevének kérdése is. A szakirodalom szerint Csáfordi Tóth Róza 1822 januárjában született. Csöngén ebben az időpontban Tóth névvel csak egy Csáfordi Tóth Terézia-Julianna nevű gyermeket kereszteltek, akinek édesapja Tóth Ferenc, édesanyja pedig Andrassy Tréska volt. Ennek alapján feltételezhető, hogy Rózának Terézia lehetett a valódi neve (URL1).

Róza édesapja a csöngői Csáfordi Tóth Ferenc volt. A nyugalmazott őrnagy saját birtokán gazdálkodott, magyarul csak „főstrázsamesternek” nevezte magát. A napóleoni háborúkat megjárt konzervatív öreg katonát, a csöngői evangélikus egyház inspektorát roppant rátarti emberként, buzgó lutheránusként mutatják be a feljegyzések (Dienes 1961: 58). Petőfi tehát társadalmi helyzete miatt sem reménykedhetett a szerelem beteljesülésében.

Hogyan ismerte meg Petőfi Rózát?

Nem tudni pontosan milyen körülmények között zajlott az ismerkedés a fiatalok között, de több lehetséges magyarázat is van rá. Róza bizonyára járt apjával Salkovicséknál, aki a mérnök ügyfele volt. Tudjuk azt is, hogy Salkovicsék két gyermekének Róza volt

a keresztanyja. Valószínű, hogy Petőfi többször megfordult a csöngői Tóth kúriában, mert Róza fivére, Csáfordi Tóth József, Salkovics Károly és Orlay együtt tanult a soproni líceumban, s a fiúk - beleértve Petőfit is – látogatták egymást. Ostffyasszonyfán nem volt lutheránus templom, ezért az asszonyfaiak Csöngére jártak istentiszteletre. Petőfi nem volt vallásos, de Csöngére szívesen járhatott templomba, hiszen a prédikáció alatt a karzatból csodálhatta Róza szépségét (Dienes 1961: 60–61).

Milyen kapcsolat volt Róza és Sándor között?

Egyes feltételezések szerint bár Petőfi személyesen ismerte Rózát, de egyetlen szót sem váltott vele. Lopva mindig őt nézte, de ha Róza rá tekintett, szemeit azonnal lesütötte. (Dienes 1961: 60). Dömötör Sándor (Dömötör 1954: 8) adatközlői erre másképp emlékeztek:

„Petőfi Asszonyfán a víz mellett lakott. Tíz évig lakott itt Petőfi, aztán átment lakni Csöngére, mert ott volt a menyasszonya. Tóth Róza.” „Petőfitől gyakran megkérdezték: Ostffyasszonyfa van messzebb Csöngétől vagy Csöngé Ostffyasszonyfától? Mire Petőfi azt válaszolta: Csöngé Ostffyasszonyfától, mert nehezebb az elválás!”

„A mostani Petőfi-utca helyén akkoriban mezei út volt, azon járt át Csöngére egy kismemes lányhoz, Tóth Rózához.”

Jánosa Magdolna (Jánosa 1980: 22) gyűjtéséből származik a következő történet:

„Régen az Ostffyasszonyfa-Csöngé út mentén egész diófásorok voltak az út mindkét oldalán. A Károlyi család régi úri család volt a környéken. Sok estélyt rendeztek válogatott programmal. Csáfordi Tóth Róza, Petőfi nagy szerelme, mint úrilány hivatalos volt többször is ezekre az estélyekre. Egyszer, mikor szintén egy ilyen volt, még napszállta előtt megbeszélte Sándorral, hogy utána találkozik vele a diófa alatt. Az estély elhúzódott, és Sándor hiába várt, pedig már hajnalodott. Augusztus fele járt, ilyenkor érőben volt már a dió. Nyáron ismert, hogy korán jó a reggel, és a parasztnak meg kell kezdenie a robotot. Petőfi is észrevette, hogy a fasorban egy paraszt közeledik. Érthetően mérges volt, hiszen már hosszú ideje várt. Akkor írta a Zöld erdőben zörög a haraszt című, nyomdafestéket nem tűrő kifejezésekkel tűzdelt versét. Még reggel találkozott Rózával is.”

A Tóth kúria homlokzatát egy napóra díszítette, amely még az 1950-es évek elejéig látható volt. A csöngői néphagyomány szerint a napórát Petőfi készítette (URL2).

Róza-versek

Májustól folyamatosan készültek a Rózához írt versek, amelyekből a nyár végére már egész paksaméta lehetett. Petőfi ezekhez a hősregei és kissé álmatag Dalma költői álnévet használta. (Dienes 1961: 61). A Dalma álnév Vörösmartyótól származhatott, a Zalán futásában az egyik magyar seregvezért, a Tündérvölgyben Jeve apját hívták így, a Magyarvárban a fejedelem viselte ezt a nevet (URL3). Nem tudni biztosan mikor és milyen körülmények között jutottak el a versek Rózához. A kemenesaljaiak emlékezetében ez többféle változatban létezik. A Vas Népe napilap 1964. szeptember 20-ai számában jelent meg a következő írás:

„Élt Nagysimonyiban egy idős ember Csizmazia András, akinek az apja postás volt, és ebbeli minőségében naponta átjárt Asszonyfára. Ő hozta magával azokat a vers-kéziratokat, amelyeket az épp ott nyaraló ifjú Petőfi írt Csáfordi Tóth Rózához” (URL4).

Dienes András szerint Petőfi egyik csöngői templomozás utáni búcsúzásakor nyújtotta át Rózának a verseket (Dienes 1961: 61).

Bár Petőfi „árkusszámrá” írta a Róza-verseket, azoknak csak csekély hányada maradt meg. Hogy mi lett a versek sorsa? A népemlékezet a kérdésre különböző válaszokkal szolgál.

„Petőfi több verset írt Ostffyasszonyfán, azonban ezeknek a verseknek szomorú végük lett: pogácsasütés áldozatai lettek. A gazdának a felesége, ahol Petőfi megszállt, a szénakaszálók részére pogácsát sütött. Nagyon betalálták fűteni a kemencét és a pogácsa el akart égni. Papírt kerestek hát, amivel meg lehet óvni az elégéstől. Hirtelenében nem találtak mást, mint Petőfi felakasztott kabátjában néhány írást. Ezzel fedték be a pogácsákat. Így lett vége a sok asszonyfai versnek: Megsemmisültek a kemencében.” (Dömötör 1954: 9).

Egy másik elképzelés szerint a verseket nem szándékosan égették el, hanem a jelentéktelennek vélt füzetlapokkal a cseléd begyűjtött (Balogh 1999b: 8). Mások úgy tudják, hogy a lány apja ezeket olvasva éktelen haragra gerjedt és a cserépkályhába hajította azokat. A helybeliek körében ismert az a történet is, amely szerint Róza a felelős a versek megsemmisüléséért. Róza nem szerette a verseket, nem értékelte rajongója költészetét, a papírt hajának becsavarására használta el ((Molnár 2001: 203).

A gondtalan nyár vége

A nyár végén Petőfi már a soproni líceumba készülődött, elintézte, hogy bizonyítványát Selmecről Sopronba küldjék. Azt nem tudni biztosan, hogy miért, de Salkovics Péter

korábbi terveivel ellentétben mégsem akarta őt taníttatni. A döntés egyik lehetséges oka a Róza-szerelem, ami miatt nem kockáztatta nehezen kiépített kapcsolatát. Más vélemény szerint csupán fősvénységéből akart szabadulni Petőfitől. A mérnök munkája végett nem tartózkodott otthon, ezért feleségéhez írt levelében intézkedett Petőfi sorsa felől. Az asszony nem szeretne volna szemtől-szembe közölni a rossz hírt, így a levelet a zongorára helyezte, mivel tudta, hogy ott a fiatalember biztosan megtalálja. „*Samut és Károlyt küldjétek vissza Sopronba, Sándornak azonban adj egy pár forintot, s menjen, amerre tetszik neki, belőle úgysem lesz egyéb komédiásnál*”. Az ifjú Petőfi tehát így értesült jövőjéről, aminek most már ő lett az irányítója. Szeptember 5-én a három ifjú bekocsizott Sopronba, Orlay és Salkovics folytatta a tanulmányait, Petőfi katonának áll (Dömötör 1954: 18–19).

Rejtélyek, legendák

Savanyó (Savanyú) Jóska hírhedt bakonyi betyár volt. A legenda szerint Petőfi az ostffyasszonyfai Ragyogó-csárdában bort iszogatotott vele. „*Sós István borbély háza már akkoriban megvolt: kocsmá volt. Savanyu Jóska bort ivott benne nyugodtan, amikor a pandurok a faluban jártak. Még Petőfit is megkínálta*”. (Dömötör 1954: 9).

Az 1784-ben épített barokk, fagerendás mennyezetű csöngői evangélikus templom egyik padján a következő vésett szöveg olvasható: „*Spes confisa Deo nunquam confusa recedit*” (Az istenbe vetett reménység sohasem szégyenít meg.). A hagyomány a bevésést Petőfinek tulajdonítja. Róza a családjával az oltár mellett baloldalon található padban ült, Petőfi pedig fent a karzaton, az orgona melletti bal oldali padban, ahol a bevésés található. Innét jól láthatta a lányt, az egész szertartás alatt őt figyelhette. (URL5)

A szabadságharc elbukott, Petőfi eltűnt. A környékeliek hittek benne, hogy a költő életben van. Több legenda fennmaradt arról, hogy hol bujkált: az uraiújfalui templomba menekült; Kemenesalján öreg juhászok viselték gondját; a bakonyi betyárok közt élt; a hansági Hany Istók bújtatta őt. De látták őt felbukkanni a Ragyog-hídnál az árvíz idején a gátépítésnél is (Molnár 2001: 202). A Vas Népe egyik 1954. évi számában jelent meg az a Petőfi-ballada, amely szerint Petőfi a végzetes csatát követően Kemenesalján és a Bakonyban bujkált. A cikk írója ezt a népballadát 40-45 éves feljegyzései közt találta. Adatközlője a szentivánfai (ma Uraiújfalu része) a bőbeszédű, mesemondó, adomázó Sepsi István volt. (URL6)

Petőfi még itt jár köztünk Rába füzesiben,
Cseri ihász nád kunyhója jó szállás éjjelre,
Rába-füzes, Subri Jóska, a Ragyogó hídja,
Jól tartják harmad magával, nincsen panasza, jajja.

Gyün a vasas Újfaluba, Petőfit hajszulla
Elhajtja a Szelesteyt német áristomba.
A magyar nép inkább meghal, de el nem árulja:
Nem tudunk mi Petőfiről, nem hallottunk róla.

Rezes-orrú vasas német karácsonynak napján,
Meggötözi a csárdásnét, a vámost, csuklóján.
Rába füzest is meghajtják térdig érő hóba,
A Petőfi meg jót alszik vönöcki malomba.

Esik a hó, nagy a hideg, befagyott a Rába,
Szegénylegény a Petőfit bujtatja Bakonyba.
A csárdásné, meg a vámos szívesen, jól tartja,
Gyün a vasas, fire cvancig, sehun se találja”.

Kultikus hely Csöngén

A falu történelmének élő hírnöke a legendás több mint 200 éves Tessedik-akác, mely a csöngői evangélikus templom udvarán áll. Magyarország egyik első akácfája, melyet Tessedik Sámuel ültetett a XVIII. században. Koronája alatt Petőfi Sándor, Kisfaludy Károly, Tatay Sándor és Pável Ágoston is megfordult. (URL7)

Petőfi Veszprém vármegyében. Petőfi Pápán

Petőfi másfél év szolgálat után, 1841 februárjában megromlott egészségi állapota miatt leszerelt a katonaságtól. Március elején már Pápán találjuk, ahol a két rokon, Orlai és Salkovics Károly tanult. Elhatározta, hogy apja kedvében járva folytatja tanulmányait. Tarczy Lajos professzor közbenjárására engedélyt kapott, hogy a kollégium óráit látogassa, de be nem iratkozhatott, mert már túl voltak a tanév felén és bizonyítványa még Selmecen volt.

Bakaruhája helyett társai adtak neki diáknak valót. Egy reggelen azonban mégiscsak a bakaruháját öltötte magára, s abban jelent meg a kollégiumban. Amikor belépett az osztályba, a diáktársak hahotázásba kezdtek, a tanár pedig dühösen kiutasította. Nem is habozott sokáig: „*Itt hagyom Pápát, nem vagyok én iskolába való.*” Másnap vándortarisznyáját nyakába akasztotta, útját Pozsonyfelé vette (Könczöl: 1973: 11–13).

Petőfi 1841 őszén tért vissza Pápára. Tarczy professzor ismét segítségére sietett a kollégiumi felvételnél. A pápai kollégiumi Képzőtársulat a reformeszmék jegyében, Kossuthért lelkesedve kezdte meg működését. Petőfi szűkebb baráti körének ebben a közegben indult szavalói, szónoki, előadói pályafutása. Az 1841–42-es munkaév jegyzőkönyveinek tanúsága szerint Petőfi nagyon tevékeny tag volt. Pápán a vágyott

elismertséget is megkapta: versei bekerültek a képzőtársaság érdemkönyvébe, két költeménye megjelent a Népbarát című kalendáriumban.

A Bajza József szerkesztette pesti Athenaeum 1842. május 22-i számában megjelent „A borozó” című verse. A legenda szerint (amely akár igaz is lehet), a város szélén levő Hódoska vendéglő asztalánál, egy baráti borozgatás alkalmával írta a verset.

A pápai tartózkodás alatt írt Tolvaj huszár című versét már Petőfi Sándorként írta alá, Petrovicsból Pápán lett Petőfi, s a város kollégiumában töltött iskolaév alatt diákból költővé érett (URL8).

Petőfi Sümegen

1841-ben a fiatal költő, akkoriban még Petrovics Sándor útja Sümegen keresztül vezetett Pápára. A pénzhiányban szenvedő költő a nála levő Fogarasi-szótárt megvétellel ajánlotta Kisfaludy Sándornak, aki azt meg is vette tőle. A legenda szerint a szótár belső lapján Petőfi latin verse ékeskedett:

*„Hic liber est meus
Testis est Deus
Hoc nomen erit:
Alexander natus
Petrovics vocatus.”*

Sümegen a posta épületének Petőfi Sándor utcai homlokzatán található az a dombormű, amely

Petőfi Sándor és Kisfaludy Sándor találkozását örökíti meg.

A következő történetről sem tudhatjuk biztosan, hogy legenda vagy avalóság. Petőfi Sümeg főutcáján bandukolva összetalálkozott egykori iskolatársával, Fekete Miskával. Miska kellékes volt Komlóssy Ferenc társulatánál. Petőfi egy kis kereset reményében be akart állni a szereplők közé, de elutasították. Ezt megbosszulva egy tréfát eszeltek ki. A társulat éppen díszelőadására készült, a közönség soraiban még Deák Ferenc is ott ült. A dráma csúcspontja lett volna az a jelenet, amikor hat lázadó hős feje pallos által porba hullik. Az előadás azonban kudarccal végződött, mivel a levágott fejek vonaglani kezdtek, majd beletüsszögtek a zokogásba. A közönség kacagásba tört ki, az előadás megsemmisült, mert Miska Petőfi biztatására tubákot hintett a deszkagyűrűbe szorított színészfejek alá (Könczöl 1973: 20–23).

Petőfi Ajkán és Gannán

Újra és újra visszatérő irodalomtörténeti kérdés Petőfi és az ajkai földbirtokos Armbrusztér-Puzdor Gyula barátsága, valamint a hozzájuk fűződő történetek valóságosága.

Petőfi pápai éveiben Puzdor Gyula a szűkebb baráti köréhez tartozott. Gyula gyakran magával vitte Petőfit ajkai kastélyukba. Egyik útjuk alkalmával betértek Gannára, ahol a pápai Eszterházy grófok sírboltja található. A látvány annyira megihlette a láng-lelkű ifjú Petőfit, hogy kapta ironját és a szenthely egyik párkányára verset írt.

Ehhez hasonló, megkérdőjelezhető történet a Pápa környéki porcelángyár látogatása. Puzdor a gyárban egy Schiller szoborral akarta megajándékozni Petőfit, de ő csak úgy akarta elfogadni, ha viszonzásul ő is adhat valami emléktárgyat. Másnap Petőfi a régi katonamundérról leszedett gombbal lepte meg barátját. Puzdor aranszelencét készíttetett a becses ajándék tárolására, amelyre rávésette: Petrovics Sándor.

Ezeknek a történeteknek Puzdor a forrása és a tanúja is, szavahihetősége kétségbevonható. Ahogy Várkonyi Nándor írta: „*Petőfinek halála után kiteljesedő, posthumus dicsősége nagyszámú posthumus barátot is szült...*” (Könczöl: 1973: 59–71).

Petőfi Veszprémben

Petőfi feleségével, Szendrey Júliával 1848. március 5-én és 6-án Szuper Károly színgazgatót látogatták meg a városba és a Stingli-fogadóban volt a szállásuk. Március 5-én megtekintették a társulat előadását, ahol megjelenésük a közönség között nagy szenzációt keltett. Egyes irodalomtörténészek szerint március 6-a reggelén Petőfi a Pesti Hírlapból itt értesült a francia forradalom híreről és emiatt azonnal a fővárosba indult, hogy részt vehessen a lehetséges felkelésben (Osztovits 2022: 99).

Petőfi rövid veszprémi látogatásának bronztábla állít emléket az egykori fogadó homlokzatán.

Petőfi kultusza széles körben, a magyar nyelvterület egészén elterjedt. Az iránta való kultikus érzület ott a legerősebb, ahol ő maga is megfordult. Ezekben a helységekben mindenki ismer vele kapcsolatban néhány olyan történetet, amelyről nehéz eldönteni, hogy legenda vagy valóság. Az írás Petőfi Vas és Veszprém vármegyei tartózkodásának emlékeiből válogatott néhányat.

Irodalom

Balázs Géza 2020. *Nyelvszokások. A nyelvszokások mint szimbolikus nyelvi cselekvések.* Inter–IKU, Budapest.

Balázs Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése.* MNYKNT–IKU, Budapest.

Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv.* IKU, Budapest.

Balázs Géza 2023. *Petőfi-fák. Honismeret* 1. 36–38.

Balogh Ernő 1999a. *Petőfi barátai Ostffyasszonyfán és Csöngén. Új Kemenesalja.* 11. évf. 5. sz.

- Balogh Ernő 1999b. Petőfi csöngői szerelme. *Új Kemenesalja*. 11. évf. 1. sz.
- Dienes András 1961. Petőfi Vas megyében. *Vasi Szemle* 15. évf. 3. sz.: 56–66.
- Dömötör Sándor 1954. *Petőfi vasi élményei és a néphagyomány*. Vas Megye Tanácsa Népművelési Osztálya. Szombathely.
- Osztoivits Szabolcs 2022. „Sors nyiss nekem tért” *Petőfi Sándor életének krónikája*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Jánosa Magdolna 1980. *Petőfi hagyományok a celldömölki járásban*. (k. n.)
- Könczöl Imre 1973. *Petőfi útjain Veszprém megyében*. Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém.
- Molnár Judit 2001. Petőfi-kultusz Ostffyasszonyfán. *Vasi Szemle* 55. évf. 2. sz.: 196–205.
- Takáts József 2002. A nemzeti kultúra megalkotása és a kultuszok. In: György Péter, Kiss Barbara és Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 25–29. https://epa.oszk.hu/00100/00188/00111/pdf/EPA00188_magyar_nyelvor_2023_01_038-051.pdf (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- Zeidler Miklós 2012. *Kultusz és propaganda*. Eszterházy Károly Főiskola Líceum Kiadó. Eger. <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5460/> (Letöltve: 2023. 06. 27.)

Internetes hivatkozások

- URL1 *Levelek a múltból*. Magyar Nemzeti Levéltár https://mnl.gov.hu/mnl/vaml/hirek/levelek_a_multbol_2023_februar (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- URL2 <https://www.mek.oszk.hu/00500/00561/html/vas.htm>
- URL3 Kerényi Ferenc 2000. Petőfi Sándor művészi névhasználatáról. *Magyar Nyelv*. XCVI. évf. 1. sz. <http://www.c3.hu/~magarynyelv/00-1/kerenyi.htm> (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- URL4 Pörnczi Tamás blogja. *Vas Népe – 1964. A megye lapjának cikkei Kenyeriről* https://kenyeri.blog.hu/2019/05/10/vas_nepe_725 (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- URL5 Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület. <http://m.vulkansag.hu/oRoKSeGuNK/Templom/Csonge8.html> [Megtekintve: 2023. 06. 27.]
- URL6 Pörnczi Tamás blogja. Ragyogó – 1700 év történelme. https://kenyeri.blog.hu/2020/07/03/ragyogo_1700_ev_tortenete (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- URL 7 <http://m.vulkansag.hu/oRoKSeGuNK/Templom/Csonge8.html> (Megtekintve: 2023. 06. 27.)
- URL8 *Petőfi Sándor költővé érésének pápai motívumai és dokumentumai*. Pápa Városi Értéktár. <https://ertektar.papa.hu/ertekek/petofi-sandor-koltove-eresenek-papai-motivumai-es-dokumentumai> (Megtekintve: 2023. 06. 27.)

SZILVÁSI CSABA

GYALOGOLNI JÓ

Az utóbbi időben – egyre fájdalmasabb dolog ez számomra – mind kevesebb és kevesebb időt töltök a természetben. Néha úgy érzem, már oda jutok én is, mint a volt szomszédom, (nyugodjék békében) aki az ötven méterre lévő fogorvosi rendelőhöz is kocsin vitte el a feleségét.

Pedig gyalogolni jó. A közismert szállóige Móricz Zsigmondtól származik, aki – akárcsak Csokonai vagy Petőfi – a természet, a táj szerelmese volt. A nagy író, aki a magyar sors legszebb szimbólumának, mivel a nomád élet fejedelmi nagyszerűségét látta benne, az Alföldet, azon belül is a Hortobágyot tartotta, felnőtteként végiggyalogolta a szatmári, a hajdúsági és a borsodi tájakat. Miközben emberekkel ismerkedett, habzsolta, itta a hazai természetnek a lelkében mindent betöltő szépségét.

Milyen csodálatos dolog, hogy az ember a két lábát egymás után rakosgathatja! „Megismerni a kanászt cifra járásáról” „Így kell járni, úgy kell járni, Sári, Kati tudja, hogy kell járni” – mondja a magyar népdal. Gyermekkoromban egy évig Szatmárcsekében laktam szüleimmel, ahol íratlan szabályként a parasztembernek az is meg volt szabva, hogy kell megfognia a bicskát, ha faragni, vagy a villát, ha enni akar vele.

Ugyanez vonatkozott a mozgásra, aminek a kétféle társadalmi közegben, az urak és a szegényparaszток világában minden alkalomra sajátos koreográfiája volt. A juhász olyan puhán lépett, mintha papucsban lett volna. A pap – hogy alázatát és szemérmességét hangsúlyozza – szinte facipős szerzetesi járással csoszogott. A gazdák ünnepélyes lépésekkel ballagtak vasárnaponként az Isten házába. A postás nehéz, csámpás léptekkel ment, ahogy hivatalos személyhez illik. A házasembernek, akármilyen fiatal, suttyó legényke is volt, nehézkes, meggondolt léptekkel illett cammogni. A tanácselnök menésén látszott, hogy igen nagy tisztséget hord a vállán, amit ő nagyra értékel, és másoktól is elvárja, hogy tiszteljék.

Gyalogolni jó. Ezt vallja Váci Mihály is. „Én úgy írom a verseket gyalog. Felszállnak a gyalog tett útból a dalok.” – írja. Nem unja meg soha az országút fáradságos énekét. Ahogy egyik versében írja, mindig gyalog szeretett volna hazamenni szülőmégyéjébe, Szabolcsba, a tirpák tanyák közé. Mezítláb, hogy sírva érezze, ha felmelegszik a szülőföld pora, mikor megérkezik.

Én azt az egy-két vagy akár több órát, esetenként egy egész, vagy akár több napot is, amit járművön, autón, repülőn vagy vonaton történő utazás közben eltöltök, elvesztett időnek tekintem. Mikor Széchenyi István és Wesselényi Miklós Franciaországot bejárták, állítólag gyalog mentek egyik helyről a másikra. És minden lépés, amit megtettek, úgy tűnt fel nekik, mintha egy egységgel beljebb jutottak volna az emberiség életének előttük rejtett titkaiba.

A gyaloglás a legemberibb, a legtermészetesebb mozgásformánk. Gyalogolni jó. Korábban, amikor csak tehettem, én, a szobák mogorva lakosa (nem keveredve a hátizsákos, a tornacipős, a szemüveges, „profi” természetjárókkal) mentem ki a levegőre.

Ki a nap, a lobogó felhők alá, a lengedező szellők közé, ahol a gyalogos ember baktat, poroszkál, cammog, csámborog, cancékol, bandukol, ballag, ballagdál, botorkázik, botladozik, halad, lépeget, mendegél, gázol, tiporja a rögöket, menetel, vándorol, nyakába veszi a világot, császkál, sétál, járkál, tekereg, kóvályog, bitangol, ödöng, csatangol, rakja a lábát, rója az utat, koptatja a lábbelijét.

A környei tó partján el tudtam gyönyörködni a gólyahír virágában, amelynek élő fényéhez képest minden arany fakó, a Kálvária hegyen a tavasz által kilobbantott kőkénybokor ámulatra méltó szépségében, a Síkvölgyi tó felé sétálva pedig az út menti és a réti lóherék, perjék, útifüvek, koldustáskák, istenfák, illatos menták és karsú buzogánykák világában

Gyalogolni talán a legszebb ősszel. Gyönyörűséges dolog hallgatni a madarak búcsúszimfóniáját, a fák lehulló levelének lágy neszezését.

Gyaloglás közben az ember szíve megnyílik. Sohasem tudunk olyan őszinték lenni egymáshoz, ha nem egyedül, és magunkhoz, ha társtalanul bolyongunk, mint egy céltalan, Ungon-Berken, erdőn-mezőn keresztül-kasul való barangoláson.

A tatabányai Turul-emlékmű

A lelki felfrissülés egyik nagy lehetősége számomra a hagyományos újesztendei lélekküzdő rövid zarándokút, fel a Turulhoz. Azt az idén sem fogom kihagyni. Ott, immár több mint három évtizede, gyalog-csillagtúránk végállomásánál találkozom a barátaimmal, akikkel onnan folytatjuk közös sétánkat az erdőben.

Irodalom

Balázs Géza 2016. *Nyelvi barangolások*. Napkút, Budapest.

Balázs Géza – Takács Róbert 2017. *Körbejárt Föld. Kulturális utazások a napsütötte sávban*. ASZ–MNYKNT–Inter, Budapest.

H. TÓTH ISTVÁN

NÉHÁNY KIFEJEZÉSÜNK NYOMÁBAN

A határainkon túl élő nemzettársainkkal beszélgetve, dalolgatva, szalonnázva, no nem tagadom, alkalmanként pálinkázgatva is, óhatatlanul előgörögnek ismertebb, és bizony nem ritkán a tudatunk mélyrétegeiből is fel-felbukkannak olyasféle kifejezéseink, melyek újabban egyre több magyarázatot, vagy ahogy kordivatosan halljuk: egyre több körüljárást, vagyis értelmezést kívánnak.

Tegyünk próbát!

Hányszor, ah, Istenem, hányszor sikkantunk fel imígyen: „Gondolta a fene!” Aztán tudjuk-e, hogy mikor és mit és miért kiáltunk ekképpen? Eredjünk a nyomába, vizslassunk példákat! Nyilvánvaló, hogy egyértelmű helyzet létekor hangzik el tőlünk ez a felkiáltásunk különböző nyomatékkal, hangszínezettel, hangerővel és tempóban. Lássunk beszédhelyzeteket!

Amikor ábrándozunk, akkor gondolkodunk, álmodozunk, képzelődünk, mélázunk, merengünk, régiesen még úgy is mondhatjuk, hogy andalgunk érzéseink, gondolataink világában. Eme helyzetekben azt mondjuk, hogy az ilyen ábrándozó ember ábrándokba ringatja magát, a fellegekben jár, álmokat sző, légvárákat épít.

Mi van, amikor bajban vagyunk? Aki bajban van, az bizony szorul, vergődik, azaz benne van a pácban, benne van a csávéban, benne van a kelepcebén, másképpen: fő a feje, mert gondban van. Az ilyen ember – ne tagadjuk! – szorult, kínos helyzetben van, tudniillik sarokba szorult, esetleg már szorul a hurok a nyaka körül, de lehet így is kifejezni ezt a helyzetet: szorul a kapca. A bajban lévő ember ott áll megfűrödve, hiszen nagy a mizéria, mert verembe, avagy kútba esett. A városi nyelv is megteremtette a bajban lévőre vonatkozó kifejezéseit, mert, ha baj van, akkor gáz van, az ilyen ember meg van löve, gázban, gödörben, grízben, cikiben, sőt, hadd ne tagadjuk már le, hogy szarban van, mert nyakig van a slamasztikában.

Gondolkodtunk már arról, hogy milyen is a cicomás öltözék? Elsősorban azt mondjuk, hogy cifra, néhány évtizede általánosan elterjedőben van ez is: csicsás, mármint a cifra, cicomás öltözék, de újabban frizurára, tetoválásra, épületekre is mondjuk. Ha személyre vonatkoztatva használjuk a cicomás szót, akkor azt jelenti, hogy cifrázkodó, avagy kikent-kifent. Férfiakra nézve azt mondjuk a cicomás öltözet láttán – régiesen, gondoljunk csak nem egy Jókai Mór-, Móricz Zsigmond-re gényhősre! –, hogy arszlán, gigerli, avagy ficsúr. Micsoda szokásmondatok születtek a cicomás emberekkel összefüggésben, íme: a csillagos eget is magára aggatja, még további: tarka, mint a papagáj, olyan, mint a karácsonyfa, és előfordul ez a szóláshasonlat is, miszerint: cifra, mint a rác oltár!

Gondolkodtunk-e már arról, hogy aki csábít, mégpedig szerelmi viszonyra, az egyszerűen szólva szédít, másképpen: főz, fűz valakit, mármint a kiszemelt személyt. Ilyen

esetekben járja az elcsavarja a fejét, a kiveti rá a hálóját, borjút beszél a hasába – mármint férfi a nőnek – szokásmondat.

Ha már szóba került a csábítás, el ne maradjon a csalódás! Aki csalódik, választékosan: megcsalatkozik, az biz' becsapódik, kiábrándul, befürdik. Ha ráadásul szerelem is van az adott helyzetben, akkor a csalódás tényének fennforgása esetén a csalódott illető kiszeret belőle, mármint a csalódást okozóból. Micsoda kifejező mondataink vannak erre a csalódással járó helyzetre! Gondolták, hogy egy világ omlik össze benne, mármint a csalódottban, vagy amikor rájön a csalásra, akkor kiderül, hogy kigyót melengetett a kebelén? Na, ugye, hogy csalódás esetén pofára esik, orcára huppan az ember, bilibe lóg a keze, mert azt hitte, hogy!

Álljon itt a fenti fejtegetések után a dicsér szavunk, és akkor eszünkbe villan, hogy megdicsér, kissé ironikusan: feldicsér, magasztal, dicsőít, netalántán istenít, talán áradozik, esetenként rajong is az ember, de még az is előfordul, hogy glorifikál. Vagyis dicséretekkel halmozhatunk el valakit, a dicséretét zengjük valakinek, esetleg lelkendezünk, sőt ódákat zengünk róla. Előfordulhat ám az is, hogy babért fonunk a megdicsért homlokára. Ha kissé meg akarjuk pirongatni dicséret közben, akkor megveregetjük a vállát, vállon veregetjük.

Gondolta a fene! Igaz?

Ugye, hogy szokásunk rácsodálkoznunk erre, arra meg amarra, és abban az adott helyzetben önkéntelenül is így rikkantunk: „Na, még ilyet!” Gondolkodtunk-e, hogy miért rikkantunk ekképpen? Lépdeljünk utána, faggassunk néhány példát!

Aki ép, épkézláb, életerős, sőt makkegészséges, az bizony egészséges. Tudta, kedves Olvasó, hogy aki egészséges, az acélos, ráadásul, fitt az istenadta! Nos, egy példa nem példa, de itt számos is akadt, ezért körüljárhatjuk hangulatos kifejezésekkel tarkítva azt is, hogy milyen is az egészséges ember! Az jól érzi magát, hiszen jó a közérzete, mert jó egészségnek örvend, az ilyen ember jól fest, mivel egészséges. Ekkor járja, hogy egészséges, mint a makk, sőt csak úgy virul, már-már majd kicsattan az egészségtől meg kutya baja! Bizony, mert aki jól bírja, jól tartja magát, mert jó formában, jó húsban van, azt agyon sem lehet ütni, hiszen jó kondiban van, és ... jól bírja a farát! Ha éltes korú, egészséges férfiről szólunk, akkor a legszebb dicséret ekképpen szól: eljárja még egyedül a kállai kettőst!

Amikor nem vagyunk egészségesek, akkor bizony-bizony elcsügged az ember! Mit is csinál az elcsüggedő? Hát elkedvetlenedik, elszontyolodik, lehangolódik, elanyátlanodik, sőt mi több, elkámpicsorodik, talán még az is lehet, hogy elkeskenyedik. Ilyenkor aztán az elcsüggedő elhervad, beszédesebb ez az újabb keletű szavunk: lehervad, azután meg már lelombozódik. Ne szépítsük a dolgokat, inkább tegyük ide a nagyon beszédes szokásmondatainkat arról, hogy az elcsüggedő a kedvét, vagy a reményét veszti, mert elmegy a jókedve, lelohad a kedve, mert kedve szegik. Az ilyen embert elhagyja a remény, a reménység. Na, de még ilyet is lehet ám hallani, hogy elereszti fülét-farkát, sőt mi több, elmegy a Péterkéje – hajaj, ha férfi az illető! – egyébként még azt is hallani, hogy aki elcsüggedt, az letörik, mint a bili füle.

Mi van akkor, ha valaki elkésik? Nos, az elkéső lekésik, lemarad valamiről. De miért is? Talán azért, mert későn ébred, későn kel föl, így aztán lemarad, mint a borraivaló. Az elkésőnek elmegy a vonatja, lekési a csatlakozást, futhat a vonat után! Micsoda kínos helyzetbe kerül az az elkéső, aki ebéd után forgatja a nyársat, vagy eső után vesz köpönyeget, avagy akkor vet, amikor más arat! Hah, micsoda élmény lehet az elkésőnek, vagyis annak, aki akkor kap puskához, amikor elrepült a varjú! Na, még ilyet is hallani ám, hogy az elkéső nem más, mint az, aki akkor zárja az istállót, amikor ellopták a fakót. Lehet, hogy azért a vásár végére mégiscsak megjön az esze az ilyen embernek?

Az erős személy arról ismerszik meg, hogy izmos, erőteljes, kemény, szilárd, keménykötésű, vasgyúró, jókötésű, markos, vállas, szívós, életerős, edzett, teherbíró, munkabíró. Még így is megnevezhetjük, hogy az erős lehet bika, deltás, kajakos, tömör gyönyör, izompacsirta. Egyébként az erős azt is jelenti ám, hogy átható, csipős, tüzes, ütőképes, heves, nagyfokú, de még ezt is jelenti, hogy borsos. Micsoda szokásmondataink vannak! Ember a talpán, ember a gáton az erős ember, mert sárkánytejet szopott, de lehet, hogy azért erős, mert kemény fából faragták, ezért megállja a kosszarvat, ugyanis van benne anyag, azaz matéria. Meg nem feledkezhetünk az erős embert bemutató szóláshasonlatainkról! Az ilyen ember erős, mint az acél vagy a bástya, avagy a bika, a bivaly, hát még az ökör, de lehet, hogy erős, mint a ló, a marha, kiváltképpen a medve, hegyes tájakon úgy mondják, hogy erős, mint a szikla, vagy a vas. Erdős népek szokásmondataiban gyakori, hogy az ember erős, mint a fában a görccs, vagy olyan, mint a cövek, a somfa, az élő fa. Szóval: aki erős, az lényegében egészséges embernek nevezhető.

Na, még ilyeneket, sőt hasonlókat is gondoltak volna a fentiek kapcsán?

Számtalan élethelyzetben, csodálkozásképpen ekképpen szólunk beszédpartnereinkhez: „Komolyan mondja?” Vajon miért ezt a formát használjuk? Faggassuk a szokásmondataikat, ha lehet, lépten-nyomon!

Komolyan mondja, kedves Olvasó, hogy aki eszik, az étkezik, fogyaszt, táplálkozik, eszeget, eddegél, csipeget? Mi van akkor, ha egyszerűen csak nyel, vagy kellemebb, ha azt állítom, hogy falatozik, sőt fal, harap, lakmározik, avagy habzsol, aki kosztol? A gyerek papizik, majszol, míg más esetleg sok-sok utazás közben nyammog valamit. Ha a mai iskolások beszédébe hallgatunk bele, akkor ők kajálnak, kajolnak, burkolnak, de lehet, hogy zabálnak, flamolnak, silóznak, belapátolnak, bepofáznak, betermelnek, eltakarítják, eltüntetik, elvermelik a bélbe valót. Hogy is hangzanak az evéssel kapcsolatos szokásmondataink? Az, aki eszik, az tömi magát, a fejét, a hasát, kisgyerek a haskót, a falusi ember az iszákot, az iskolás a majmot. De lássunk ám igényes megoldást is, íme: elkölti az ételt. És most következzenek a különböző magyar nyelvterületek adataiból való ízelítők! Megesik, hogy aki eszik, az ellakja a tort, tömi a vékonyát, a gallérja mögé, az orra alá hányja az ételt. Van, aki fal, mint a béres vagy a disznó, nem ritkán hallani: úgy fal, mint a kapás, hiszen aki fal, az falhat úgy, mint a ló, mint az éhes farkas, mint a sáska! Lehetséges, hogy bekapja az ételt, mint a kutya a legyet, a kacsa a nokedlit. Az is lehetséges, hogy nyeli az ételt, mint ökör a szénát. Diákjaink néha-néha két pofára, két kapura esznek.

Ugye, hogy ennyi lakmározás után illendő szóba hoznunk azt is, aki falánk, az bizony étkes, torkos, nagyétkű, nagybélű, bőbélű, sőt lehet haspárti, ahogy haspók sáskabélű, vagy bélpoklos, netán lóbelű, ugyanakkor a falánk unokánk gyakorta valóságos zabagép. Kiváló képes szokásmondataink vannak a falánk emberről, például ezek: farkasétvágya van, a vasszöveget is megeszi, lyukas a gyomra, olyan falánk, hogy megenné a jövő évi termést is, mert esetleg pokol a béle, talántán farkas lakik a gyomrában. Komolyan mondja a falánk emberről ez a helyzetmondat: csak azt bánja, hogy két gyomra nincs! Idekívánkozik egy-két szóláshasonlatunk: annyit eszik, mint a pocok, ez is: zabál, mint a disznó.

Milyen ember a gazember? Nevezik betyárnak, zsványnak, sőt bitangnak, banditának is. Ne essen kétségbe a nyájas Olvasó, mert a magyar nyelvterületen gyakorta hallható, hogy a gazember nem más, mint akasztófáraláló, kötéltrevaló, börtöntöltelék. Hivatalos szóhasználattal: gonosztevő, bűnöző az illető. Ritkán, de előfordul a briganti megnevezés is a gazemberre régies szóhasználattal, de létezik a lator szavunk is. Figyelmezzünk a beszédhelyzetben remekül jellemző szokásmondatainkra, melyek szerint a gazember, a csávába való ember olyan, hogy akasztottak már nála becsületesebbet is, kötelet érdemelne, avagy: nem fog vízszintesen meghalni, holott meg van vetve az ágya a pokolban, hiszen nagy ördög jár a csizmájában! Nem mindennapiak a gazemberre ezek a jellemző kifejezések sem: máriás huncut, akasztófa címere, bimbaja is lehet, de lehet, hogy hóhérpallos a cégére, illetőleg ördögök hadnagya vagy céhmestere. A gazember úgy érdemli a bitót, mint a szűzlány a koszorút, és megeshet, hogy félhet az erdőben, mert magától is felakad, talán egyik oldalát nyúzni kéne, a másikat sózni.

Akár hiszik, akár sem, a fentieket komolyan mondtam, azazhogy komolyan írtam, mert színes, pazarul kifejező az édes magyar nyelvünk és bőségesen tartogat is ám árnyaló, pontosító, esetenként talán éppen homályosító nyelvkincseket is mindannyiunk kifejezés módjának pallérozására.

Irodalom

- Balázs Géza 2012. Ismeretlen nyelvi tájak. *Forrás* (november) 44/11: 80–86.
 Balázs Géza 2012. Ismeretlen nyelvi tájak. 490–498. In: Czövek Judit – Dyekiss Virág – Szilágyi Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály születésnapjára*. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest.
 Balázs Géza 2020. Ismeretlen nyelvi tájak. 195–202. In: Balázs Géza: *Nyelvszokások*. Inter–IKU, Budapest.

MEZŐ TIBOR

A LEGELSŐ MAGYAR VERS 10 LEGSZEBB SZAVA

A szó elsősorban a jelentése miatt szép. A hangalakja és ritmusa is számít, de a szó főként a felidézett tárgykör miatt szép vagy rútv. A legelső ismert magyar vers címét Gragger Róbert nyelvész találta ki, a Leuveni Kódex tartalomjegyzékében csak annyi van róla írva, hogy *Christus poético planctus*. Ez a XX. századi nyelvész a *Christus* nevet *Máriára* cserélte, amivel megváltozott a cím jelentése. Az új cím továbbá megnevezi a vers témáját is, ami a vers értelmezésének határt szab: *siralom*. Mitől lesz mégis szép az Ómagyar Mária-siralom c. vers? Vizsgáljuk meg a 10 legszebb szavát és megkapjuk a választ: *siralm-tudatlan, uradom-fiadom, hullatja-alélatja, bútör, világ világa – virágnak virága, édes mézül, hoztoszva, valállal-halállal, éljen-féljen*. (A vers szépségéről egy rendkívüli zenei és irodalmi rendezvényen bővíthettük tovább ismereteinket: Ómagyar Mária-siralom 100 irodalmi-zenei találkozó 2023. január 29. Három Holló kulturális központ.)

1. *siralm-tudatlan*

A költemény felütése egy hosszú, testes szóval kezdődik, aminek a jelentése vibrál az agyunkban, mert az alapszava a tudott névszó fosztóképzős alakja: *tudatlan* (vö. ismeretlen, bűntelen).

A boldogság a gyermeki tudatlanságot övezi. Boldog a Paradicsomban az első emberpár is, Ádám és Éva, mert ismeretlen a halál előttük. Igaz, ugyan, hogy a *siralomház* a börtönben, a *siralomvölgy* a földi életben a művészeti ábrázolás általános eszközei, és ezt az ÓMS költője is tudja. Mégis mennyi finomsággal ismétli majd később a versben: *süppedeik siralmmal; siralmam, fohászatom...*

Zseniális a felütés ritmikai szempontból is, mert a hangkiesés (*siralom > siralm*) megőrzi a jambus

(*υ –*) verslábat, s lesz a sor neve is alexandrin (kétszer negyedfeles jambus).

2. *uradom – fiadom*

Mária Jézust 7-szer szólítja a versben különbözőképpen, amelyek közül a legszebb az: *uradom–fiadom*. Nevezi Jézust világának, örömeinek, de kicsinyítőképzős megszólításai hízelgők a mai ember fülének: *uracskám–fiacskám*. Tegyük hozzá a jelzőket, amivel ez még inkább kifejeződik: *O, én ides uradom, |*

o, egyen egy fiadom. Nagyon fontos megemlíteni, hogy az isteni és a hitvesi szerelem a középkorban még egymásba áthajlott. Mária Jézust, hol mint Istent, hol mint hitvesét, hol mint gyermekét szereti. Ez az oka annak, hogy a stílushatás többszöröződik, a jelentésárnyalatok pedig a versben sokszorozódnak a különböző megszólításformák révén.

3. hullatja – aléletja

A vér hull, a lélek elalél, mondhatjuk köznapian, mégsem hatástalanul. De ahogy az ÓMS szerzője teszi, az valami csodálatos. A hull és az alél ige mai fülnek szokatlan szenvedő alakja kiegészül a –th kettősbetű látványával: hullathja, olélothja. A szépség csak fokozódik ezekben a rímben foglalt szavakban. A tökéletes ritmushoz segítségül hívjuk a glosszabejegyzést: vérednek hullása miatt.

A versben a vér szerepe a hioll szó kapcsán még visszatér. Ezt úgy értelmezik: véred hull vízül. Ezzel szemben a hioll szóban az /l/ + /j/ kapcsolat izolálható. Ugyanis a hasonulás iránya a mai köznyelvhez képest fordítva áll meg, regresszív helyett progresszív lesz, mert hosszú [l:] -t ejtünk: h <io> l > j, [hüll], 'hűlj'. A szintagma jelentése így a vízül esszívusz használatával el fog térni a TESz-ben megfogalmazott 'kiürül' igei jelentéstől, sokkal intenzívebb lesz, és még költői kérdésnek is minősülhet: véred hűljön, mint a víz? A javasolt szintagmának a jelentésmagyarázata az, hogy tudvalévő, a vér testhőmérsékletű, a víz azonban nem feltétlenül. Jézus a halállal az élete szépségét veszti el, az életet jelentő vére a vízhez válik hasonlóvá, a vért nem melengeti már a lélektest, a vér kihül. Mária szavában felhívás irányul arra, hogy Jézus halálát az emberiség nem akarhatja.

4. bútór

A tudósok szeretik idézni az eredeti szóalakot: buthuruth. A -th sokszor előfordul a -t helyett, ez egy mássalhangzós digráf, tehát kétjegyű betű. Annál kevesebben jegyzik meg, hogy az u-betű három eltérő magánhangzó közös betűjegye: bútórét. Az /u/ hangértéke máshol is jelzi pl. az /ő/ hangot: Tuled ualmun... > Töled válnék...

A lelki fájdalom kifejezésére a bútór metafora telitalálat, mert a tör szűr, mint ahogy képletesen szűr a búsulás a lélekben. Az egyetlen személynév a versben Simeon neve, aki a Szentírás szerint megjövendölte Mária számára, hogy lelkét a fájdalom töre járja majd át. Ime, ez a jóslat beteljesedett.

A versben a bú több esetben ismétlődik: búval, búja. Annyit látunk, hogy a v és a j két magánhangzó között jelöletlen.

A kedély jelentésű szó az ÓMS-ben: bel bua.

5. világ világa – virágnak virága

Az ÓMS örökbecsű sora figura etymologica: világ világa, virágnak virága. Jézust nevezük meg vele, a világ középpontjában álló Istent. A világegyetem és a fényesség különválasztása több idegen nyelv sajátja, ugyanazt a szótót használják. A versben két másik sorban is előfordul a világ szó: választ világomtól; kit világ féljen.

Az Ómagyar Mária-siralom XX. századi költő-tanítója, Áprily Lajos. Ismerjük híres boldogságversét: „A nap tüze, látod, | a fürge diákat | a hegyre kicsalta: | a csúcsra kiállt” (Március). Tehát a 'nap tüze' a 'világ világa'. A 'látod', a fényét látod?

A 'virágnak virága', ahogy Áprilynél olvassuk: 'virágját bontja a som'. A 'somnak a virága', a 'fának a gyümölcse', a 'virágnak a kelyhe'. Tehát az ÓMS 'virágnak vi-

rága’, mint költői látomás könnyít elgondolni, mennyire fontos a fának a gyümölcse. Más szóval Istennek ez a középpontba állítása, az invokáció. Megszólítjuk az Urat, a mi Jézus Krisztusunkat, akiért az életünket áldozzuk, mint ahogy Mária is az életét áldozandó.

A latin anyaszövegben az ideillő ritmus négyes daktilus. A magyar is hangoztatni tudja ezt:

vílag vílaga, |víragnak víraga (— |— ∪ ∪ || — ∪ ∪ |— ∪ ∪).

6. édes mézül

Az idézett esszívusz alakot használjuk manapság is, pl. kutyául érzem magam. Így ismerjük fel, és a mint kötőszóval értelmezzük: Jézus édes, mint a méz. Megindító az ÓMS szerzőjétől ez a gyermekded egyszerűség, rövideg. Ritmikailag is értelmezhető a négyes daktilusi sor: Óh, nekem, én fiam, | édes mézőül (— ∪ ∪ |— ∪ ∪ || — |— ∪ ∪).

7. hoztoszva

Az eredeti szóalak: hu3tu3wa. Mellérendelő szószerkezet lehet a háttérben: hu3wa-tu3wa, csak ritmikái érdekből össze kellett vonni a négy szótagot háromra. A fogságba került Jézus első bántalmazását jelenti, amíg őt az előljárók elé vezetik, húzzák-toszítják az úton durván lökdösve.

8. valállal – halállal

A valál szónak nincs kiforrott jelentése a szakirodalomban. Horváth János asszociáció a legteljesebbek: ’való, illő, méltányos dolog’ – ’valósággal’ – ’valójában’ – ’igazán’. A való szótó Jézus valóra vált szenvedését jelentheti: ’valóra váltan’. A –val/-vel rag teljes hasonulását az ÓMS szerzője meglepő pontossággal rögzíti a halállal rím szóban.

9. éljen – féljen

Az Ómagyar Mária-siralom legegységesebb üzenete ez a két rímelő szó: a világnak félnie kell Istent, aki feltámadott és a bűnös lelkek bírója lesz. A halállal szemben az élet túlélni akar. Nagyon érdekes a ritmikai szempontból indokolt tagmondat, amely az éljen és féljen közé ékelődik: maradjon uradam. Ennek az egyszerű marad igének számos jelentése lehet: pl. a boldogság, a nyugalom, a béke akarása, az ittlét, a fény, az örökkévalóságnak a létezése és hite stb.

Az ÓMS-ban a digráfok vizsgálata felhívja a figyelmet a szótó és a toldalék határán a teljes hasonulás irányára. Az /l/ + /j/ mássalhangzókapcsolatokban azt várjuk, hogy regresszív hasonulási séma valósul meg: a tövégi /l/ mássalhangzó hasonul a /j/-hez, és hosszú [j:] -t ejtünk, mint pl. tolja, alja, beljebb, éljen. Ezzel szemben egy ellenkező irányú, progresszív, azaz előreható séma érvényesül, és hosszú

[l:] -t ejtünk, pl. ellen, féllen, húll. Vö. Balassi Bálint: „Ne féll, | sőt vígan éll, | mert tied az szép személ”, (Kőszeghy, Szabó, 1986:186).

10. kyul – hyul

Ennek a két rímelő szónak a kódexbeli betűhű változatát adtam meg. Eddig senki nem gondolt az új jelentésre: hevül. Az ÓMS hyul szavának a régi jelentése: h <yu> l, [hül], 'enyhül'. A fonológia és metrika találkozik ebben a példában. A TESz-re hivatkozva a hyul 'hül' szóban minden bizonnyal helytelen lenne yu: = [ű] digráfot izolálni a byuntelen 'büntelen' mintájára, mert az /y/ egyenértékű lehet az /e/ magánhangzóval, ezzel utalva a /v/-s töre: h <y> + <u> l, [hevül], 'hevül'. További példa az ilyen /e/ hangra: <y> g, [egy], 'egy' számnév, n <y> m, [nem], 'nem' tagadószó. Így a 'soha nem hevül' szintagma jelentése visszaül a főmondat 'kedély' jelentésű bel bua szavára: <e> n, i <u> m + h <u> m + n <o> k, b <e> l, b <u> + <a>, [én junhomnak bel búja], 'szívemnek kedélye'.

Egymással rímben áll a kívül és a hevül szó, hiszen az /y/ egyenértékű lehet az /i/ hanggal is,

k <y> + [v] <u> l, [kívül], 'kívül', mint ezekben a példákban: f <y> + r <ou>, [síró], 'síró'; k <y> n, [kín], 'kín'; k <y> n + 3 <a> + th <u> l, [kínzatol], 'kínzatol'; k <y> n + 3 <a> f + f <a> l, [kínzassál], 'kínzassál';

k <y> ny + ny <a> + <a> l, [kínnyával], 'kínjával'; <y> g, [így], 'így' módosítószó.

Az ÓMS-ban tett elvétel az azonosalakúságot kerüli el, mert a kívül szóra egyezést mutatna:

k <y> + <u> l, [kevül], jelentéstelen!

Irodalom

Balázs Géza 2022. Ómagyar Mária-siralom – új megközelítések a 100 éve fölfedezett nyelvemlékhez. *Magyar Nyelvőr* 146. 517–519. DOI: 10.38143/Nyr.2022.4.517

Mező Tibor 2022. Fonológia és metrika találkozási az Ómagyar Mária-siralomban. *Magyar Nyelvőr* 146. 499–516. DOI: 10.38143/Nyr.2022.4.499

A szerző Mező Tibor, az Ómagyar Mária-siralom szövegkönyve című könyv szerzője.

BALÁZS GÉZA

RÉGI SZÉP ÜNNEPNEVEINK

Régi, szép, népi ünnepneveink föllevenítése üdvös feladat lenne. Részben a hagyományok ébrentartása, részben pedig szürkülő nyelvi kifejezőképességünk gazdagítása miatt. S hogy ez miért fontos? Mert ezek a régi ünnepnevek egy egykori teljesebb, gazdagabb, az ünnepekre jobban ügyelő érzelmi, lelkivilágot jeleznek. Ma, amikor elvben jóval több szabadidőnk van, mint korábban, érdemes lenne fölidézni és megélni az egykor megszentelt napokat. Hogy is mondta egy szilágysági kollégám? „Régen karácsonykor énekkel volt tele a falu.”

Rögtön az év elején, január 6-án van vízkereszt vagy másként: háromkirályok napja. A vízkereszt nevet erősen fenntartja Shakespeare komédiája, a Vízkereszt vagy amit akartok címe. A pálfordulás kifejezést sokszor használjuk, de különösen odafigyelhettünk rá január 25-én Pál fordulása vagy a még szebb népi néven nevezett jóra forduló Pál napján.

Néphagyományunk a Mária-, illetve a magyar népközösségben sajátos Boldogasszony-ünnepek egész sorát mutatja fel. Számos Boldogasszony-ünnepünk közül az egész magyar nyelvterületen ismert a február 2-i Gyertyaszentelő Boldogasszony, a március 25-i Gyümölcsoltó (egyres helyeken Fecskehajtó) Boldogasszony, a július 2-i Sarlós Boldogasszony, az augusztus 15-i Nagyboldogasszony (vagy Nagyasszony), de Muravidéken ilyen is van: Földtöltő Boldogasszony napja (december 8. - ettől kezdve nem ajánlatos szántani).

Február 25-én van Jégtörő Mátyás napja. Jégtörő Mátyás címmel a keleti filozófiát idéző, csodálatos regényt írt Tamási Áron – trilógiának szánta, de csak két része készült el: a Jégtörő Mátyás (1936) és a Ragyog egy csillag (1937). Március 17-e Gertrúd napja, de ilyen szép – szlavóniai – népi neve is van: guzsalyütő nap, vagyis ekkor kell befejezni a téli munkának számító szövést, fonást.

Kiemelt vallási-népi ünnepeink megnevezése közismert: karácsony, húsvét, pünkösd. De ezekhez kapcsolódóan és mellettük számos további régi népi ünnepnév ismert. A karácsonyi ünnepkört megelőzi az advent (eszünkbe juthat Füst Milán Advent című regénye), maga a karácsonyi készülődés szorosabban pedig december 13-án, Luca napján veszi kezdetét. A december 24-i karácsony este hagyományos népi megnevezése: szenteste.

A karácsonyi ünnepkört követi a farsang: melynek kezdete a Jézus megkeresztelésére utaló vízkereszt, vége hamvazószerda. (Ma már nehéz lenne megindokolni, hogy a vízkereszt miért található meg az etimológiai szótárban, a hamvazószerda és sok más vallási ünnep neve miért nem. Bár az is lehet, hogy nem is lenne nehéz. Pedig a nyelvi hagyomány fennmaradását például az is szolgálná, hogy a szótárakban benne legyenek ezek az ünnepnevek. És lenne annak a bizonyos – nem megvalósuló – nyelv-

stratégiának is e téren feladata...) A húsvéti ünnepkört keretbe foglalja a régi szép népi kifejezés a húshagyás és a húsvétel (húshagyó kedd, majd a negyvennapos böjt után: a húsvét). Páratlanul gazdag a húshagyókedd népi terminológiája: húshagyat (rég), húshajó, húshagyó. További, a humort sem nélkülöző terminusok is vannak. A farsang végét összefoglalóan is megnevezték: farsangháromnapok, farsangfarka. Nyelvtörténeti adatunk van a húshagyószombatra és húshagyóvasárnapra. A moldvai csángóknál: piroskavasárnap, Székelyföldön: csonthagyóvasárnap, sonkahagyóvasárnap, Zoborvidéken sardóvasárnap (a legények sardóznak, azaz bőséget mennek kívánni), a görögkatolikusoknál: vajhagyóvasárnap. Baranyában, egy faluban a húshagyókedd: madzaghagyókedd, arra utalva, hogy a disznótortól madzagon lógó „egyetmás” ekkorra elfogyott. A böjtkezdő hamvazószerda utáni nap van még egy kis lehetőség a farsang levezetésére, ez a tréfás nevű kövéracsütörtök, torkoscsütörtök, tobzódó csütörtök, illetve a turizmusban, vendéglátásban újabban felkapott zabálócsütörtök. Nevezik ezt a napot kifsarsangnak is. (A népi ünnepnévi adatokat jórészt Bálint Sándor Karácsony, húsvét, pünkösöd és Ünnepi kalendárium című alapvető munkáiból vettem.)

A nagyböjti, húsvéti és húsvét utáni vasárnapok teljes népi terminológiája ma már sehol sem él, de így rekonstruáltam, és nyilván lehetséges még további helyi adatokkal bővíteni (forrás: Balázs Géza: Hon- és népismeret. A magyar nép kultúrája. Páuz-Westermann, 2006: 91):

- csonkavasárnap, nevetlenvasárnap, félböjtvasárnap (böjtdereka), guzsalyvasárnap, feketevasárnap, virágvasárnap, húsvétvasárnap, kishúsvét (fehérvasárnap, mátkázóvasárnap)

November elseje: mindszent vagy mindenszentek napja; a másodikai halottak napja már közismertebb. A Luca-napot inkább számontartjuk, de az aprószentek napját már kevésbé (december 28.). Ezzel azonban vissza is értünk a „jeles napok” decemberi kezdetéhez. A jeles napok formula tudomásom szerint Kodály Zoltán által vált népszerűvé.

Olyan egyediségeket is említhetek (melyeket Penavin Olga Népi kalendáriumában találtam), mint a száznapi (április 12., az év századik napja), Babevő János napja (május 6.), Retkes vagy Legyes Margit (június 10.), Búzavágó Szent János napja (június 24.), Mérges vagy Pisis Margit (mert hogy esőt, zivatart hoz: június 13.), Fecskehajtó Kiszaszony napja (szeptember 8.), Borszűrő Szent Mihály napja (szeptember 29.), s létezik, nyilván a messzi múltba vezető regélés dramatikus népszokására utalva a karácsony és újév közötti regélő hétfő. Két napot is kiemelnek disznóvágásra: Disznóölő Szent Ferenc (december 3.) és Disznóölő Tamás (december 21.) napját. Ha csak ezekkel a népi megnevezésekkel bővítenénk szókincsünket, már színesebbé válnának az ünnepnapok.

ISTÓK BÉLA

AZ „ÉVSZÁZAD MÉRKŐZÉSE” ÉS A MAGYAR HELYESÍRÁS

1953. november 25-én a magyar labdarúgó-válogatott 6:3-ra győzte le az előzőleg esélyesebbnek vélt angolokat. A mérkőzés az „évszázad meccse”-ként került a történelemkönyvekbe, azt azonban kevesen tudják, hogy az összecsapás eredménye időnként a helyesírás-tanításban is megjelenik mint (szabályfelidéző) memóriamankó (Istók–Lőrincz–Török 2023: 38; Minya 2006: 1, a helyesírás általános elméleti kérdéseire lásd: Balázs 1996, 1999, 2000).

A hétköznapi embert foglalkoztató nyelvészeti kérdések háromnegyede (!) helyesírási vonatkozású (Minya 2019: 247), ami az előírt norma magas társadalmi presztízsével magyarázható: nem az érdekel bennünket, hogy mi a különbség alany és állítmány, jel és rag, flektáló és agglutináló nyelv között, hanem elsősorban az, hogy elkerüljük a megítélésünket negatívan érintő helyesírási hibákat (vö. Balázs 2008: 20).

Talán mindannyian egyetértünk azzal, hogy a magyar helyesírás legingoványosabb, a hétköznapi nyelvhasználót leginkább elbizonytalanító területe az egybe- és különírás – mindez akár statisztikai adatokkal (Minya 2019: 248–249) is igazolható: az általában felmerülő helyesírási kérdések fele (!) kapcsolódik a témához.

A szótagszámlálás szabályára (AkH. 139.) sokan emlékezhetünk még az iskolapadból (*hat szótag* felett kötőjelezzük az összetett szavakat), a legtöbben azonban elfelejtjük, hogy a szabály csak a többszörösen összetett, azaz a *minimum három* összetételi tagból álló szavakra vonatkozik. Míg a két szóból álló összetételeket (AkH. 110–111.) – szótagszámtól függetlenül is – egybeírjuk (pl. *világ + bajnokság > világbajnokság; újság + rendelés > újságrenyelés; történelem + tanítás > történelemtanítás*), addig a három- vagy többszavas konstrukciónál hat szótagig egybeírást (pl. *állam + fő + választás > államfőválasztás; munka + erő + piac > munkaerőpiac; nyug + díj + reform + csomag > nyugdíjreformcsomag*), afelett pedig kötőjelezést alkalmazunk (pl. *labda + rúgó + bajnokság > labdarúgó-bajnokság; másod + unoka + testvér > másod-unokatestvér; konferencia + köz + pont > konferencia-központ*).

Már a régi korok nagy szónokai is arra tanítottak bennünket, hogy ha egy számunkra fontos információt mindenáron meg akarunk jegyezni, szokatlan, nem mindennapi összefüggés részévé kell azt tennünk (vö. Antalné Szabó 2008). Ilyen megoldás lehet az is, ha a magyar helyesírás egyik nehezen felidézhető szabályát egy felejtethetlen futballmérkőzés gólarányához kapcsoljuk. Az „évszázad mérkőzése”-nek eredménye (6:3) még hetven év után is emlékeztet bennünket a szótagszámlálás szabályára: hat szótagig egybeírjuk (ill. hat szótag fölött kötőjelezzük) a legalább három szóból álló összetételeket!

Irodalom

- AkH.12 = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Antalné Szabó Ágnes 2008. A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. *Anyanyelv-pedagógia* 1. évf. 3–4. sz. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109> (2023. 12. 22.)
- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–263.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2000. *Lehetséges nyelvi szabványok. A–Z*, Budapest.
- Balázs Géza 2008. Hatalom és helyesírás. In: Bozsik Gabriella (szerk.): *Két évtized a helyesírásért*. EKF Líceum Kiadó. Eger. 15–27.
- Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás 2023. Memóriamankók a helyesírás tanításában. In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Török Tamás – Baka L. Patrik (szerk.): *A helyesírás-tanítás aktuális kérdései*. Selye János Egyetem. Komárom. 23–42.
- Minya Károly 2006. A 6–3-as szabály, avagy a magyar–angol focimeccs emléke kísért? *Édes Anyanyelvünk* 28. évf. 3. sz. 1. és 8.
- Minya Károly 2019. Internetes támogatás a helyesírásban. 11 év – 20 123 kérdés és válasz. In: Bozsik Gabriella – Ludányi Zsófia (szerk.): *Szabályzat, oktatás, gyakorlat: helyesírásról sokszínűen. A 2015-ös és a 2017-es Nagy J. Béla helyesírási verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok*. Líceum Kiadó. Eger. 247–254.

BOROS ÖRS

KISSZÁNTÓ TÖRTÉNETE

Lakhelyem, szeretett falvam, ahol élek: Kisszántó. Kicsinyke falu, alig több, mint 500 lakó, törzsgyökeres kisszántaiak, valamint beköltözöttek alkotják a falu népességét. Bihar megyében található, Nagyváradtól észak-nyugatra fekszik, Bors községben. (A község Romániában nem a magyarországi terminológia szerint értendő, egy községhez több település tartozik. A szerk.)

Kisszántó történetének kezdete egybeesik a honfoglaló magyarok letelepedésével. A bihari tájak birtokbavétele a 10. század elején kezdődött. Az itt élők egy bizonyos ideig csak legeltetésre használták a területet, mivel kiváló volt az állatok számára, majd az ősz folyamán visszatértek eredeti lakóhelyeikre. Később a kedvező körülmények miatt végleg letelepedtek és birtokba vették a gazdátlan területeket. Kisszántó neve arra utal, hogy már keletkezésekor áttértek a földművelő életmódra. A lakosság számának gyarapodásával a későbbiekben szükségessé vált az erdők irtása, a mocsarak lecsapolása, majd legelőknak és szántóknak való felhasználása. A réteket, hátságokat, szigeteket a lakosság szaporulatának megfelelően lassanként feltörték, megművelték. Erre utal Kisszántó és Nagyszántó neve is. Kisszántó régebbi nevei: 1291–1294 között Ördögszántó, 1304-ben Zamtou, 1398-ban Wrduzantho, 1489-ben Kisszantho, 1808-ban Szántó, 1851-ben Kis-Szántó, 1913-ban Kisszántó. A középkori oklevelekben találunk utalást Kis- és Nagyszántóra, ezek inkább az itt meglévő erdőkre és a folyóban található szigetre utalnak. 1459-ben készült oklevélben Kerektha silva (Kerekto erdő), egy 1461-es iratban pedig Kereythew insula szerepel. Előbbi az erdőkre, utóbbi pedig az folyóban elhelyezkedő szigetre utal. Később a mocsarak lecsapolásával és az erdők kiirtásával már a földművelés jelentette a biztos megélhetést az itt lakó emberek számára.

Kisszántó a 16. századtól

Kisszántó lakosai valószínűleg nem voltak résztvevői a parasztháborúnak. A kis létszámú településen az állattenyésztéssel és a földműveléssel foglalkozók nem hagyhatták magukra családjaikat. Nem sokkal a parasztháború vége után, 1514. december 2-án a Váradai Káptalan az alábbi igazolást adta ki:

„A Váradai Káptalan bizonyítja, hogy a szántói Kecsety Tamás özvegye, Éva asszony a Bihar megyei Molnos Szántó és Kisszántó possessióban lévő esetleges minden jogát átengedi Ártándi Pálnak és édestestvérének, Balázsnak, miután neki elhalt férjének a nevezett birtokban lévő részei után az öt megillető nászajándékot illetően 200 magyar forint kifizetésével eleget tettek.”

Mohács következményeit a szántaiak is el kellett viseljék, az ők életük is törvényesen megváltozott Mohács után, mivel elfogadták a Werbőczy István híres törvénytárát, a Hármaskönyvet, amelyben úgy bátyázta körül a nemesi jogokat, mintha ezeknek akár a legkisebb sérelme volna az ország legnagyobb veszedelme.

Lányi József és Kis-Szántó település között 1795-ben készült szerződés a következőket tartalmazza: A kocsmá leírása, amiben található szoba, konyha, kamra. A kocsmát az elhanyagolt szóval jellemzik. Az uradalmi ház, amiben van 6 szoba, konyha, cselédszoba, pince, lóistálló, csűr, kocsiszín, káposztáskert. Jobbágyakat és az állataikat írja le, a terméseket: ló, ökör, tehén, méh, búza, rozs, zab, kukorica. A lakosság református. Szolgáltatásaik: census (összeírás) és kulinaria (konyhaművészet), kézi és ígásrobot. A bevételekről ír még: „4 cub.2 föld után 18 nap ígásrobot, 2 cub. föld után 18 nap gyalogrobot” stb.

Kisszántó: Első katonai felmérés (1782–1785)

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc

A forradalom és szabadságharc idején kevés közvetlen utalás volt Kisszántóra. Hegyesi Márton Bihar vármegye 1848–49-ben című könyve a vármegye eseményeit írja le, amely átfogó műve történelmünknek.

Kiemelek néhány eseményt, melyek jelentősek Kisszántó történetére nézve: 1848. november 4-én Bihar vármegye és a nagyváradi zászlóalj egy része a Nagybecskerekéből küldött jelentésében beszámol a zászlóalj eredményeiről, változásairól, kudarcairól és sikereiről. Azt is leírják, hogy többen epemirigyben hunytak el, később ezen sze-

Nagy István síremléke

mélyeknek elküldik a halotti bizonyítványukat is. Kisszántóról Domján Gergely egy ilyen elhunyt személy, aki az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc áldozatává vált.

Hegyesi Márton külön kitér az egyházi személyiségek dicséretére, akik „hazafisan viselték magukat e nehéz korszakban”. Többek között megemlíti Nagy Istvánt, a bihari református egyházmege esperesét és kisszántói lelkészt, aki mint zászlótartó, maga is elment az erdélyi táborba, és amikor hazatért, a hozzá tartozó egyházakat nemcsak meglátogatta, hanem minden gyülekezetben egy-egy napot töltött, felvilágosító beszédek tartott az akkori körülményekről és a hallgatóságot lelkesítette és cselekvésre buzdította.

A sírkő felirata: „Nagy István nagyváradi ref. egyháznak két évtizeden át buzgó lelkésze s a biharvidéki ref. egyházmege kiérdemült esperese. Szül. 1807. okt. 24. Megh. 1883. jun. 12. Lelkipásztorságának 19.-ik Munkás életének 76-ik évében.”

A talapzat felirata: „A kiváló lelkésznek és a haza szabadságharcában való részvételért elébb halálra ítélt, majd két esztendőre várfogság után kegyelmet nyert honfinak hívei és tisztelőinek szeretete s hálás kegyelete emelte az 1891.-ik évben.”

Jelenleg a sírkő az Olaszi református templom kertjében található.

A fenti képeken láthatóak báró Königsarter Herman által megvett kastély. A képek feltehetőleg 1895–1900 között készültek. A kastélyt a tulajdonos nagy kényelemmel

és kiváló ízléssel, vízvezetékkel és villamos világítással ellátva, rendeztette be, az első képen a kastély előnézete látható, utóbbin pedig a játéktér, biliárdszoba. A kastély nagyjából a falu közepén helyezkedett el, ma már a területet kertként használják.

Kiszántó: Második katonai felmérés (1806–1869)

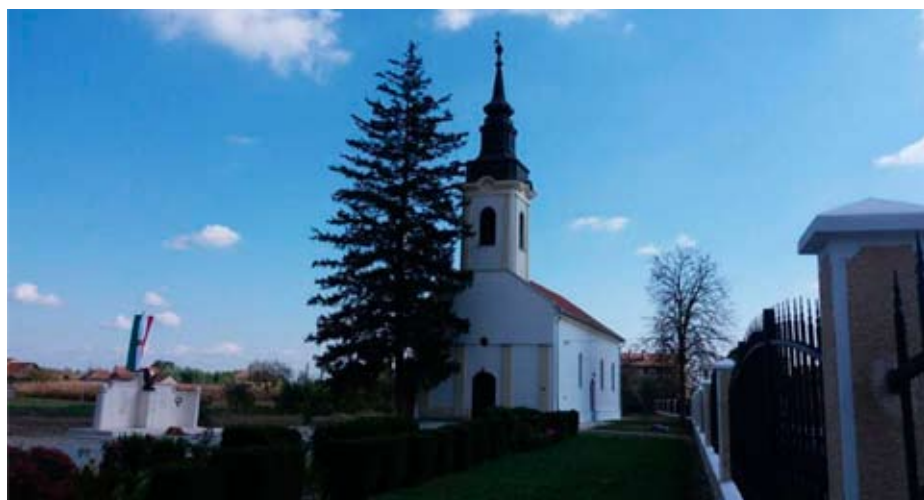
Kiszántó a 20. századtól napjainkig

Kiszántó lakossága 1900-ben 685 fő.

Kiszántó címere, 1910

A kiszántai református templom 1790-ben épült, amely a kétezres években fel lett újítva.

A templom napjainkban

A templom előtt látható egy emlékmű, melyen az első és a második világháborúban elesett kisszántai férfiak neve olvasható. Az emlékmű része a magyarokat jelképező turulmadár is, valamint a magyar zászló.

Kisszántón a kommunista időszak alatt az élet hasonló volt, mint más településeken is. Szövetkezet, azaz kollektíva működött, a legtöbb család a mezőgazdaságból élt meg, és tartották fenn családjaikat. Iskola működött, ami mára a borsi iskola szakmúhelye lett, de napközitthonos óvoda üzemel és orvosi rendelő is van.

Kutatómunkám során fontosnak tartottam, hogy megismerjük a huszadik századi nehézségeket egy kisszántai szemszögéből is, aki a második világháborúba született bele 1944-ben, egy nagyon nehéz, kihívásokkal teli időszakba, ami az élete során kísérte őt, de mégis csillogó szemekkel és mosollyal az arcán mesélt mindezekről. Dolgos, szorgalmas, fürge, feszes testtartású szépkorú nő, aki megjárta az élet göröngyös útjait is, mégis szeretettel regéli történeteit, mindenkihez van egy-egy kedves szava.

Kérdéseim között volt a második világháborúról fennmaradt emlékek a szülei által, az '56-os forradalom, a '89-es rendszerváltás, a gyermekora.

Édesapja a világháború után Temesvárról Szántóig gyalog jött, ami hetekig tartott mivel hosszú volt a megtett út. Biharnál a román katonák –elmondása szerint- mindent elloptak tőlük, csak „300 pengő maradt meg lyukas kalapjában” és abból vásároltak három mázsa búzát, így már nemcsak kukoricadarát ehettek, hanem kenyeret is süthettek. Olyan nehéz idő volt a világháború után, hogy még cukrot sem tudtak beszerezni, ami napjainkban nehézkesen elképzelhető.

A kollektivizálás (az '50-es évek elején) következtében mindenüket elvették, amiket a második világháború után nehézkesen birtokoltak. Mire kezdett fellendülni

az életminőség, újra semmissékké váltak. A jószágokat, földjeiket, szekereiket, mindent, amit beszereztek, elvették tőlük.

Az 1956-os forradalmat „nem érzékelték”, de tudtak róla a Fáklya, Előre című folyóiratokból és a rádióból. Nem volt pénz, így csak terményben tudtak fizetni. A szülei nehezen tudtak értékesíteni a nagyváradai piacon, de amikor mégis, olyankor kekszet kaptak, ami nagyon ritka volt.

Kérdeztem, hogyan élte meg ezeket ez időket, mint gyermek. Elmesélte, hogy járt óvodába, de az nem igazi óvoda volt. Egy elhanyagolt kis épületben voltak, a szülők voltak felváltva az úgynevezett óvónők, mivel nem volt szakképzett óvónő a térségben. „Kis kócoson, mocskoson” jártak az óvodába, ahol sem játék, „egész nap a téglát súroltuk”, de ágy sem volt. A földön aludtak és pokróccal voltak betakarva. Olyan csekély körülmények között éltek akkoriban, hogy sem dadát, sem óvónőt nem tudtak volna fenntartani –ha épp lett volna-. Az óvodában volt egy kis spór, amin főztek nekik, legtöbbször tojásleves és pirított gríz volt az ebéd, mivel az alapanyagokat is a gyermekek szülei állták, valamint a tüzelőt is.

Iskolába járt, ahol elvégezte az 1–4. osztályt. Az ennivalót és a tűzifát itt is a szülők kellett biztosítsák, ezek volt az iskolába járás feltételei. Összevont osztályba járt, ahol 45 kisdíák tanult. Úgy emlékezett vissza, hogy annak ellenére, amennyien voltak egy osztályban, nagy volt a fegyelem és nagyon szerették, tisztelték a tanító nénit, olyannyira, hogy amikor látták, hogy jön az utcán a tanító néni, akkor a szorzótáblát kezdték mondani. Éltnuló volt és tanárnő szeretett volna lenni. De nem lehetett. Nem lehetett tanár, mivel nem tudott tovább tanulni a sanyarú körülmények okán. A 4. osztály befejezése után Borson folytathatta volna tanulmányait, de itt internátust kellett fizetni. Az internátust csak egyik testvérének tudták biztosítani, neki már sajnos nem. Így már a negyedik osztály befejezésével a szüleivel együtt dolgozott. Elmondása szerint később, a '60-as években be tudta fejezni az nyolc osztályt esti tagozaton.

A rendszerváltás után, mindenki visszakapta azt, vagy annak az árát, amit a kollektivizálás idején elvették tőlük. A földek, földművelés terén társulások jöttek létre.

Végezetül megemlítem Kisszántó hajdani költőjét, Szűcs Elemért (versei 1949–1957 között születtek), akitől szerelmes, istenes, hazafias versek, szabadság- és édesanya-versek maradtak fenn.

Bizzatok...

Bizzatok mert eljön egyszer
 Az a boldog kikelet.
 Amikor majd minden ember,
 Szabad és boldog lehet.
 De most még a szivetekben
 Zord és rideg tél honol

Szemetekből este, reggel
De sok bánat könny omol.

Mostan még a szivetekben
Vérző sebek sajognak.
Arcotokra barázdákat
Siró könnyek szántanak.
De majd egyszer kezetekről
Lehullnak a rabláncok,
S épetetek magatoknak
Egy boldog, s szebb világot.

Szűcs Elemér, Kisszántó, 1950. február 20.

Irodalom

Arcanum <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2426202.0467425827%2C5963244.316296563%2C2439091.24063717%2C5967543.899137603>

Borovszky Samu: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-kozsegei-irta-vende-aladar-4D3B/kis-szanto-4F59/>

Fortepan <https://fortepan.hu/hu/photos/?q=Kissz%C3%A1nt%C3%B3>

Kisszántó-i Szűcs Elemér versei 1949–1957. <https://szucelemer.blog.hu/>

Kupán Á. – Németi A.: Kisszántó és Nagyszántó párhuzamos története alapításuktól a 19. század végéig.

MEZEI (ENGELEN) RENÁTA

„KÁGYIASAN”. NAGYKÁGYA MINT A SZENTIMENTÁLIS ÖRÖKSÉG HELYSZÍNE

Nagykágya vagy csak egyszerűen Kágya. Mindig megdobbant a szívem gyermekkoromban, akárhányszor hallottam. Legtöbbször azt jelentette, hogy nemsokára vonatra szállunk, és hatórás vonatkozás után a földi paradicsomba lépünk, vagyis nagyszüleim otthonába. Gyermekkorom színhelye, mára már választott otthonom igen sok jelentéssel bír számomra. Legfőképp tízéves külföldi tartózkodásom alatt értékelődött fel még jobban számomra e hely. Bár az időt nem lehet megállítani, de úgy érzem, hogy érdemes. Régóta feladatomnak látom leírni, lejegyezni legalább néhány olyan beszélgetést a nagyszüleimmel, amiben a régmúlt időkről beszélnek. Többek között a fiatalságukról, munkálkodásukról, azon idők szellemét („zeitgeistjét”) szemléltetve. Minden alkalommal lenyűgöz a kifejezetten fejlett képességük a mesélésre, a humoros előadásra, és a hihetetlenül jó kifejezőképességük. Minden egyes beszélgetés, amiben én leginkább hallgatók, hiteles, teljes és elképesztő elbeszéléssé kerekedik általuk. A szóhasználat, a beszéd ritmusa, a szünetek, a tagolás és a felépítés, ami mindig spontán jön létre, akár humoros, vicces vagy nagyon komoly, szomorú témáról van szó, mind-mind hozzájárulnak a történeteik élvezhetőségéhez. Az, hogy a nagyszüleim életéből nem csak részleteket tudhatok meg, de ezeket ily módon élvezhetem, számomra felbecsülhetetlen érték. Remélem, hogy sikerül ebből az érzésből egy kicsit is átadni a következőkben.

Egy kis falurajz

Nagykágya Bihar megye északnyugati részén, Nagyváradtól 40 kilométerre északi irányban, Érmelléken található. Tulajdonképpen két település egybeforrása révén jött létre: Kóly és Kágya. Ez a két falurész máig megmaradt a temetők elnevezésében: a lenti és a kólyi temető. Azért lenti, mert az úgynevezett lenti és felső sor (a két főutca) között 70–80 m a szintkülönbség. Délen a „Kopasz-hegy farkánál”, Bihardiószeg irányába indulhatunk el, nyugaton Csokaly, északon Székelyhíd, és keleten „Szemiklós”, vagyis Hegyközszentmiklós, de akár Szentjobb felé is haladhatunk. Az ide letelepülőket (Árpád-kori település) bizonyára az Ér mocsárvilágának kínálata csábította: vadak, vizetek, halak, madarak. De a legelők, nádasok, közeli erdőségek, valamint a jó talajtani adottságok is biztos közrejátszottak. A talaj ugyanis lehetőséget biztosított gabona-, szőlő-, gyümölcsstermeléshez. Ugyanakkor azóta a forgalmi fekvése is jó, hisz egy európai út szeli át, mely Nagyváradot Szatmárnémetivel köti össze, de még vonatállomása is van. A körülbelül 1000 fős faluban 4 kisbolt működik, ezek egyben kocsmaként is üzemelnek. Nyáron a falubeli dinnyetermesztő család a „butik” előtt árulja lédús gyümölcseit. Meg is lékelik, ha szeretné a vásárló, hiszen mindegyik mézédés. Nagykágyán óvodás kortól 12. osztályig lehet tanulni. Érettségizni is lehet, de sok érdekes szakot végezni is, akár duálisan. De még dolgozni is. Legnagyobb munkaadó a faluban a fogyatékkal élő személyeket befogadó otthon, ahol összesen 50 ember él. Rájuk vigyázunk, velük dolgozunk körülbelül 25-en. Ezek az emberek igen színes foltja a falunak, nélkülük biztosan csend és unalom lenne az utcákon. Ők lettek nagymértékben a falubeliek napszamosai, mivel egyre több roma lakos munkát vállal és felhagyott a napszámossággal. Lakóházaik és házukatja nagyon sokat változott az utóbbi tíz évben. A fejlődés igenis észlelhető és pozitív. Említésre méltó az egykori Pongrácz kastély kertjében lévő dendrológiai park, mely 1967 óta védelem alatt áll, hisz ritka fafajtákat találunk benne, mint például a kanadai juhar, vörösfenyő, virginiai borókafenyő, bükk, vörös tölgy, kőris. A falubeliek csak úgy említik ezt a parkot mint „az erdő”, mivel hosszú ideig gondozatlan, bokros, benőtt, vad állapotban volt. Jó pár éve kezdte ezt Pongrácz úr gondoztatni, így hát mára már könnyen át lehet sétálni rajta, padok várják a megpihenni vágyót. Tavasszal rettentő csábító hely, hisz a színpompás tavaszi vadvirágok csak úgy vetekednek a helyért a napon. Bárhová lép az ember, vigyáznia kell.

Ide előszeretettel jöttem gyermekkoromban nagyszüleimmel, hisz a tavaszi ibolyaszedés, a mai napig minden évben nagy élmény. Egy kis csokor illatos ibolya gyermekkorom egyik lelegevenebb emléke. Kisfiammal én ezt továbbvittem és minden tavasszal finom ibolyacukrot készítünk. Más illatok is csábítanak az erdőben: a medvehagyma, kágyiasan „fokhagymagaz” minden tavasszal igazi étvágygerjesztő szőnyeget képez a fák között. Kicsivel később pedig a medvehagyma fehér virága borítja csupa zöldből puha fehér csipkébe a tájat. Nyáron jóleső hűvöst biztosít a kis park, ősszel igazi színpompával vigasztal, és télen pedig ránk bízva, hogy megtaláljuk benne a szépet. Őszintén hóborított állapotában hamarabb rátalálunk, de sáros, bicikli- és szekérmomos,

lucskos állapotában is lelhetünk pár kincset: különböző gombákat a nagy fák kérgein, szédítő magasságú kopár fák tekintélyét, érdekes bogyós gyümölcsöt termő fákat, itt-ott egy madárkát, aki már a tavaszról csicsereg. De ha szerencsénk van, akár Vivivel és Verával is találkozhatunk, a falu talán utolsó két tehenével és jókedvű gazdájukkal. Költői képzelőerővel megáldva legelteti őket, mindig figyelmesen, jókedvűen.

Kágyi nagyszüleimet kérdezem: – Mit főztetek régen, jobb és rosszabb időkben?

Nagymama: Törtpaszulyt főztek, levibe reszelt tiszta levest, csipegetett tésztát. Nyáron káposztaleves, zöldpaszuly, tökleves, főzelékeket, salátaleveseket. Akkor csináltunk krumpris palacsintákat, gombócot másodiknak. Húsleveseket. De amikor nem volt ilyenmi, akkor hagymalevest is főztünk, kömínymaglevest, pulickát. Nem vót tej, akkor megttük hagymás paprikás zsírral meg hordós káposztával. Ilyeneket főztünk fiam, szegény világ volt, nem olyan mint most. Meggyúrtam a tojással a lisztet, elnyútottam, elvágтам laskának káposztával, vagy grízt pirítottunk rá vagy krumprit díszoltunk rá. Nokedlit csináltunk, csirkehússal, ha a székbe kaptunk egy kis húst, egy kis marhahúst. [...] Ha jutott rávaló. Bizon nekünk nem vót rávaló. Nagyon nehezen tudtuk ezt a kis kunyhót összehozni, oszt nem a hasunkra kötöttünk, hanem mindig, hogy valamire haladjunk.

– Emlékszem, hogy volt sok szőlő még a kertben, hogy munkáltátok meg?

Nagy tata: Tavasszal a legeslegelső a vót, hogy a szőlőt kinyitottuk. El vót fedve a szőlőnek a sorja ilyen órmóra. Azt tavasszal lehúztuk, úgy kétfele, kikerestük a tőke tövit szípen körbe, oszt azután meg megmetszettük. Metszés után kiszedtük belőle a venyigét, bekötöttük, a rúdat lekötöttük a drótho, oszt akkor amíg nem kezdett hajkorászni, addig nem csináltunk vele semmit. Aztán jött a másik fázis, akkor be kellett vágni. Abból az órmóból ami itt vót, felit ide kellett húzni, a másik felit meg itt megkapálni, oszt így megint idehúzni belőle. A vót a bevágás. Akkor a nyáron ötször, hatszor megkapálni, szípen sorba. Aztán kötöttük, mikor a szőlő elvirárgzott akkor meg kellett kacsolni, bepermetezni. Ha egy százalíkosra csináltad, 100 liter vízhez egy kiló gálic. Minden nyolc napba az ótás szőlőt. Utána már két százalékost. A gálichó annyi mész kellett, hogy megmutassa magát: mikor rácseppentettünk a körmünkre, oszt ott megállot, akkor az jó vót.

– Jó sokat kellett vele foglalkozni...

Nagy tata: Bizony, gyermekem, abba az ötvenes évekbe ilyen vót a metód. Én gyermek vótam, metszeni is a kollektívába, jaj de rengeteget metszettem. Meg rígen nem úgy vót mint most a tengeri. Elvessük a tengerit, áh, kikótt a tengeri olyan 10 centi hosszú, beszórom jervicsiddel, aztán Isten éltesse. Akkor nem vót jervicsid, a tengeri két három levelibe vót, akinek vót mán ekekapája meghúzatta vagy tehénnel vagy lúval a közit. Akkor csak a sorját kellett kapálni. De akinek nem vót, az az összes

közit kellett kapálja. Másodjára mire mentünk, már akkor nagyocskább vót a tengeri, a gazt kivertük a közibül meg egy kis földet löktünk a tövire, meg kellett tőteni. Hogy a vihar ne tudja eldőteni a tengerit. De azt a tengerit lehetett vetni ötször is, nem úgy mint most... A búza aratás megin megin úgy törtint, hogy ott kaszával vágtuk akkor a búzat, oszt raktuk keresztbe.

Nagymama: Mink meg mentünk, az asszonyok sarlóval, oszt szedtük így öltre, raktuk le kivibe, két öllel kellett tenni. Jött egy másik ember, az meg kötötte. Mikor mentünk visszafele, mert csak egyfele kaszáltak, akkor horduk összefele és összekereszteltük.

Nagy tata: Nígyszer nígy, meg egy alól, meg egy a teteibe. Annyi, tizennyolc kive ment egy keresztbe.

– A kenderről akarlak kérdezni. Vetettétek?

Nagy tata: Elvetni, mint a búzát. Elegyengettük a göringyet rajta. Oszt mikor vót ilyen nagy, sarlóval levágni. Akkor raktuk le csomóba, keresztbe, kasba. Mikor megszáradt, akkor mentünk, vettük felfele onnen markonkínt, oszt egész nap verni a földhő, hogy a levél menjik le rúlla. Mikor volt egy kive, bekötöted, azt a sarlangókat levágtad rúlla osztán vittük a gyárba.

Nagymama: Mi is vetettünk a kerthelysígbe, oszt eláztattuk ide le a kerek rítbe, mentünk mosni, hány nadály belénk ragadt. Tíz nap Kellett a vízbe hagyni. Csapkodtuk, súroltuk, oszt akkor gyönyörűen az a ződ lement és hófehér vót. Tata hordta, dédi nagyapád, Tőtós tata, álogatták, így ni. Száradni. Hazahoztuk, a kendertörön egész nap ráztuk. Ami kijött belőle pozdorja, avval tüzeltünk meg a kemencét fütöttem. Volt egy, úgy mondták gereben annak, azon meg, felgugzsoltuk, összetekertük, egy kis cérnájával megkötöttük. Anyám szegíny jött és egész nap dolgozott azon: a csepűjit külön, a kenderjit megint. Oszt aztat fontam én meg mama, orsóval, kézzel. Volt motóla. Akkor mikor volt száz, egy pászma, de három szálat számoltunk egynek. A vót egy pászma. Akkor raktuk dézsába, főztük sorba, megcsömtük. Oszt akkor főztük az akácfának a hamuját. Állandó, ami lecsorgott, mindig raktuk vissza. Szapultuk. Mi fontuk meg szűttük a zsákot belőle, abroszt, mindent, ami most nektek van is. Kerekes rokkán évekig fontam. Anyám haragudott érte, mert annak olyan fodros fonala volt, úgy összeguzorgózott.

– Milyen tanácsot adnátok a mostani fiataloknak?

Nagymama: Hát én a mostani fiataloknak nem tudnék tanácsot adni, egy. Most internet, most telefon, most video, tévé. Nekünk nem vót. Leültünk este kártyázni, beszélgetni, malmozni vagy vót a dominó. A mai fiataloknak álom az íletek, a miénkhe képest. Ennyit tudok mondani. Tanulhatnak amit akarnak, mert igazán mindenféle segítséget megkapnak. Én úgy mentem el, hogy a három testvérem bezártam, nagykabátba, me-

zítláb, eddig író hóba. Csakhogy adja ide a tanító néni a leckét, hogy itthun tudjam megcsinálni. Én úgy jártam iskolába.

Nagy tata: Én meg sehogy, mert nem tudtam. Nem mehettem. Akkor nem vót telefon, hogy nyúlok a zsebbe. Kinn a szemiklósi hegygyepünél, ott vótunk kinn. [Ez jó 3-4 km gyalogútnak felel meg. A szerző megjegyzése] Jött az elnök szekérrel: Jóska, azonnal fogj be a szekérbe, mer van két asszony, be kell vinni Székelyhídra a szüldőbe. Mentem, szekérderekába löktem hamar egy jó öl szalmát, beültettem a szekérbe a két asszonyt, egyiket erre háttal, másikat arra, egyik víkonyabban kornyikált, másik vastagabban. Két lány vót. Ilon meg Julis lett. Én vótam a mentő.

Hangfelvétel után leírt szöveg, 2023 januárjában. A kiejtés, a személyiség és nonverbális kommunikáció itt sajnos nem jön át. A kiejtést próbáltam írásban jelezni. A szerző magyarázata.]

Epilógus

Mielőtt az a vad ötletem támadt, hogy ideköltözzek családommal, amikor Nagykágyára gondoltam, legfőképp az erdő (Pongrácz-park), a nagyszüleim utcája, a temető (a lenti), a körties (nagy tatám legelő menti szántó földje), a butik, a református templom, ahová egyszer még imahétre is jártam, és persze a nagyszüleim jutottak eszembe, a kert vége, ahonnan a dióst látni, ahogy körülöleli a tájat, mint egy védőkar. Most már én is itt lakom, ahová a gyermekkori emlékek húztak. Az én házamat és kertem tetejét is körülöleli a diós, és látom a kertből a két ferde vörösfenyőt az erdőből, amelyek ugyanolyan nagyok és ferdek voltak dédnagytatám gyermekkorában is. Bár este az új 4G antenna piros fénye szűrődik át köztük. Nagyszüleim utcája már az én utcám is. Viszem tovább az örökséget a szívemben, amit eddig kaptam. Akkor is ha nem mindig ezen a helyen fogok lakni. Akkor is ha nagyszülők nélkül sivár puszta lesz a diós, a kert vége és az utca. Viszont tele lesz új élményekkel, a gyermekem gyermekkori emlékeivel, a saját családunk pillanataival, amelyek vigasztalják majd a szőke kislány emlékét, aki az erdő szélén ibolyát szed szeretett nagyszüleivel.

Irodalom

Erdei Ferenc szerk. 2006. *Nagykágya történeti monográfiája*. Europrint, Nagyvárad.

KÉRI VIVIEN

SZALACS, AZ EZER PINCE FALUJA

Szalacs a szülőfalum, itt nőttem fel, ide kötődik gyermekkorom minden jelentős pillanata, melyekre mindig mosolyogva és büszkén emlékszem vissza. Szerencsémből adódóan ismerhetem nagymamámat, aki napjainkban is tanulságos történeteket, valamint történelmi jelentőségű eseményeket mesél el. Az ő hatására kezdett el foglalkoztatni komolyabban faluközösségünk története. Interjúalanyom tanítóm és édesanyám egy személyben, aki a természet és ember közötti harmóniát egy új megvilágításba helyezi. Tőle tanultam új megközelítésből szemlélni faluközösségünk esztétikai tárházát. Gyermekkoromban nem értéként, sokkal inkább játszótérként tekintettem a településre, melynek minden pontját élvezettel fedeztem fel, abban a reményben, hogy kincseket találok. Valójában megtaláltam, ott volt végig előttem.

A Duna-deltához hasonlították

Gépkocsival az Érmihályfalvát Margittával összekötő 191F jelzésű műútról lehet megközelíteni, az Ottományból kivezető 10-es számú községi aszfaltúton. A Szilágyságból eredő Ér patak baloldali teraszán épült; meghatározó szerepe volt e földrajzi tényezőnek a település életében. A kialakított teknőszerű völgy, amelyet a Szerkes erdőtől eredő Ér patak foglal el, a többi kisebb patakkal együtt mintegy százezer katasztrális hold földet tett mocsárrá. A természeti és földrajzi viszonyok nagy hatással voltak az itt letelepedő emberek életére, a kezdetektől egészen napjainkig. Az Ér mocsárvilága különösen gazdag növény- és állatvilággal rendelkezett. A lecsapolás előtt sokan a Duna-deltához hasonlították. Az 1967-es lecsapolás tönkretette ezt a „vízi paradicsomot”, melyet a mai fiatalok csak leírásokból, növénygyűjteményekből és idősebb emberek

Szalacs község címere

elbeszéléseiből ismerhetnek. Reméljük, még egyszer az érmelléki mocsárvilág, vagy annak egy része, akár rezervátum formájában látható lesz. Újra éli nagymamám és mi is megismerhetjük azt a varázslatos tájat, amelyet Rácz Imre, szalacsi születésű költő 1919-ben megírt, s gyönyörű tájleíró versében elénekelt:

„Nádas szélén tisztás s a vér-vizben uszva / Vadkacsák csapatja a koncertjét
huzza, / Éles hápogással vén gácsér vezérel, / Fent libák repülnek gágogó ze-
nével”

A házunk végében régen nádas terület volt. Mindennap valami újat mutatott ez a hely, egy állatok számára biztonságot nyújtó térség volt. Nagy nyüzsgés fogadott mindennap, kagylókat és vízcicsigákat gyűjtöttem. A terület az Ér patak mellett volt fellelhető, a mocsárvilág maradványa. Sajnos nyolc éve már, hogy csak termőföldként használjuk.

A magyar királyság idejében: sólerakodóhely

A csiszolt kőkorszakban a területet benépesítő vadászó – halászó – gyűjtögető életmódot folytató nép számára, megfelelőnek bizonyult ez a hely. Szalacs legrégebbi leletei is ebből a korból származnak, bár még elég szegényesek. A bronzkori népcsoport ottományi kultúra néven került be a történelembe. Szalacs középkori magyar királyságban elfoglalt helyzetéről, történelméről korabeli egyházi és világi oklevelek, feljegyzések, összeírások, bírósági pereskedések iratai szolgáltatnak adatokat. A település a középkorban az észak-erdélyi sókereskedelem egyik csomópontja volt. Királyi sólerakat működött Szalacson; szerepe az erdélyi sóbányákból érkező só elraktározása, majd elosztása volt. A szalacsi sólerakat forgalmának csökkenése hozzájárult a település fokozatos hanyatlásához. 1397-ben még működött, de már nem lehetett olyan szerepe az országos sókereskedelemben, mint az Árpád-kor utolsó harmadában. 1407-ben Luxemburgi Zsigmond Szalacsot a váradi káptalannak adományozta; a sólerakat megszűnt.

Néprajzi, népnyelvi jellegzetességek

Burga: Szalacs helyén valamikor vár volt; ezt ásatások is igazolják. A vár alatt elterülő falurészt ma is Burgának hívják. A név a német Burg (vár) szóból származik.

Templomhely: Régen a falu két részből állt, s mindegyiknek külön temploma volt. Az egyiknek a helyén 1798-ban épült a mai református templom. A másik templom, amelyet Szent György tiszteletére emeltek, a mai Szent György utcán, a hajdani Várhegy oldalán állt; innen származik az utca neve is. Helyét, amely egy magánház udvarán van, ma is Templomhelynek nevezik.

Bécs és Szállásdomb: A falu egyik utcája Bécs, neve abból az időből származik, amikor németeket telepítettek ide a 12–13. században. A szlovákok megtelepedési helyét, a mai Szállásdomb név határrész őrzi.

Csontás: A régészek csata nyomait kutatták; rengeteg csontot találtak. Akik ott ástak, azokat elnevezték csontásóknak, s a helyet is. A nép azonban szeret rövidíteni, ezért lett a csontásókból: Csontás.

Harangos-kút: Régen a Bankán volt egy templom. Amikor le akarták bontani, a harang leszakadt és belesüllyedt a földbe. Ahová leesett egy kút keletkezett és azt a helyet ma is Harangos-kútnak nevezik. (Nagymamám szerint ez a Harangos-kút hét-évente megszólal. Pontos idejét nem tudták megállapítani, viszont aki belenézett ebbe

a kútba, vagy bármit próbált vele csinálni, azt addig üldözte a balszerencse, míg meg nem halt.)

Hiedelmek

„Mikor a falu felé nehéz idő közeledett, ki kellett dobni egy baltát az udvar közepére, ez elúzi a vihart s nem okoz károkat.”

„A kis dió - a négylevelű lóhere – az öt szíromvirágú orgonavirág – az akasztott ember kötéléből egy darab szerencsét hoz.”

„Evés közben nem szabad tanulni, illetve olvasni, mert megeszi az ember az eszét.”

„Aki a temetőben talált koponyadarabot ruhába varrta, annak szerencsét hozott.”

„A tükröket le kell takarni, a képeket pedig fálnak fordítani, ha halott van a háznál, mert máskülönben megszorodnak.”

Műemlékek

A teraszos építkezési mód egyik utolsó emléke Szalacson a 19 század közepén épített zsellérház, melynek egyik fele félig földbe süllyesztett. A hely jellegzetessége, hogy a völgyben háromszintű terasz-rendszert alakítottak ki, minden teraszon volt pince- és házsor egyaránt. Az épület, amelyikből a tájházat kialakították, hasonlóságot mutat az érmelléki szőlőspajtákkal. Található benne nyitott kéményű padláskemence, festett ágy, ácsolt asztal, festett falitéka, hárságy, gyékénykanapé és különböző funkciójú gyékényszékek. Minden évben meglátogattuk a Balaskó Nándor általános iskola tanárai jóvoltából.

Négylyukú kőhíd

A község északi határában álló négylyukú kőhíd legszebb és legismertebb műemlékünk, mely alatt valamikor az Ér vize folyt. Az elnevezés kicsit megtévesztő, ugyanis a híd téglából készült. A híd megépítésében az egyház fontos szerepet játszott, mivel 14 ezer téglát adott hozzájárulásként. 1840-ben már állt a híd, s tekinthetjük közlekedéstörténeti műemléknek, mert egyedi darab a vidéken; Bihar megye egyik legrégebbi közúti építménye. Évtizedekre elvesztette funkcionalitását, víz már nem folyt alatta, viszont nemrég hidat renoválták. 2001 tavaszán a hidat műemlékké nyilvánították, ezt hirdeti a nyugati oldalán elhelyezett tábla is. Több alkalommal felvetődött az Ér visszaállításának kérdése. A polgármesteri hivatal megvalósította egy régi álmunkat, a híd körül medret ásott, és most újra vízben áll a híd.

Az ezer pince

Nincsenek ugyan műemlékké nyilvánítva, de említést érdemelnek a szalacsi borospincék. A szőlőtermő vidékeken a legrégebb időktől fogva jellegzetes a pincesor; létrejöttükben nem csak a mulatás volt meghatározó, hanem az a régi bölcsességből fakadó felismerés hogy, „az ősszel leszűrt termés a tiszta, jó levegőjű, egyenlő hőmérsékletű pincékben érik be igazán”. Napjainkban Szalacson a pincék száma megközelíti az ezret, ezért Szalacsot az ezer pince falujának is nevezik. Igazi turistalátványossággá váltak. Templomozás után a férfiak ide vonultak; a beszélgetés, csendes iszogatás kora estig is eltartott, ha úgy akadt, estefelé nótáztak is. Nőként nem volt elterjedt akkoriban, azonban napjainkban szívesen látogatjuk meg hétvégente, mert a legjobb történetek mindig ott születnek. Talán a társaság, a biztosságot sugárzó hely vagy a bor hatására élhettük meg együtt szomorúságunkat, boldogságunkat és mindenekelőtt fiatalságunkat. Más műemlékekkel ellentétben a pincéket nem kell félteni az enyészettől. Gazdáik gondoskodnak arról, hogy még sokáig fennmaradjanak. Egy becsületes szalacsi gazdának karbantartott pincéje kell legyen, ahogy errefelé mondják „bora újat érjen!”. Boraink a “szalacsi rettenetes” nevet büszkén viselik.

Tiszteletre méltó műemlék a központban elhelyezkedő emléktábla; távoli családtagom neve is megtalálható rajta. A táblán azok nevét olvashatjuk, akik életüket vesztették a háborúban, és harcoltak a hazáért, a szebb és jobb jövőért.

Említésre méltó a falu központjában lévő négy ágazatú kút. A falu nagy része ezt a vizet fogyasztja, illetve más falvakból, akár városokból mai napig járnak ide. 2014-ben egy új műemlékparkot építettek a központba, amibe beleépült a „négycsövű” kút.

Betekintés a közösségbe

Ottomány és Szalacs együtt alkotja községünket, de különálló falvakként veszünk részt eseményeken. Versengés folyik a fiatalok körében, hiszen a kézilabda közösségünk egyik legnagyobb összetartó ereje. Az Érmelléken megrendezett kupa, számunkra minden évben döntő küzdelem. Azt gondolná külső megfigyelőként az ember, hogy a felnőttek nem vesznek részt ezekben a kicsinyes versengésekben, azonban őszintén megvallva, ez teljes mértékben cáfolandó. Az ellentétek mellett, szerelmi szálak alakulnak ki és barátságok kötődnek. Csodálatra méltó kontrasztot nyújt számunkra, hogy a végkifejletben mégis összetartunk és akár családként is tudunk működni. „A vér kötelez” szokták mondani; mai napig érzem a súlyát a nyereségeknek, hiszen túlnyomó többségben felülemelkedtünk tehetségünkkel; ha másként lenne, sem vallanám be. Érdekes szempont, hogy ez az elrejtett falu mennyit fejlődött az évek során, de a szomszéd fűje mindig zöldebb elvet mégis fenntartjuk. Egymás által újulunk meg, a versenyszellem a mi fegyverünk.

Adatközlő: Nagymamám: (Szakács) Kéri Erzsébet (1955) és (Potyka) Vas Ibolya (1943–2021)

Irodalom

György Irén: Szalacs. Kismonográfia: Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék-hely Bizottság.

Festmény: Molnár Zoltán, kép: Szánthó Krisztián.

LIPTÁK VIVIEN

KRASZNABÉLTEK ÉS A SVÁBOK TÖRTÉNETE

Egy csodás kicsiny falut képzeljenek el Szatmár megyében, messze a városi zajtól és nyüzsgéstől. Ha pontosan szeretnénk behatárolni, akkor megemlíthető, hogy Szatmárnémetitől déli irányban 35 km-re fekszik a Kraszna-folyó mellett. Amellett a folyó mellett, amely sárgára színeződik a sok agyagos hordaléktól, ha huzamosabb ideig sokat esik az eső. A falu a nevét egy érdekes történet által kapta, a helyiek mind azt állítják, hogy a történet valós alapokra épül.

László királyfi (később Szent László) ezen a vidéken vadászott, amikor megszemlázott és ivóvíz után érdeklődött az egyik pásztortól. A pásztor egy közeli kukoricásba ment, onnan előhozott egy tököt, melyet kettévágott, kivájta a belét és kis idő múlva vízzel tele hozta vissza. A királyfi megkóstolta és azt vallotta, hogy soha életében nem ivott még ilyen finom vizet. A helyiségnek ekkor még nem volt neve, ezért hosszas gondolkodás után elnevezte Tökbélnék. A Tökbélből lett a Béltök, majd a Bélték és végső formája a Krasznabélték lett. Innen származik a falu neve.

Nyáron a kilátás varázslatos, zöldellő dombok és fák, ameddig a szem ellát. Szébbnél szebb virágok díszítik a mezőket és a gyerekek örömteli nevetése, miközben a puszta közepén fociznak, mindent felülmúl. Szőlőültetvények, borospincék emelkednek ki a házak sokasága közül.

Itt éltek a nagyszüleim, nagymamám szülei. Itt töltöttem gyerekként szinte minden hétvégémet és nyaramat, még ha akaratom ellenére is tettem. Itt másztam fel a pince tetejére és figyeltem a családomat, ahogy szorgosan ide-oda cikáztak, mint a hangyák, miközben értelmetlen rajzokat készítettem. Itt ettem a legfinomabb szőlőt, majd később itt ittam a legfinomabb bort.

Mai napig ellátogatok oda, ha nyugalomra és csendre vágyom és sosem csalódom a látványban.

A svábok

Vonház István 1931-ben megírt A szatmármegyei német telepítés című könyvében kifejti, hogy a történeti Magyarország legnagyobb sváb nyelvterületét a Nagykároly és Szatmárnémeti vidékén elterülő 31 német falu alkotta. Elméletileg lakóik legnagyobb részét

Károlyi Sándor telepítette le 1712-ben. A közvélemény sváboknak nevezi a történeti Magyarország területén lakó németeket. A magyar nagyurak rájöttek, hogy mekkora nyereség számukra a svábok által tisztességesen végzett munka, így maradásra bírták őket.

Viszont jogosan feltehető a kérdés, hogy miként is köthető a svábokhoz az én nagymamám, dédnagymamám, üknagymamám és miért pont ezt a témát választottam? Nagymamám kislánykoromban sokat mesélt saját gyermekkoráról, jó és rossz pillanatairól. Most is magam előtt látom a jelenetet, amikor kint ülünk a kertben, a hatalmas almafa védelmez minket a nap sugaraitól, amelyet még dédnagyapám ültetett ötvenhét évvel ezelőtt, nagymamám pedig sóhajok közepette meséli múltját. Őszülő haját kicsit meglebegteti a szél, de nem bánja, hisz forró, izzasztó nap volt. Keze az ölében fekszik és csak mesél, mondja és mondja, mintha tengernyi időnk lenne.

Mesél az anyjáról, az én dédnagymamámról, aki svábként látta meg a napvilágot 1922 augusztus 21-én. Szegény családban nevelkedett, 1942-ben férjhez ment, majd négy gyermekük született. Modora nem éppen szívélyes, elragadó, inkább szigorú, érzelmeit nem igazán kimutató személyiség. A sváb szokások és hagyományok apró részleteit tartotta csak fontosnak és érdemlegesnek, akárcsak az édesanyja, az üknagymamám.

Ő aztán igazi svábként élte az életét, németül énekelt, néha beszélt és határozott véleménye volt egy hagyományokat őrző családi életről. Gasztronómiában jártas személyisége csakúgy vonzotta az éhes szájakat az étkezősztalhoz. A falu népe vallásos életvitelt folytatott, ez alól üknagymamám sem volt kivétel, aki hűen járt templomba és hittel hallgatta a német miséket. Lánya, az én dédnagymamám, már kevésbé tartotta fontosnak, hogy a már jól ismert hagyományokat utódainak továbbadja. Így nagymamám új nézetekkel és teljesen más felfogással nevelte gyermekeit. A következő pár oldalban fel szeretném eleveníteni a régi sváb hagyományokat és kis részletét bemutatni annak, őseim miként nevelkedtek és éltek.

Húsvét

Húsvét vasárnap a béltekiek kora reggel díszes, fonott kosarakba pakolják az elfogyasztandó eledel egy részét. Ínycsiklandozóibbnál ínycsiklandozóbb ételek találhatóak ilyenkor a kosarakban: kalács, sonka, piros tojás, egy kis üvegben torma, bor és akár téztaféleségek is előfordulnak. A templom körül a cinteremben körbeérték a kosarak a pap áldására várva, s arra, hogy megszentelje azt az ételmezt, amit húsvét reggel minden család közösen elfogyasztott. Ez volt a legfinomabb reggeli negyvennapos böjt után.

A gazdaságban lévő állatokat is megkínálták egy kis szentelt kaláccsal. Valamikor a keresztények nagyon komolyan vették a papi intelmet, a böjtöt és tényleg negyven napig nem ettek húst. Így a kutya negyven napig csontot nem kapott. Aztán jöttek az ünnepek és volt csont elég. Húsvét utáni pénteken a hívők ismét nem fogyasztottak húst, s a kutya sem kapott aznap csontot. Ez volt az eb ijesztő péntek, mert a kutya azt hitte, hogy most megint negyven napig csontot nem lát.

Húsvét második napján vederrel is locsoltak egykor. Korán reggel az ágyból kivették a leányzót a kútra és ott több veder vizet zúdítottak rá. Veszélyes dolog volt, mert több halálos tüdőgyulladás származott belőle, amit annak idején nem lehetett gyógyítani. Ezen a napon indultak el a soros legények német nemzeti viseletben (zöld kalap, fehér ing, barna hózentrágeres térdig erő nadrág, fehér térdharisnya, fekete pántos félcipő), locsolással egybekötött tojás gyűjtésre.

Akkoriban híres locsoló versnek számított a következő pár sor:

Nem is régen azt beszéltek,
 Hogy nyakunkon van a húsvét.
 Hozzá húsvét másod napja,
 Itt az idő, locsolásra.
 Kerítettem kis üveget,
 Tettem bele rózsavizet,
 Elindultam locsolózni,
 Lányos házat felkeresni.
 Úgy latom, hogy lány van itten,
 Ezért merészen ide jöttem.
 És hogy el ne hervadjon,
 Szabad meglocsolni

Karácsony

Hagyománynak számított elmenni látogatóba a rokonokhoz, kántálni vagy otthon várni a kántálókat, csillagosokat, betlehemeseket. A falu utcái már délutántól tele voltak zsbongó gyerekekkel és boldog, ünneplő emberekkel. A kántálók csoportosan járták a falut és az ablak elé érkezve hangosan bekiabáltak: „Szabad-e kántálni?” Többnyire a családfő jött ki erre a kérésre és megengedte, hogy kántáljanak. A gyermekcsoport rázendített egy karácsonyi énekre: a „Mennyből az angyal”, „Ó gyönyörű szép titokzatos éj” már akkor a részét képezte a kántálás folyamatának. A gyerekeknek fehér tarisznya volt a vállán, amibe belerakták az ajándékokat. Általában éjfélig járták a falu utcait, aztán vagy hazatértek vagy a templom közösségéhez csatlakoztak. A csillagosok: általában két vagy három gyerek járta a helyiséget e karácsonyi tárggyal. Hetekkel az ünnepek előtt saját maguk készítették, csinosították tehetségük szerint. A csillag egy hatágú színes krepp papírral bevont betlehemi csillag utánzat volt. Olyan fél méteres átmérőjű, kerek, könnyű doboz szerűség, melynek belsejében kicsiben jelen volt a szent család a kis Jézussal. A gyerekek öltözete a szokványos utcai öltözet volt, ritkán öltöztek jelmezbe, ami az angyalokat vagy a pásztorokat utánozta. Ők is bekéredzkedtek a házakba, de volt, ahol elutasították őket. A betlehemesek: nagyobb fiúk csapatából állt, olykor felnőttek is beöltöztek. A betlehemet hetekkel Karácsony

előtt fabrikáltak, amely egy tornyos ládaszerű tárgy volt és a betlehemi istállót jelképezte. Benne volt a Szent család kicsi gipszfigurákból megalkotva, fából készült jászol a kis Jézusnak, juhok, tehenek, szamár vagy ló. Rászerelték két rúdra és így szállították háztól házig. Általában öt gyerek vett részt a betlehemes játékban pásztorokként beöltözve. Előadást tartottak a csodáról, amiben részük volt a juhok őrzése közben, az angyalról, aki hírt hozott Jézus születéséről, a csillagról, amely megjelent Betlehem felett keleten. Karácsonyi dalt énekeltek és körbejárták a betlehemet zörgő botokkal. Tudni kell, hogy az előadásért, amit bemutattak pénzt kértek. Egy-egy karácsonyeste százötven-kétszáz lejt is megkerestek. Ezt egyenlően elosztották és mindenki sokáig emlegette a betlehemezés sikeres lefolyását.

Szent Orbán pápa és a béltekiek

Különleges helyet foglal el a béltekiek szívében Orbán pápa, hiszen ő vigyáz a szőlőtermésre. A gazdák, munkások, szőlőkerülők mellett Orbán is felelős a megfelelő szőlőtermésért. Orbán napja nagyméretű ünnep minden év május 25-én, őt tekintik az utolsó fagyosszentnek, s ha minden rendben van, abban az esetben a szőlősgazdák mosolygósakká, közlékennyé válnak, továbbá a pincékben is nagyobb poharakkal kínálják a bort. Tiszteletére még kápolnát is emeltek 1927-ben, mely a szőlős dombok egyikén található. Ünnepnapján a béltekieknek rövidebb idő alatt kellett templomba menniük, ezen kívül onnan processzióval, énekszóval indultak tovább fel az Orbán kápolnához. Mindenki jelen volt ezen az ünnepségen, aki élt, ezen kívül mozgott Béteken. Ennél nagyobb ünnep már csupán a Kírbály volt. A táj csodásnak bizonyul a májusi időkben. Jellemzően kellemes tavaszi idő van, kizöldül a táj, továbbá vadvirágok övezik a néhol lankás, kápolnához felvezető utat. A szőlőkerülő már messziről észreveszi a menetet, továbbá meghúzza a kápolna piciny harangját, mely belezeng a madarak csicsergésébe. A kápolnában figyelemfelkeltő lehet Orbán pápa szobra, amely egy díszes alapzaton álló, festett, fából készült faragvány, kb. egy méter magas, valamint állandó lakója a kápolnának. Mivel a domb nehezen megközelíthető, valamint közelében egy árva lélek sem lakik, így kevesen látogatják. Egyik alkalommal azonban egy szomszéd falusi református, születésétől foga kelekótya ember kereste fel, de nem jó szándékkal. Belökte a rozoga kápolna ajtaját és ráförmedt Orbánra: „Na, gyere csak ide, te jómadár!” – mondta. „Miért fagyasztottad le a dobrai szőlőket te faszent? Mert mindjárt megnyúzlak!” Majd leemelte a szobrot az állványról, hóna alá csapta Orbánt és levitte a szőlőhegy aljába, de nem tett kárt a szoborban. A tövis kerítésen át behajtott a szépen növekvő búzatáblába, amelynek a fagy nem ártott. A szörnyűséget, miszerint eltűnt a szobor, a béltekiek csak később vették észre és minden kutatás a hiányzó műalkotás után hiábavalónak bizonyult.

Aratás előtt a milicista főnöknek fácán húsrá fáj a foga, s ott vadászatott a szőlőst övező tüske kerítés mentén. Egyszer csak észrevett a búzában valami színpompás mi-

csodát. Kibiztosította a fegyvert és feszülten figyelt a jelenségre, de az a balfácán nem akart felrepülni, pedig ő meg el is köhintette magát. Türelmetlenségében, amely nem illik a vadász etikettbe, odasétált ahhoz a különös valamihez, ami moccanni sem akart és ekkor vette észre, hogy az nem fácán, hanem a szobor a kápolnából. Orbán szobra visszakerült a helyére újra festve, ezúttal pedig a megjavított ajtóra új zár került, így békében magasztalhatták tovább Orbánt.

A szőlő

Mindenki által ismert, édes, a gyümölcs kereskedésben sok esetben fellelhető, fürtös, nedvdús, több színű, bogyós termés. Sokan azt is tudják, hogy ebből készül a bor, amely a későbbiekben a búzával, disznóval is találkozik az asztalon. Adott egy, ha lehet délre, esetleg délnyugatra tekintő domboldal, márpedig Krasznabélteken ilyen van, mert egy délre, ezen kívül nyugatra néző dombvonulat övezi a községet. Ez a domb a legutolsó, amely a Kraszna síksága előtt magasodik. Valamikor ehhez dörgölözött a folyó, ezen kívül még manapság is fellelhető a régi Kraszna-meder nyoma a faluban. Ezt az adottságot ki is használták a bentlakók, mert valamikor az egész dombhát első osztályúan megművelt szőlőskert volt. Nem termesztettek ki tudja milyen nemes fajta szőlőt, de az jó hozzáértéssel kitűnő zamatú, illatú, erős bort eredményezett. A hatvanas évek során legerjedtebb volt a Nova fajta, mely ellenálló volt a gomba, továbbá más fertőzésekkel szemben. Tömött zöldes, esetleg lazább sárga színű, érett fürtjei szimpla érintésre a szőlőszemek nagyméretű részét elhullatta, a szüretelők nagyméretű bosszúságára. Erős, sárgás, illatos, zamatos bora meg a legedzettebb borivót is földhöz ütötte, hosszas, fejfájós másnaposságot okozva. Ahány szőlős, annyi gazda, s annyi szín kombináció vonult fel a pincéktől a lakóházakig. Akadt még zöld színű muskotály, fekete otelló, fehér, továbbá fekete bélésű Izabella, a grünspitz (grispitz), a zöld bor alapanyaga.

A búza

Kiemelten fontos volt a búza a béltekiek mindennapi életében. Az ebből készült lisztből sütötték a taligakeréknyi finom, fehér kenyeret. Meg is szerezte a családjának szükséges évi búza mennyiséget minden családfő. Vagy úgy, hogy megtermelte, akár megvette, esetleg megdolgozott érté, aratást vállalt attól, akinek sok aratnivalója volt. Akkoriban nem árultak kenyeret a boltban, ha árultak is volna, azt senki sem vette volna meg. Mindenki a saját, arca verítékével szerzett kenyeret ette, amit maga is készített fáradalmas munkával. A búzának megfelelő minőségű talaj, ezen kívül lehetőleg sík terület szükséges. A magágyat idejében szükséges elkészíteni, még a szeptember hónap elején rögtön, ahogy egy másik kultúrát betakarítottak, példának okáért a kukoricát, avagy béltekieken málét, esetleg a krumplit. Hordták a trágyát, majd azt eloszlatták.

Jött a szántás: ökör, a későbbiekben ló húzta egyszerű ekével, melynek leszerelhető ekevasa volt a kicserélés végett. Hagyták pár napot száradni a nedves talajt, hogy szuszogjon egy kicsit. Aztán elboronálták a rögöket, körbe-körbe hajtvá az igavonókat addig, míg egyenletesen apró szemcsés vetnivaló talajt alakítottak ki. Így elkészítve a földet, alkalmas időben elvetették a búzát. Legkésőbb október hónap végéig a mag a földben kellett legyen. Volt, aki egyszerűen a hátára vetett homokóra alakú zsákból szórta marokkal egyenletesen a vetőmagot, ezen kívül aztán beleboronálta azt a földre, majd meghengerelte nagyméretű fahengerrel. A későbbiekben megjelentek a többsoros állat vontatta vetőgépek. Traktor abban az esetben csupán mutatóban volt valamelyik hatalmas gazdánál. Az első traktor 1951-ben került Béltre, amely fülsiketítően erős zajt csapott, ezen kívül öblös kéményén fekete bűdös füstöt okádott. Ezek után jelentek meg a könnyebb, hernyótalpas, majd a fogaskerekű traktorok melyekre, ha országúton kellett járni felszereltek egy erős vaskarikát, mint egy védve a kerékfogakat, s persze az úttestet is. A búzaföld, ha megfelelő esőt kapott, hamarosan gyönyörű üde zöld lett, a hó megjelenéséig megerősödött, valamint haragos zöld színre váltott. Abban az esetben örült a gazda, ha a hó egyenletesen betakarta a vetést. Nem tett jót a vetésnek az ónos eső, a hószegény tél, esetleg a hóból kérget alkotó felszín, változó fagy, továbbá olvadás. Tavasszal a búza újabb erőre kapott, s Szent György napra akkora kellett legyen, hogy a varjú ne látszódjon ki belőle. Hamarosan megjelentek előbb az egyenesen álló, majd virágzó, ezen kívül lépcsőzetesen súlyoktól lefelé hajló zöld, majd aranyárga kalászkok.

A pálinka

Volt egy főzde a Tevili-árok felső hídjánál, ahol a szőlősökhöz, valamint az Orbán kápolnához vezetett az út. Az újabb kifőzdében két üstben is főzték a nedűt. A pálinkafőzde jellemzően késő ősszel indult, amikor a cefre megérett. Vége lett a fontosabb mezei munkáknak, továbbá kora őszig a népesség apraja-nagyja egész nyáron gyűjtötte a cefrének való gyümölcsöt, melyben nem volt hiány, hiszen a szőlőhegy lankái ontották az alapanyagot. Következésképpen adott a gyümölcs, mely szőlőcukrot hordoz magában. A szilvát augusztus 15. után lehetett a fák alatt mindennap eljárva összegyűjteni. Úgy ügyeltek a hullógyümölcsre a béltiek, hogy mindig tiszta volt a gyümölcsfák alja. A fákat gyengén meg-megrázogatták, hadd hulljon a férgese. Persze a fán megérett, száránál enyhén ráncosodó mézédés szilva volt kitűnő alapanyaga szilvapálinka, meg a szilvalekvár elkészítéséhez. Volt, aki szeparáltan gyűjtötte a gyümölcsöt, azonban a legtöbbje edény hián összerakott mindenfajta érett, cukortartalmú termést, mint példának okáért a cseresznye, meggy, császárkörte, Barack egészen a késő őszi vadkörteig. A cefrét speciálisan létrehozott harang alakú fedéllel lezárt 100 százötven, esetleg akár kétszáz liter befogadásuk vörösréz üstökben tárolták. Az üstök bele voltak építve egy nagyméretű kocka alakú kemencébe, melynek ajtaja nagy, tűztere, hamutartója, magas

kéménye volt. A későbbiekben elkészült vodkát, mely iható volt, összegyűjtötték egy nagyobb kádban, valamint lefokolták egy elmés szerkezettel. A fokolóval megmérték a fajsúlyát. Egy teletöltött üveghengerbe nagyon óvatosan belengette a laboratóriumi műszer formájú, koccanásra nagyon kényes üvegfokolót, valamint megsaccolta meny-nyi pálinkája lesz a soron lévő kliensnek. A vodkát beöntötték egy erre a célra kiürített, kitisztított rézüstbe. A vodkához foka szerint valamennyi vizet is adagoltak, valamint óvatosan tűzön újra desztillálták. Ez volt az első párlat, a tulajdonképpeni ötvenöt-ötvenhat fokos pálinka. Azt, hogy a folydogáló ital tartalmaz-e még alkoholt, esetleg nem azt úgy nézték meg, hogy néha egy pálinkás pohárral ráöntötték a forró üst oldalára, majd gyufával meggyújtották. Ha kék lánggal égett, abban az esetben még hagyták csorogni, mert tartalmazott szeszt, ha viszont sárgás vöröses lett a láng, rövid idő alatt beszüntették a desztillálást, valamint más anyagot tettek az üstbe. Így készült a pálinka. Nem hiányozhatott a béltekiek mindennapjaiból, továbbá az asztalról, ha vendég közeledett. (A témához lásd: Balázs 1998, 2003, 2012.)

Játékok: kuglizás

A kuglizás nagy divat volt Bélteken. Kilenc bábut felállítottak egy 60 centiméteres kereszt léces egyenlő oldalú alakzatra, mely be volt süllyeszteve a földbe vagy be volt dolgozva a betonba. A négyszög csúcsa a gurító felé nézett, a középső bábu magasabb és cifrább volt, mint a többi nyolc, az volt a király. A golyók nagysága különböző volt kinek izomerje, marok nagysága, tetszése szerint. A golyót nekifutással, lendületből a start deszkáról kellett elindítani, s az végig gurult a pálya domború tetején és telibe kapta a bábukat. Ha mind a kilenc eldőlt, akkor tarolt a játékos első ütésre és még volt két dobása. Általában három ütésre volt jogos egy játékos, tehát elméletileg huszonhét bábut üthetett egymaga. Ez nem mindig sikerült, mert vagy állva maradt több bábu vagy a golyó letért az egyenes pályáról és neki sodródott a pálya szélét jelző deszkának. Ilyenkor az ütés érvénytelenítették, s általában az ilyen fajta ütést az állító lábbal kifogta, hogy ne tegyen kárt az álló bábukban.

Gurítás

Látványos könnyed gyermekjáték volt Krasznabélteken. Egy, legalább fél méteres sima deszkadarab kellett hozzá és legalább egy zsebnyi rossz pénz. A deszkát megfelelő szögben odatámasztották a falnak, kerítésnek vagy egy fának. A pénzürméket két vagy három gyerek egymás után legurította rajta. Volt, hogy a pénzürmék közel kerültek egymáshoz, volt, hogy távolabb. Négy-öt érmét is egymásutánban is lehetett gurítani, de mindenki egyforma mennyiséget, megegyezés szerint. Szabad volt a deszka szögét, helyzetét változtatni, hogy minél szétszórtabban guruljanak el a pénzek. A második gurító vadászott az első a pénzére, mert jó gurító technikával irányítani

lehetett a pénzérmét. Nem volt mindegy, hogy a deszka milyen magasságából indította az érmét. Lényeg az volt, hogy minél közelebb kerüljön az ellenfél pénzéhez. Ha a két pénzérme egymást érintette, akkor azokat a később borító gyerek zsebre tehetette. Ha a pénzeket arasszal el lehetett érni az is besöprendő volt. Igyekeztek a guruló pénzérmét két ellenséges pénzérme közé helyezni és akkor mind a két érme eltulajdonítható volt. Ha a pénzérme csak lecsúszott a deszkáról, s nem gurult, az a gurítás érvénytelen volt és még egy meg lehetett ismételni. Ha ez másodjára sem sikerült, akkor gurított a következő játékos. A játék akkor ért véget, amikor megunták vagy elnyerték egymástól a pénzeket.

Köszönetnyilvánítás: Ezúton is szeretném megköszönni Dr. Nagy Antalnak, hogy felhasználhattam az általa megírt Krasznabélteki hagyományok, történetek, játékok könyvéből az információkat. Rengeteg izgalmas újdonság birtokosa lettem. Nagymamámnak, akinek a történetei nélkül nem tudtam volna ilyen eseménydúsan és valószínűen megírni. Édesanyámnak, aki egy őszi délutánon felvetette, hogy mi lenne, ha a svábokról és családunk egykori történetéről írnék.

Irodalom

Balázs Géza 1998. *A magyar pálinka*. Aula, Budapest.

Balázs Géza 2003. *Pálinka a közös nyelvünk*. Állami Nyomda, Budapest.

Balázs Géza 2012. *Nagy párlat- és pálinkakönyv*. Inter Kft., Budapest.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_SZSZ_HELYRITK_1931_szmegyei_nemet_telepites/?pg=0&layout=s

<http://civilterkep.ro/krasznabeltek/>

<https://www.zothmar.ro/comune/beltiug/index.html.hu.html>

<https://nagydoki.hpage.com/szent-orban-papa.html>

VARGA-GÖCZ NIKOLETT

A SZILÁGYKRASZNAI REFORMÁTUS MŰEMLÉKTEMPLOM

Kraszna község, illetve községközpont is egyben. Szilágy megyében található a Kraszna folyó völgyében, Zilahtól nyugatra. A folyó és a település is a szláv szép, kies hely szavakból ered. Kraszna híres volt arról, hogy minden kedden baromfivásárt tartottak itt, illetve a néptánc hagyományát is hűen őrizték, gyakorolták. Ez utóbbi a mai napig is jellemző. Ifjú nagyjait Cserei Farkas császári, királyi kamarás, őrnagy, író és botanikus könyvtára és fűvészkertje is itt helyezkedett el. A fűvészkertben még Kazinczy Ferenc is megfordult. Krasznán falumúzeum is található.

A református templomot, a községnek egyik kiemelkedő műemlékét mutatom be. Emellett szólok az egyházi élet alakulásáról, illetve az egyházi élettel kapcsolatos néphagyományokról. Kraszna a középkorban főesperesség központja volt, tehát egyházas hely kellett, hogy legyen. Az esperesség az erdélyi püspökséghez tartozott. A krasznai főesperes a pápai tizedjegyzék szerint 1336-ban 52 garast fizetett. Első vikáriusáról egy 1341-ben kelt oklevélben azt találjuk: „Vincze 1341-ben, amikor Dancs mestert Valkó várához akarják iktatni, tiltakozott.” 1556-ban megszakadt a vikáriusok sorrendje, ekkor került ide plébánosnak Szegedi Lajos, aki a kálvini reformáció elvei szerint hirdette az igét. Hatására a környező gyülekezetek is a svájci hitújítást fogadták el. Basilius István próbálta az unitárius hitet terjeszteni a Szilágyságban, de Krasznán nem járt igazi sikerrel. A református egyházközség első ismert lelkipásztorainak nevét a szilágyi egyházmegye legrégebbi, 1656-ban kezdődő jegyzőkönyve őrizte meg. Eszerint Tyukodi István 1618-ban került Krasznára szilágyfőkeresztúri szolgálata után. 1656 előtt Egrespataki András szolgált, 1656 után pedig Bagaméri Márton. Sámsondi Somodi Mártont 1657-ben szentelték lelkésszé, s előbb Ilosván, majd Kémeren, szolgált, aztán került Krasznára, ahol 1672-ig volt lelkész. A debreceni zsinat Vitelki Andrást küldte Krasznára 1671-ben. A 18. század elején a krasznai gyülekezet jó papi állásnak számított, sorra külföldi egyetemeken végzett lelkipásztorokat választottak meg. Szilágyi András 1715–1720 között prédikált Krasznán, míg Visnyai János 1738 előtt. Gyöngyösi János 1738 körül vállalt itt szolgálatot. Katona Imre pedig 1747-ben presbitériumot alapított. A későbbi lelkészek közül sok időt töltöttek az egyház élén: Málnási Sámuel (1783–1825), Szikszai József (1826–1865), Bakcsi Sándor (1865–1906), Kádár Imre (1907–1955), Sipos János (1956–1985), Kádár György (1986–2014). Kovács István 2013-ban kezdte meg szolgálatát mint meghívott lelkész, bár azelőtt volt már segédlelkész is a községben. 2020-ig tartott szolgálata. Jelenleg Vékony Roland az egyház lelkésze, illetve Bogdán Szabolcs János, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület frissen választott püspöke.

Az egyház legrégebbi jegyzőkönyvei 1746-ban kezdődnek, s ezekben rögzítették a presbitérium által hozott rendszabályokat, írták össze a vagyontárgyakat, jegyezték fel a presbiteri gyűlések határozatait. Az egyházi úrasztali készletei között szerepel az aranyozott ezüstbe foglalt kókuszdióból készült pohár, amelyet II. Rákóczi Ferenc diplomatái, Pápai János és Pápai György is használtak törökországi száműzetésük alatt. Pápai János utolsó éveit Bukarestben töltötte, ami akkoriban a török birodalom fennhatósága alatt állt. Itt többször is találkozott Mikes Kelemennel. Halála után Ócsai Vincze Erzsébetre maradtak a szent eszközök, aki Krasznán telepedett le, és az egyháznak adományozta őket.

A templom legrégebben épült részének építési idejét a kései gótika korára teszik (1380–1400). Eredetileg római katolikus templom volt. Északi részén renoválás alkalmával találtak rá arra a helyre, ahol a sekrestyéből be lehetett jutni a templomba, illetve a déli oldalon egy befalazott ablakmélyedést találtak, ami a miséhez szükséges eszközök

tároló helyéül szolgálhatott. A nép úgy tartotta, hogy a templomot a „góthusok” építették, mikor még magyarok nem is jártak erre. Azt is mondták, hogy „veres barátok” (templomos lovagrend) laktak a templomi melletti papilak helyén, ami földalatti átjáróval volt összekötve a templommal. Egyik szájhagyományt sem lehet bizonyítani, pedig utóbbiért sok ásatás zajlott báró Lósárdi Győrffy Samuval. Ezek az ásatások azt bizonyították, hogy a szentély alja valóságos kriptatömkeleg volt, de ezt felbontották, földdel és építkezési hulladékokkal rakták tele.

Szentélye boltozott, ablakai és ajtóí csúcsívesek. Szentélyének fedele korábban szalmás volt, a szarufákban levő lyukak sokáig látszottak. A hajót a toronnyal együtt később toldották hozzá a szentélyhez, de nincsenek pontos adatok arról, hogy mikor. A torony fala 18 méter magas, és ebből emelkedik ki a 20 méter magas karsú tető. A tető alatt széles, nyitott rész fut a harangok számára, ez az úgynevezett gyilkos folyosó. A toronyfedélzetet, az árkados, négyfiatornyos fatoronysisakot, a haranglábakat 1708-ban építették, hatalmas tölgyfagerendákból, faszegekkel összekötve a véséseket. A gerendákban bevéséseket találni 1708-as dátummal.

A templom elsősorban kazettás mennyezetéről híres, amelyet Pataki Asztalos István festett 1736-ban. A kazettákon különböző ember- és állatalakok jelennek meg, mint pl. Jónás a gyönyörűen komponált cethal szájában, Ádám és Éva, a Napba öltözött asszony, angyal és szirén, bagoly és róka, teve, gólya, szarvas, galambok, páva, hétfejű sárkány, oroszlán. Kraszna címere is megtalálható: koszorúban egy szőlőfürttel, két szál búzagalással, a sarkában négy madárral. (Nekem erről a bor és kenyér jut eszembe, ami egyrészt a bűnök lemosását jelentheti, az úrvacsorához társulhat, másrészt a község bőségét, jólétét, a földek termékenységét is szimbolizálhatják, ami jellemző itt.) Valószínűleg, Pataki másolta vagy pontos mintakönyv felhasználásával készítette az egyházközség kérésére ezeket a remekműveket.

1772-ben Artsai Kovács János a legénység számára a templom északi és nyugati részén kart készített, majd 1789-ben adakozásból orgonát vettek.

1909. június 25-én kezdte el a felújítást, Balogh Ambrus, zilahi építőmester. A torony falait feljebb húzták, a faszerkezet ezáltal magasabbra került, és a tetőt vörösrézrel fedték. A torony tetejére toronygömböt helyeztek 1909. július 10-én, Kálvin Jánosnak négyszázadik évfordulóján. Ugyanekkor bővítették, és megépítették a keresztszárnyakat. Mindez már 1832-ben tervben volt, hiszen a hívek száma megnövekedett, és nem fértek el a templomban. 1910-ben a megnagyított templomba új padok kerültek, az új részek mennyezetét pedig a régi mintájára kifestették, ugyanakkor az orgonát a torony alatti karba helyezték el. 2007-ben kezdődött el a templom teljes felújítása, a kazettás mennyezet restaurálása, a padok felújítása, padlófűtés bevezetése, parkosítás, tetőcsere. A munkálatok 2014-ben fejeződtek be a közel 3300 lelkes gyülekezet adományából. Vékony Roland lelkészt kérdeztem a templom történetéről, az egyházi életéről.

– Hogyan kapcsolódik a templomtörténet a konfirmációhoz? Emlékszem, hogy amikor készültünk a konfirmációra, akkor meg kellett tanulni, fel volt kérdezve, illetve valaki el kellett mondja ezt a szertartás alkalmával.

Fontosnak tartjuk, hogy az emberek úgy nőjenek fel, hogy nem csak a hit dolgairól tanuljanak, hanem a helyről is tudjanak, ahol gyakorolják hitüket. Fontos, hogy beivódjon a köztudatba, ezért tanítjuk a konfirmandusoknak az utolsó órákon. Látod, te is emlékszel rá, hogy tanultatok. Akárhogy nézzük ezt, az embereknek jó hallani legalább évente egyszer is, hogy melyik században épült, miért jelentősek a kazettás képek stb.

– Meséljen kicsit arról, hogy az istentiszteleteken kívül milyen más alkalmak zajlanak a templomban!

Úgy gondolom, minden alázatokat összeszedve, hogy nagyon gazdag, sokrétű, ami itt zajlik, sok korosztályt lefed, nyilván, vannak gyülekezetek, ahol még így van. A délelőtti és délutáni istentiszteleten kívül Krasznának az a jellegzetessége, hogy két felnőtt bibliaóra van: csütörtök és vasárnap délután. Hetente kétszer van ifjúsági óra, amelyek kedden és pénteken zajlanak. A gyerekek három csoportba járnak vallásórára vagy gyerekfoglalkozásra. Zenei vonalon van gyerekkórus, ifjúsági zenekar, hangszeroktatás, felnőtt kórus. Ezenkívül nőszövetség és házaspár csoport is van.

– Milyen szabadidős programokon vehetnek részt az egyház tagjai?

Szokott lenni két ifjúsági tábor, gyerektábor, presbiteri csendesnap, egy évben egyszer bibliahét, amire kb. 250-en járnak.

– Milyen gyakran lehet turistákat látni a templomban? Mi az, ami leginkább idevezeti őket, felkelti az érdeklődésüket?

Általában nyáron jönnek, de van, hogy tavasszal is, miután kivirul az idő. Általában csoportok érkeznek. Nagyon gyakori, főleg július, augusztus környékén, hogy egyik csoport a másik után érkezik. A legtöbbször három csoport jön egy nap. Székelyek is megfordulnak, és azt mondják, hogy még nem voltak Szilágyságban, de látták ezt a szép templomot, és gondolták, eljönnek, hogy megnézzék. Magyarországról érkezettek mondták, hogy tudják, a székelyeknél sok a magyar, de itt is van egy tömb. Az érdeklődésüket elsősorban a kazettás mennyezet kelti föl, és mindig affelől érdeklődnek, milyen a gyülekezeti élet, hányan járnak templomba, illetve a toronyba szeretnének felmenni a kilátás miatt. Gyakori az a kérdés, hogy miért van televízió a templomban.

– Mióta is van tévé a templomunkban?

10 éve. A You Tube csatorna elég felkapott, amelyen élőben megy az istentisztelet, kb. 5-6 ezren követik. Ez azért előnyös, mert sok a beteg. Hátránya viszont az, hogy aki eljönne, lehet úgy gondolja, inkább meghallgatja pizsamában az istentiszteletet.

– Melyik az a kazettás kép, amelyik a legtöbbet jelent a tiszteletes úr számára? Miért?

Nincs egy kedvenc, több van, amelyik megragadja a figyelmem. Rengeteg kazetta van, amelyik népi motívumot ábrázol, ezt onnan tudjuk, hogy tartalma és kivitelezése is erről árulkodik. Van egy, amelyik Jónást ábrázolja, amikor megeszi a hal. Ez egyrészt népi motívum, másrészt bibliai. Sok a virágmotívum, de van olyan kazetta is, amelyiken egy hattyút láthatunk. Viszonylag kevés a bibliai motívum benne. 1736-ban készültek, ami nem volt lelki szempontból egy fényes korszak. A reformáció azt mondta, hogy vissza a gyökerekhez, megújulást akart. A 18. századi tatárjárást is megfestik, amikor sok falu kiüresedett. A század végén azonban jött Ravasz László püspök úr, és fényt hozott az egyházi életbe.

A tiszteletes úr a friss lélekszámlás szerint megosztotta, hogy jelenleg 3014 tagú a krasznai gyülekezet. Amit még tudni kell, hogy az egyház fel van osztva körzetekre, és az egyházkerület egyik legnagyobb gyülekezete. Épp a hatalmas lélekszám miatt jött szóba, hogy az eddigi lelkészeknek nem sok idejük és energiájuk lehetett arra, hogy a templomot művelődéstörténeti szempontból is vizsgálják, levéltárazzanak, kutakodjanak, mert inkább a hitbeliekkel voltak elfoglalva, ami nem csoda, mert hatalmas a gyülekezetünk.

A képes kazetták kapcsán arról zajlott köztünk az eszmecsere, hogy nagyon nehezen értelmezhetőek, illetve az egyiket megfigyelve (amelyiken három nyúl volt, és fülük egy háromszöget zárt be) arra jutottunk, hogy valószínűleg a teljességet, az örök körforgást, a szentháromságot ábrázolhatja. Arra jutottunk, ha valaki tüzetes, kutató-sokra alapozott értelmezést végezne, akkor abból egy doktori disszertáció is készülhetne. Amit még megemlített a lelkész úr, hogy a legyezős mennyezet is érv a gótikus stílusra, illetve, hogy észrevétele szerint elég kicsik a harangok ahhoz képest, hogy mekkora a torony meg a templom.

Van még egy személy községünkben, aki nagyon sokat tud mesélni a régi hagyományokról, a népviseletekről, a néptáncról, de emellett az egyházi életéről is. Lelik Berta nénit is meglátogattam, aki nemrégiben még a Bokréta Néptánccsoport vezetője volt, és a mai napig is aktívan kiveszi részét a község életében.

– Pünkösdben miért hordják mai napig is a népviseletet? Mindig is foglalkoztatott, honnan ered, mert nagymamám is sokszor említette, hogy ez egy régi szokás, illetve

emlékszem, hogy amikor kisebb voltam, milyen örömmel töltött el, ha ezen az ünnepen felvehettem, viszont fogalmam sincs, hova nyúlik vissza az említett tradíció.

Krasznán régen népviseletbe jártak, mindenki ebbe ment templomba. Különbözött az ünneplő és viselő ruha, ahogy annak idején nevezték. Volt külön ünneplő ruha, amellyel csak a templomba mentek, azt még a bálokon se vették fel, olyan különleges volt. 2005-ben kerültem a Bokrétába, 2006-tól vettem át a vezetését. Még a Ceaușescu rendszerhez kötődik, hogy a fiatalok szégyellték felvenni a népviseletet. Az elején, ha fellépésük volt, akkor zsákban vitték, de szerencsére, rövid időn belül elértük, hogy ne szégyelljenek elmenni vele egész a kultúrházig. Hat párral kezdődött a csoport, de ahogy nőtt az igény, úgy lett öt-hat csoport, s közel száz gyermek és felnőtt táncolt, így szélesebb körben elterjedt a viselet hordása a templomban, és az akkori segédlelkész feleségével, Debreceni Ágotával, egyeztünk meg, hogy pünkösdkor népviseletbe megyünk templomba. Debreceni Ágota székely népviseletet hordott, én pedig a krasznait. Az ötlet onnan jött, hogy szeretnénk volna népszerűsíteni a viseletet, viszáhozni Krasznára azt, hogy bátran hordják. Ezután egyre több felnőtt varratott magának, és hál'Istennek, egyre többen vettük fel ünnepekkor.

– Hogyan kötődik a népviselet a konfirmációhoz? Emlékszem, az én generációból is volt, aki viseletben konfirmált, illetve, ha nem csal az emlékezetem, akkor az előtünk konfirmáló korosztályból is volt erre példa.

Pár éve arra gondoltam, hogy jelenjünk meg viseletben a konfirmálás alkalmakor, illetve a húsvéti úrvacsora vételkor is. Vállalta is akkor néhány lány, hogy népviseletben konfirmál. Kb. tíz éve volt az, hogy egy lány konfirmált népruhában, majd szünet állt be. Aztán ezelőtt öt éve ismét bevállalta egy lány, majd később többen, és pedig felajánlottam nekik, hogy megvarrom ingyen.

– Tudna-e nekem valamit arról mondani, hogy honnan eredeztethető az a hagyomány, hogy bizonyos ünnepekkor éneklés zajlik a templomtoronyban?

Szokás volt már az én gyerekkoromban, hogy szilveszter estéjén a férfiak felmentek énekelni a toronyba, s mikor lejöttek, megkántálták a lelkészt. Emlékszem, gyerekkoromban, kimentem a kertbe, és onnan hallgattam az éneklést. Régen volt egy ilyen hiedelem, hogy a férfi lép be először újesztendőt köszönteni, s valószínűleg innen ered ez. Régebben új évben is énekeltek és köszöntőt mondtak, nemcsak karácsonykor, bár manapság már szenteste sem annyira szokás kántálni menni.

Berta néni az ülésrendekről mesélt még nekem. Az iparosoknak, báróuraknak megvolt a saját helyük. (Egyébként a bárókkal kapcsolatban Roland tiszteletes úrral épp arról is

beszélgettünk, hogy két kazettát Pataki a bárók nevének szentel.). A főbejáratnál ültek a vízen aluliai, a felső iskola felől a vízen felüliek, az országút felől a kis- és nagyországiak, péntek utcaiak, illetve a legénykarban a legények, az emberkarban a férfiak. Megosztotta velem, hogy ő az alszegiek felől ült lánykorában, és otthon megmondták, hogy nem szabad még csak fel sem néznie a legénykarba, viszont manapság sokszor ott hallgatják végig az istentiszteletet a lányok. Mondta, hogy ezzel nem leszólni szeretné a mai fiatalokat, csak a különbséget érzékeltetni. Szóba jött, hogy régen egy padban maximum négy lány fért el egymás mellett, mivel a sok fehér alsó miatt nagyon nagy volt a lányok szoknyája.

Elmondása szerint, Kádár Imre lelkész a 40-es években felvitte a Gyöngyösbokrétára, Budapestre az akkori néptáncsoportot. Nekem ez a Gyöngyösbokréta nem mondott semmit, de megtudtam, hogy egy kulturális mozgalom volt, s a krasznai néptáncsoport, amelyet Berta néni vezetett, erről kapta a nevét. Itt is nagyon szemléletes, hogy mennyire összekapcsolódik az egyház és a folklór, illetve, hogy függ egyik a másiktól. Talált is Berta néni egy fekete-fehér képet, amelyen Kádár Imre, felesége, gyermeke, és a néptáncosok láthatóak egy csoportképen. Időközben előkerült egy mű, amelyet Kádár Imre írt, és amelyet Berta néni lefénymásolt régebben. Ebben található az egyháztörténet egészen az említett lelkész koráig. Ebből olvastunk együtt néhány érdekességet, mint pl. azt, hogy mikor került fel a templomra a toronyóra. A toronyóra a református egyház tagjai mellett a görög katolikus, illetve zsidó hívek adakozásból kerülhetett a helyére 1910. június 6-án. Még Ferenc József öfelsége is adakozott. Azt állapítottuk meg, hogy egyrészt mennyire összetartóak is tudtak lenni a különböző vallású emberek, másrészt pedig valószínű, hogy a toronyóra mindenkinek a hasznát szolgálhatta, mivel a község szívében van.

Az 1748-as jegyzőkönyvből olvasható, hogy a templom előtti kalodánál, a nép jelenlétében, megpálcáztak két személyt, mert szidták a papokat. Azért csodálkoztunk el ezen, mert a mai kor emberének a fizikai bántalmazás és az egyház, a templom nem igen fér össze.

Illetve választ kaptunk arra is, hogy milyen kritériumoknak kellett megfeleljen egy harangozó. A 75. kánon szerint: amennyiben lehet, alkalmas ember legyen, jó hírű, nevű, egyenes lelkiismeretű, nem a népnek legalábbvalója. A parókiát megbecsülje, illetve ő is megbecsült legyen. A kéményt valamikor ki kell seperje, a tűzifát idején kirendelje, sátoros ünnepekre elegendőt vágjon. Minden héten egy nap, szombaton, a parókián kell szolgáljon. Az elmaradt bérek beszédésében igaz és hűség legyen, ne gyakorolja a részrehajlást. Fizetése a hivatalának betöltéséért: akinek szalmás búza terem, három közönséges kéve búzát ad, akinek szalmás nem terem, másfél köpécét, akinek se szemes, se kevés búzája nem terem, az két köpécze kukoricát (amit máléként emleget, Kádár Imre, hiszen szilágyságban ez egy tipikus elnevezése a kukoricának).

Egyre kíváncsibbá váltam, és megfogadtam magamnak, hogy a jövőben többet fogok tudni a templomunkról. Elgondolkodtatott, hogy itt élünk, mindennap elmegyünk

előtte, mellette, benne vagyunk, amikor istentiszteletet hallgatunk, mégsem ismerjük múltjának kincseit. Ez egyrészt azért lehet, mert sok minden feltáratlan, másrészt érdektelenek vagyunk, nem ásunk elég mélyre, harmadrészt pedig valahogy elsiklunk afelett, hogy ez egy kézzel fogható bizonyíték a régi időkről, az ősről, hagyományainkról, akár a kollektív tudattalanunkba beépült archetípusainkról.

Irodalom

Kádár Imre 1910. *A Krasznai református egyház története*. Seres Samu Könyvnyomda, Zilah.

Major Miklós – Mitruly Miklós – Nagy Károly – Oláh Miklós – Pákai Ferenc – Sipos Gábor – Takács Felicia 2005. *Kraszna. Helyismereti tanulmányok*. Kraszna.

Ez a márványtábla az öt sola-t tartalmazza, amely összefoglalja a protestáns reformáció öt alapvető hittételét

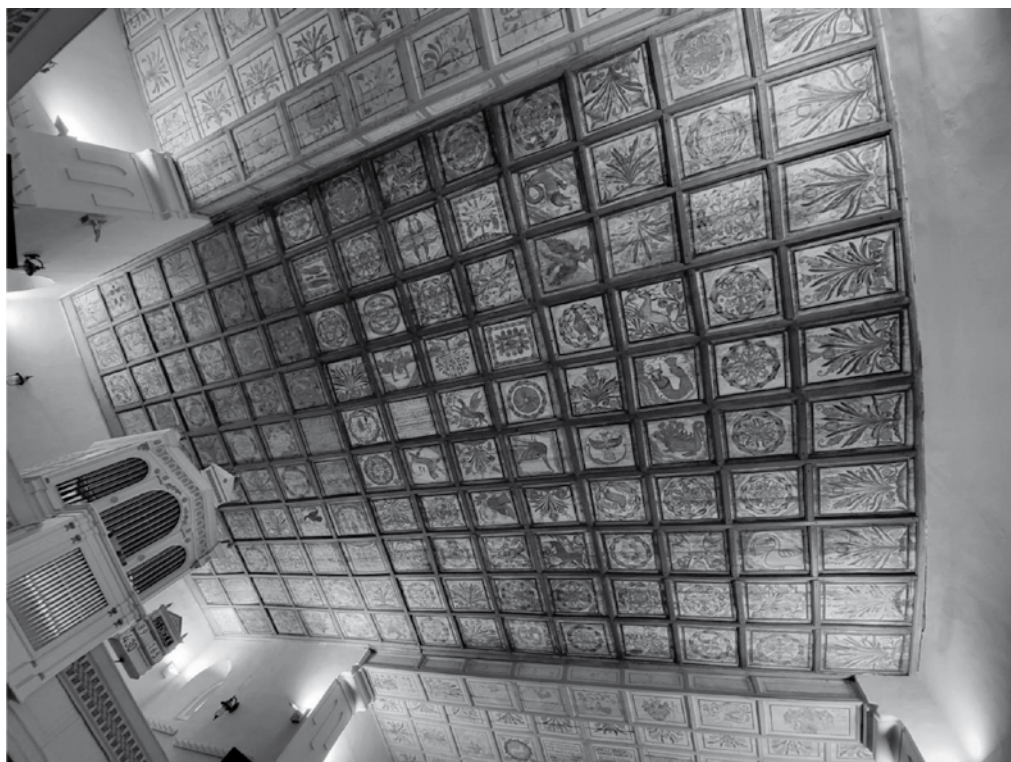
Sola Scriptura, vagyis Egyedül a Szentírás, amely „hitünk és életünk egyedüli mércéje”.

Sola Gratia, vagyis Egyedül kegyelemből, ami arra a tanításra mutat, hogy mi magunkat egyedül megmenteni nem tudjuk.

Sola Fide, az az Egyedül hit által. Tehát azt a keresztyén meggyőződést jelenti, hogy az embereket Jézus mentette meg a halálos ítélettől a keresztfán elszenvedettek által.

Solus Christus, az az Egyedül Krisztus. „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csak énáltalam.” (János 14, 6)

Soli Deo Gloria, amely azt jelenti, hogy Egyedül Istené a dicsőség. „Ez Isten lényege, természetének esszenciája, jelentőségének súlya, pompájának ragyogása, erejének megmutatkozása és jelenlétének légköre. Isten jelenlétének dicsősége nem más, mint jóságának és a többi benne rejlő, örök tulajdonságnak kifejeződése.”

A kazettás mennyezet egyik darabja, amelyikről a tökéletesség és az örök körforgás juthat eszünkbe

Kilátás a templomtoronyból

Balla Helga, népviseletben a konfirmálásunk napján a templom bejáratánál, 2018

Szerzőink:

Acsai Roland – magyartanár, költő (Budapest)

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (Színház- és Filmművészeti Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem, Budapest, Nagyvárad)

Boros Örs – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Buvári Márta – nyelvész, ny. tudományos munkatárs (Nyelvtudományi Intézet, Budapest)

Demeter Szilárd – író, főigazgató (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest)

Dénes Ágota – tanító, tanár, alkalmazott nyelvész, PhD-hallgató (Csögle)

Gráfik Imre – néprajzkutató, ny. főtanácsadó, ny. múzeumigazgató (Néprajzi Múzeum, Budapest, Savaria Múzeum, Szombathely)

H. Tóth István – nyelvész, ny. egyetemi docens, kandidátus, az MTA köztestületi tagja (Károly Egyetem, Prága, Budapest, Kecskemét)

Halmi Tamás – magyartanár, József Attila-díjas költő (Pécs)

Istók Béla – egyetemi oktató, a Variológiai Kutatócsoport tagja (Selye János Egyetem, Rév-Komárom)

Kéri Vivien – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Koncz Erik Richárd – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Lipták Vivien – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Málnási Ferenc – ny. magyartanár, kandidátus (Kolozsvár)

Mezei (Engelen) Renáta – egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Mező Tibor - rehabilitációs foglalkoztató (Debreceni Egyetem)

Molnár Pál – újságíró, szerkesztő, ny. főszerkesztő (Kossuth rádió, Budapest)

Szilvási Csaba – költő, író, ny. középiskolai tanár, dr. (Fehérgyarmat, Tatabánya)

Szűts Zoltán – irodalmár, média- és internetkutató, PhD, dékán (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger)

Tassonyi Balázs – zenés színművész egyetemi hallgató (Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest)

Tuba Márta – magyar—angol szakos középiskolai tanár, PhD (Gárdonyi Géza Általános és Középiskola, Érd/Károlyi Gáspár Református Egyetem)

Varga-Göcz Nikolett - egyetemi hallgató (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Zágorec-Csuka Judit – könyvtár- és művelődésigazgató (Lendva, Szlovénia)

A TARTALOMBÓL

- HALMAI TAMÁS: *A valóságon kívül (vers)*
- ACSAI ROLAND: *A híd (második szonettkoszorú)*
- DEMETER SZILÁRD: *Szöcs Géza 70*
- MÁLNÁSI FERENC: *Köszönjük neked, Uram, hogy Ő a miénk volt*
- BALÁZS GÉZA: *Sz. Tóth Gyula Tanári noteszei (1–15.), noteszutója*
Országjáró anyanyelvi rendezvényeik (2023)
- BALÁZS GÉZA: *A magyar nyelvstratégia szükséges voltáról*
- BUVÁRI MÁRTA: *Nem kell ápolni a nyelvet?*
- GRÁFIK IMRE: *250 javaslat magyar történelmi filmre*
Az év szavai, 2023
- MOLNÁR PÁL: *Magyar Nyelvőr és nyelvi figyelő*
- ZÁGOREC-CSUKA JUDIT: *„Te vagy a lehetőség!” Karikó Katalinról, Nobel-díjas tudósról*
- DÉNES ÁGOTA: *Valóságghajlítás, többletvalóság. Gyalogút-konferencia*
- TASSONYI BALÁZS: *Mezőgyán – Mezőszemere – Hencida: a tehetség mindenhol megtalálható, csak támogatásra szorul*
- H. TÓTH ISTVÁN: *Advent idején...*
- TUBA MÁRTA: *Álmodozó szerelem – Gárdonyi Géza első regényének bemutatója*
- KÖNCZ ÉRIK RICHÁRD: *Számadó Ernő, Himeshátország megálmodója*
- DÉNES ÁGOTA: *Petőfi-kultusz Vas és Veszprém vármegyében*
- SZILVÁSI CSABA: *Gyalogolni jó*
- H. TÓTH ISTVÁN: *Néhány kifejezésünk nyomában*
- MEZŐ TIBOR: *A legelső magyar vers 10 legszebb szava*
- BALÁZS GÉZA: *Régi szép ünnepneveink*
- ISTÓK BÉLA: *Az „évszázad mérkőzése” és a magyar helyesírás*
- BOROS ÓRS: *Kisszántó története*
- MEZEI (ENGELEN) RENÁTA: *“Kágyiasan”. Nagykágya mint a szentimentális örökség helyszíne*
- KÉRI VIVIEN: *Szalacs, az ezer pince faluja*
- LIPTÁK VIVIEN: *Krasznabélték és a svábok története*
- VARGA-GÖCZ NIKOLETT: *A szilágykrasznai református műemléktemplom*